

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Ondřej Tůma

**Postavení Pražského denníku ve skladbě
českého tisku v druhé polovině šedesátých let
19. století**

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: **Ondřej Tůma**
Vedoucí práce: **Mgr. Martin Sekera, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2012**

Bibliografický záznam

TŮMA, Ondřej. *Postavení Pražského denníku ve skladbě českého tisku v druhé polovině šedesátých let 19. století*. Praha, 2012. 100 str. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce Mgr. Martin Sekera, Ph.D.

Abstrakt

Hlavním cílem mé diplomové práce je určit pozici Pražského denníku v kontextu ostatního českého tisku druhé poloviny šedesátých let 19. století. Jde o období, ve kterém se odehrávají zásadní změny důležité pro rozvoj moderní společnosti a ústavního politického života v Rakousku a českých zemích. Zároveň se v této době začíná formovat politická žurnalistika a novinářské řemeslo směrem k modernímu pojetí specializované redakční práce a názorovému vymezování veřejné diskuse. Působení Pražského denníku se až do současnosti přímo nevěnovala žádná odborná studie. Toto periodikum bylo totiž považováno za neobjektivní a úpadkové, protože patřilo k staré vývojové linii úředního novinářství. K takovému zařazení však starší historiografie dochází bez jakékoliv hlubší analýzy a obsahového rozboru tohoto listu. Ve výkladu české žurnalistiky, který se zaměřuje takřka výhradně na působení opozičních deníků (např. Národních listů), jež měly na české národní hnutí největší vliv, mu není věnováno žádné místo. Vzhledem k tomu, že každé číslo Pražského denníku vycházelo v nákladu přes 20 tisíc kusů, neměli bychom při hodnocení vlivu tehdejších novin na čtenáře tento deník vynechávat. Ve své práci se proto zaměřuji na obsahový rozbor Pražského denníku, ve kterém budu analyzovat tematickou skladbu a teritoriální zaměření jednotlivých článků. Zároveň mě bude zajímat i to, v jaké míře a jakými prostředky se tyto noviny snaží působit na své čtenáře. Tyto faktory volím, protože jsou příznakové pro určení komunikační role novin v profilování názorové a postojové tváře veřejnosti. Abych mohl dojít ke komplexnějším závěrům, pokusím se porovnat, jakým způsobem probíhala práce se čtenáři Pražského denníku a Národních listů.

Abstract

The main aim of my diploma thesis is to determine the position of newspaper called Pražský denník in context to other Czech newspapers of the second half of the

sixties of the 19th century. That time was the period which represented the essential changes in development of the modern society and politics in Czech lands. Simultaneously, it is the period when the political journalism started to form. The activity of Pražský denník has not been studied in any research yet. This periodical is considered to be biased and insolvent because it is usually included into official pro-government newspapers. Such evaluation of this newspaper is done without any deeper content analysis. The interpretation of the Czech journalism, which is mainly focused on the effect of opposite newspaper (e.g. Národní listy) and had the main effect on the Czech national movement, does not pay attention to Pražský denník at all. Considering the fact that Pražský denník was published in cargo of 20 000 pieces we should not omit evaluating of this newspaper according to its effect on reader of that time. In my diploma thesis, I would like to focus on the content analysis of Pražský denník and to analyze the thematic composition and territorial focus of individual articles. My interest is also concentrated on the measure and devices used in influencing of a reader. For complex conclusion my aim will also be to compare the work with the reader of Pražský denník and Národní listy.

Klíčová slova

Pražský denník, Národní listy, Rakousko, Češi, česká žurnalistika, periodikum, opoziční noviny, provládní noviny

Keywords

Pražský denník, Národní listy, Austria, Czechs, Czech journalism, periodical, opposite newspaper, pro-government newspaper

Rozsah práce: 185 815 znaků, 104 normostran (bez abstraktu a příloh)

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16. května 2012

Ondřej Tůma

Poděkování

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval vedoucímu své diplomové práce Mgr. Martinu Sekerovi, Ph.D. za diskuze, cenné rady a podněty, které mi při vytváření této práce poskytl.

SCHVÁLENO

Institut komunikačních studií a žurnalistiky UK FSV Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:	
Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta: Tůma Ondřej	Razítko podatelny: <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd <hr/> Došlo dne: 11-06-2010 -I- C.J. M640 Příloh: Skartační číslo: Přiděleno: </div>
Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta: 2009/2010	
E-mail diplomantky/diplomanta: tuma.ondrej@seznam.cz	
Studijní obor/typ studia: Žurnalistika – navazující magisterské studium	
Předpokládaný název práce v češtině: Postavení Pražského deníku ve skladbě českého tisku v druhé polovině 60. let 19. století	
Předpokládaný název práce v angličtině: The Position of the Prague Journal ("Pražský deník") in the Structure of Czech Press in the Late Sixties of the Nineteenth Century	
Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok – vzor: ZS 2012) (diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezi, tedy teze schválené v LS 2010/2011 umožňují obhajovat práci nejdříve v LS 2011/2012): LS 2010/2011	
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků): Při zkoumání různých přehledů dějin českého novinářství v 19. století, při hledání tematik odborných studií či diplomových prací o novinářství 19. století, nenalezneme jako samostatné téma nic, co by se zabývalo rolí a společenským působením tzv. provládního pražského tisku, v daném případě Pražského deníku. Pro výzkum jsou atraktivnější tituly, které nazýváme profilující, hlavní, významné, a to obvykle proto, že souvisely bezprostředně s formováním moderní české společnosti a politiky. Je to ovšem pozoruhodný odklon od historické skutečnosti vedoucí ke konstrukci jednostranného obrazu a představy o komunikačním prostředí této doby. A to je vnímáno, v oblasti periodického tisku, především jako jednoznačně určené velkými tituly Národních listů, Národního pokroku, Politik apod. Je možné hovořit o ideové tradici, která se podepsala na traktování dějin české žurnalistiky od prvního většího přehledu jejího vývoje v Československé vlastivědě ve 30. letech 20. století až do současnosti. Pražský deník je považován za úpadkovou žurnalistiku, protože je tzv. provládní a vymyká se z kánonu tezí o havlíčkovské – tedy opoziční praxi českého novinářství 2. poloviny 19. století. Postavíme-li si však vztah k Pražskému deníku jako vztah k titulu, který měl jasné poslání, jemuž podřídil nejen obsah, ale i formu a strukturu, včetně mimořádně vysokého nákladu (okolo 18.000 výtisků), je nezbytné se jím zabývat, protože v naší představě o tehdejší žurnalistice a jejím směřování zřetelně chybí složka tohoto titulu, jeho metod práce a publika. Naprosto není na místě hodnotit např. kvalitu jeho jazyka a usuzovat z toho, že byl např. oproti Národním listům bezvýznamný. Cílem práce bude vytvořit profil tohoto listu v prvních třech letech jeho vycházení (1866 – 1869) a na jeho základě mu určit postavení mezi ostatním českým tiskem.	
Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků): Profil Pražského deníku bude založen na popisu jeho formátu, struktury a tematické agendě.	
Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu): <ol style="list-style-type: none"> 1. Úvod – Česká společnost v 60. letech 19. století 2. Komunikační krajina 60. let 19. století (periodický a neperiodický tisk, divadlo, hudba, politické komunikační situace – tábory lidu, politické schůze) 3. Obraz Pražského deníku v tzv. opozičním tisku (na příkladu Humoristických listů) 4. Pražský deník 	

4.1. Formát a struktura

4.2. Obsahové zaměření

4.3. Hlavní názorové intence

4.4. Vztah k „opoziční žurnalistice“.

4.5. Konstrukce modelových rysů čtenářské skupiny Pražského deníku

5. Závěr – Postavení Pražského deníku v českém novinářství

Vymezení podkladového materiálu (např. tituly a období, za které budou analyzovány):

Pražský deník 1866 – 1869

Humoristické listy 1865 – 1869

Národní listy 1866 - 1869

Metody (techniky) zpracování materiálu:

Analytický popis, tematická analýza, komparace – na příkladě vybraných polemických témat s „opoziční žurnalistikou“, významová analýza dobové karikatury

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

Urban, Otto: Česká společnost 1848 – 1918, Praha 1982 – základní historiografická přehledová příručka
Beránková, Milena: Český periodický tisk do roku 1918. Novinář, Praha 1981 – přehled dějin žurnalistiky potvrzující stereotyp v hodnocení tzv. vládní žurnalistiky

Hoch, Karel: Dějiny novinářství od r. 1860 do doby současné. In: Československá vlastivěda. VII, Písemnictví. Praha 1933, 469-484 – stať ilustrující ideologický hodnotící přístup ke koncepci výkladu vývoje českého novinářství

Sekera, Martin: Šmoci, žurnalisti nebo spisovatelé? In: Umění a veřejnost, Praha 1998, s. 157-163

Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, Praha 2002 – článek zabývající se tematizací novinářů jako sociální skupiny vnímané společenským hodnocením

Sekera, Martin: Das Tschechische Pressewesen, in: Die Habsburgermonarchie 1848-1918, VIII,2 (= Politische „Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft“), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2006, S. 1977-2036 – přehled struktury českého periodického tisku a periodizace vývoje české žurnalistiky v 2. Polovině 19. století

Marek, Pavel a kol: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861 – 1998, UP Olomouc, 2000 – pomůcka k orientaci ve stranické struktuře na území českých zemí

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

Tománková Lucie: Novinář a novinářství v kresbě Humoristických listů 1858 - 1870, Bc práce, UK FSV 2006 – zdroj informací o zobrazení Pražského deníku v karikatuře
Jiné relevantní práce k tématu nenalezeny

Datum / Podpis studenta/ky

10.6.2010

Andrii Trima

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Nemám

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Bude rozšířeno v průběhu práce.

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na UK FSV vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

Sekera Martin

10.6.2010

.....
Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga

Martin Sekera
Datum / Podpis pedagožky/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT **VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ** A VE **DVOU** VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNÝ UK FSV. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI **VYZVEDNOUT** V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A NECHAT VEVÁZAT DO OBOU KOPIÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE DOPORUČENÉ PEDAGOGEM/PEDAGOŽKOU BUDE VEDENÍ IKSŽ POUZE BRÁT NA VĚDOMÍ, TEZE PODÁVANÉ STUDENTEM/KOU SAMOSTATNĚ BUDE PROJEDNÁVAT.

Obsah

Úvod.....	3
1. Česká společnost v šedesátých letech 19. století	6
1.1 Evropský kontext české společnosti v souvislosti s proměnou Evropy po napoleonských válkách	6
1.2 Průmyslová revoluce a industrializace českých zemí	7
1.3 Hledání národní identity - promeškaná příležitosti revolučních let 1848 a 1849	8
1.4 Šedesátá léta – čas nových nadějí	9
1.5 Říjnový diplom Františka Josefa I. a únorová ústava	11
1.6 Vliv liberalizace politických poměrů na českou žurnalistiku	13
1.7 Vzdělanost – jedna za základních podmínek národní emancipace	15
1.8 Uvolnění podmínek podnikání	16
1.9 Šedesátá léta - Rakousko a zahraniční politika	16
1.10 Politické důsledky prusko-rakouské války	17
1.11 Rakousko – uherské vyrovnání a prosincová ústava	20
1.12 Politické důsledky prosincové ústavy	21
2. Komunikační prostředí v českých zemích šedesátých let 19. století	23
2.1 Žurnalistika a periodický tisk	25
2.2 Divadelní a hudební scéna	29
2.3 Výtvarné umění	32
2.4 Spolková činnost	34
2.5 Tábory lidu	36
3. Pražský denník	40
3.1 Pražský denník a jeho zasazení do dobového kontextu	40
3.2 Obraz Pražského denníku v opozičním tisku (na příkladu Humoristických listů)....	43
3.3 Formální podoba Pražského denníku	48
3.4 Struktura a obsahové zaměření Pražského denníku	48
3.4.1 Struktura Pražského denníku	49
3.4.2 Jednotlivé rubriky Pražského denníku	56
4. Výzkumná část	59
4.1 Analýza prvních dvou let vydávání Pražského denníku	59
4.2 Výzkumné otázky a výběr výzkumné metody	59
5. Obsahová kvantitativní analýza	61
5.1 Metoda kvantitativní obsahové analýzy	61
5.2 Výzkumné otázky pro kvantitativní obsahovou analýzu	62
5.3 Výběrový soubor analyzovaných dat	62
5.4 Proměnné a kategorie obsahové analýzy	63
5.5 Sběr dat, jejich analýza a prezentace výsledků	65
5.6 Výsledky kvantitativní obsahové analýzy Pražského denníku	65
5.6.1 Jakým tematickým okruhům se Pražský denník v prvních dvou letech svého vycházení nejvíce věnoval?	65
5.6.2 Jaké teritoriální zaměření měly články publikované v Pražském denníku ve sledovaném období?	69

5.6.3 Jak velká část z publikovaných článků v Pražském denníku je názorově vyhraněná?.....	70
6. Kvalitativní obsahová analýza	72
6.1 Metoda kvalitativní analýzy	72
6.2 Diskurzivní analýza	73
6.3 Výzkumné otázky pro kvalitativní analýzu	74
6.4 Výběrový soubor analyzovaných dat	75
6.5 Základní východiska uplatnění diskurzivní analýzy	75
6.6 Sběr dat, jejich analýza a prezentace	76
6.7 Způsob výkladu hlavních témat	77
6.7.1 Nahlížení na prusko-rakouskou válku	77
6.7.2 Pohled na vnitřní uspořádání říše	79
6.7.3 Přístup k vládnoucím strukturám	82
6.8 Působení na čtenáře	84
6.8.1 Dichotomie My vs. Oni	84
6.8.2 Vztah k jiným periodikům	86
6.8.3 Způsob komunikace se čtenářem	88
Závěr	90
Summary	92
Použitá literatura	94
Seznam příloh	97
Přílohy	98

Úvod

Ve své diplomové práci jsem se rozhodl zabývat obdobím, které má velký význam nejen pro utváření moderní české společnosti, ale také pro formování politického periodického tisku na našem území a rozvoj žurnalistiky jako takové. V šedesátých letech 19. století totiž dochází k zásadním vnitřním státoprávním a politickým proměnám Rakouského císařství. Zároveň se výrazně mění pozice jednotlivých národů, které v něm žijí.

Rakouské císařství se po revolučních událostech v roce 1848 a krátkém jednorocím období, dávajícím naděje na vznik nových poměrů uvnitř říše, nerozhodlo nastoupit cestu k postupné liberalizaci politického prostoru a přechodu absolutistické vlády ke konstitučnímu uspořádání. Naopak byl na území tohoto mnohonárodnostního státu po celá padesátá léta nastolen přísný neoabsolutismus. Přílišná zkostnatělost a neefektivita státní správy, nedostatečné přizpůsobení se podmínkám, které nabízela probíhající industrializace a rozvoj obchodu na evropském kontinentu, ale také neúspěšné a finančně nákladné válečné operace, postupně dovedly Rakousko na přelomu padesátých a šedesátých let do situace, kdy již byly změny ve fungování císařství naprosto nevyhnutelné.

Rakousko se postupně začalo přetvářet v konstituční monarchii, ve které se ustavoval politický život jeho obyvatel. Jednotlivé národy uvnitř mocnářství se hlásily ke svým historickým právům a snažily se pro sebe získat větší autonomii v rámci federativního uspořádání říše. Zvláště v českých zemích vzbuzovala možnost přechodu od přísného vídeňského centralismu k federalismu, ve kterém by se podstatné vnitřní záležitosti rozhodovaly v jednotlivých národních sněmech, velké naděje. O to větší následovalo zklamání, když českému národnímu hnutí nevyšel vstříc státní ministr Anton von Schmerling, ani jeho nástupce Richard Belcredi a později ani ministerský předseda Friedrich Ferdinand von Beust, který se naopak výrazně podílel na rakousko-uherském vyrovnání a následném dualismu. Naděje Čechů na autonomii tak byly zakonzervované v Předlitavsku, kde opět můžeme hovořit o centralistickém způsobu vlády.

Liberalizace veřejného prostoru a možnost politické angažovanosti v šedesátých

letech s sebou však zároveň přinesly nejenom rozvoj národní kultury, ale spolu s ní i rozvoj žurnalistiky, která se mohla mnohem více projevovat a ovlivňovat život české společnosti než v předchozích letech. Jedná se o období dynamického vývoje, ve kterém se postupně profilovalo základní směřování titulů, strukturoval se okruh jejich čtenářů a rozvíjelo se rovněž novinářství jako samostatná profese.

V českých zemích začíná pro žurnalistiku doba, ve které se utváří výrazná opoziční tradice listů, které se hlásí k havlíčkovskému odkazu „protivídeňské“ žurnalistiky. Zvláště vystudovanému právníkovi Juliu Grégrovi se podařilo ze svého deníku Národní listy vybudovat silné a názorově jednoznačně vyhraněné médium, se značným vlivem na tehdejší veřejné mínění v českých zemích. Pro Grégra, který se stal zároveň lídrem mladočeského křídla uvnitř Národní strany, byly Národní listy ideálním nástrojem vhodným k působení na čtenáře a prosazování vlastních politických cílů.

Přes zásadní význam role opozičních listů pro další směřování českého národního hnutí, je však překvapivé, že se v pozdějším výkladu české žurnalistiky této doby zcela zapomíná na „opačnou stranu barikády“, tedy na provládní tisk. Jeho zástupcem byl kromě německy psaného listu Prager Zeitung zejména Pražský denník, jenž svým působením navazoval na Pražské noviny, které se v padesátých letech a v první polovině let šedesátých netajily podporou vídeňské vlády. Pražský denník je však ve výkladové linii československých a později i českých badatelů zcela opomíjen a pokud se o něm výjimečně hovoří, tak pouze s pejorativním nádechem či přídomek úpadkového a neobjektivního listu. To vše ale bez hlubší analýzy a obsahového rozboru tohoto periodika.

Postavíme-li si však vztah k Pražskému denníku jako vztah k titulu, který měl jasné poslání, jemuž podřídil nejen obsah, ale i formu a strukturu, včetně mimořádně vysokého nákladu (okolo 20 tisíc výtisků), je nezbytné se jím zabývat, protože v naší představě o tehdejší žurnalistice a jejím směřování zřetelně chybí složka tohoto titulu, jeho metod práce a také představa o cílové skupině čtenářů, kterou oslovoval. Proto jsem se rozhodl analyzovat ve své diplomové práci právě Pražský denník a přinést informace o jeho struktuře, tematické agendě a hlavních názorových intencích, které mohou být využity pro další zkoumání českého periodického tisku této doby. Cílem práce bude vytvořit profil Pražského denníku v prvních dvou letech jeho vycházení

(1866-1867) a na tomto základě určit jeho postavení v souvislosti s ostatním českým tiskem druhé poloviny šedesátých let 19. století.

Oproti původním tezím, ve kterých jsem sestavoval základní strukturu své budoucí práce, jsem nakonec udělal několik drobných změn. Ve svém výzkumu jsem se zaměřil pouze na první dva roky (místo původních tří) vycházení Pražského denníku. I v tomto období je totiž možné vytvořit dostatečný soubor článků, které jsou pro určení pozice tohoto periodika transparentním vzorkem. Počet kapitol jsem rovněž upravil podle požadavků výzkumných metod, které jsem při svém bádání využil. Kapitola, která měla za cíl definovat modelovou čtenářskou skupinu Pražského denníku ve zkoumaných letech, byla nakonec vynechána. Její místo nahradila výzkumná část, která se zabývá otázkou, jakým způsobem a jakými prostředky působil Pražský denník na své čtenáře. Ke všem změnám došlo ve snaze lepšího uchopení analyzované problematiky a dosažení přesnějších výsledků.

1. Česká společnost v šedesátých letech 19. století

1.1 Evropský kontext české společnosti v souvislosti s proměnou Evropy po napoleonských válkách

Evropa se v šedesátých letech 19. století zmítá v lokálních válečných konfliktech, které jsou vyvolány na jedné straně imperiálními snahami mocností prosadit vlastní politické koncepce a podle nich modifikovat evropský prostor, na straně druhé emancipačním úsilím malých národů dobrat se určité míry státní suverenity, kterou považují za žádoucí pro svůj další rozvoj. Neodmyslitelnou součástí této doby jsou i radikální proměny základních společenských vztahů, kdy se feudální struktura opětovně zakonzervovaná po Velké francouzské revoluci a následných napoleonských válkách stává brzdou ekonomického rozvoje a kdy si nastupující kapitalismus stále zřetelněji vynucuje vztahy nové. Tento tlak vede ke změnám v sociálních strukturách monarchie. Ekonomickým konkurentem dosavadních privilegovaných tříd se stává životaschopnější buržoazie, která díky svému rostoucímu bohatství požaduje odpovídající podíl na politické moci. Souběžně s těmito proměnami narůstá v evropské společnosti sociální pnutí mezi majetnými a nemajetnými, mezi vlastníky výrobních prostředků a dělníky, kteří často pracují v nelidských podmínkách. S prudkým rozvojem průmyslu v některých částech Evropy se prohlubuje rozpor mezi industrializovanými regiony a oblastmi, které stále setrvávají převážně v tradičním hospodářství. (Bělina, 2006, str. 266-276)

Pochopit českou společnost šedesátých let 19. století, její postavení v rámci mnohonárodní monarchie, kterou rakouský císařský stát s vládnoucím habsburským domem nepochybně byl, a alespoň rámcově pojmenovat příčiny narůstajícího pnutí mezi ekonomickou, politickou, společensko-kulturní realitou a mezi sny a iluzemi tzv. obrozeneckého hnutí, které z fáze jazykové obrody vstoupilo do fáze volání po obnově státního práva, vyžaduje alespoň částečné poznání kontextů, jež přesahují toto časové vymezení.

Po roce 1815 měla Evropa za sebou krvavou zkušenost Velké francouzské revoluce a následné vleklé napoleonské války, které způsobily výrazný hospodářský propad všech v konfliktu zúčastněných států. V této době však také získaly pojmy národ a vlastenectví nový obsah, kdy od vlastenectví „zemského“ nastává posun k vlastenectví

„etnickému“. „Zvrat v emocionálním vztahu k národu přinesla v nejširším slova smyslu Velká francouzská revoluce a napoleonské války. Teprve za revoluce dostal termín národ nový obsah: stal se pospolitostí lidí, kteří jsou si navzájem rovni a které spojuje společné poslání v boji za svobodu. Hlavně pod jejím vlivem se prosadilo ztotožnění národa s plnoprávným občanstvím lidí ze všech tříd společnosti. Zároveň se šířila představa národa jako nadosobní hodnoty, ideálu, za který je třeba žít i umírat.“ (Hroch, 1986, str. 9) Národní téma dostalo celoevropsky pod vlivem romantismu, který v té době velmi silně zasáhl do duchovního rozměru kontinentu, ještě další subtilnější rozměr, o který se postarali především němečtí romantičtí básníci a filosofové, zejména pak Friedrich Schlegel a Johann Gotlieb Fichte. (Hroch, 1986, str. 10) Oživení snah identifikovat se v rámci národních entit představovalo víceméně emocionální rozměr společenského pohybu, který v praktických důsledcích znamenal rozvolnění stávajících sociálně-kulturních vztahů.

1.2 Průmyslová revoluce a industrializace českých zemí

Podstatné události, které se odehrály v druhé polovině 19.století, však měly především pragmatické příčiny. S plynoucím časem se stále výrazněji projevovaly rozpory mezi přetrvávající feudální strukturou ekonomických, potažmo sociálních a politických vazeb uvnitř rakouské monarchie, která se bránila reformám, jež by mohly stávající absolutismus nahradit konstitucionalismem, a mezi přesněji se definujícími potřebami průmyslové revoluce, která neúprosně proměňovala tvářnost Evropy, a tedy i Rakouského císařství. Průmyslový pokrok byl na našem území patrný například na výstavbě druhé koňské dráhy v Čechách z Prahy do Lán (1825 – 1836), založení Vítkovických železáren (1828), rozvoji řepného cukrovarnictví (1829), vytvoření Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách (1833) a o rok později na vybudování první mechanické tkalcovny bavlny v Novém Světě u Jablonce nad Nisou. Roku 1837 je pak zahájena stavba severní Ferdinandovy dráhy z Vídně do Bohumína, atd. (Čapka, 1998, str. 432-436)

Avšak je třeba si uvědomit, že přicházející průmyslová revoluce nepřináší jenom pokrok do všech odvětví průmyslové výroby, ale také zásadní a někdy velice necitelnou proměnu sociální. Ještě před počátkem šedesátých let dochází k sociálním nepokojům a dělnickým bouřím – 1843 v Brně, 1844 na Tanvaldsku, v Praze a na Liberecku, k tomu se připojuje protirobotní hnutí na opočenském panství, na slapském panství, na

Bílovecku a šenovském panství v letech 1845 – 1847, kdy neúroda předchozího roku vede k četným hladovým bouřím. (Čapka, 1998, str. 432-436)

1.3 Hledání národní identity - promeškaná příležitosti revolučních let 1848 a 1849

Šedesátá léta byla v základních rysech předznamenána traumatizujícími událostmi roku 1848, které na území mnohonárodního Rakouského císařství vedly k výrazné profilaci dvou etnických proudů, ale také k bouřlivým protirakouským projevům v regionech uherského království. Ty se postupně proměnily až do podoby protirakouského povstání, jež vídeňský dvůr krvavě potlačil za pomoci carského Ruska. Nejde tedy jen o národní emancipaci jednotlivých součástí monarchie v rovině jazykové a kulturní, ale také o profilaci silných národně politických proudů, jejichž negativní potenciál výrazně přesáhne druhou polovinu 19. století a stane se traumatizujícím prvkem první poloviny století dvacátého. (Křen, 2005, str. 195-233)

Na jedné straně stojí pangermanismus. Výrazným politickým impulsem v pozadí tohoto proudu byly stále vzrůstající militantní tendence Pruského království, které se postupně stávalo vůdčí silou Německého spolku a vytlačilo z dominantního předsednického postavení Rakouské císařství. Na straně druhé se profiloval austroslavismus přerůstající postupně v panslavismus (zesílil po přijetí prosincové ústavy z roku 1867), který se zcela nekriticky opíral o carské Rusko, představující v té době mnohem konzervativnější a autoritativnější společenský systém, než byl ten, který určoval základní politické, společenské a tím pádem i ekonomické vztahy v Rakouském císařství.

Revoluční události roku 1848 vedly k abdikaci rakouského císaře Ferdinanda I., jenž odstoupil 2. prosince 1848 v Olomouci, a k jeho nahrazení teprve osmnáctiletým synovcem arcivévodou Františkem Josefem I., který vládl až do roku 1916. (Čapka, 1998, str. 450) Při nazírání na jeho 68 let trvající vládu je třeba si uvědomit, že byla poznamenána převratnými změnami nejenom v celé české společnosti, ale změnami celoevropskými. Zánikem feudalismu, nástupem kapitalismu, dovršením průmyslové revoluce, postupným rozvojem vědecko-technického pokroku, prosazením parlamentarismu a v neposlední řadě rostoucím národnostním antagonismem

v mnohonárodní monarchii. Porovnejme si národnostní složení habsburské monarchie v roce 1851 – tedy nedlouho po potlačení revolučního hnutí v roce 1848. Němci – 7 701 919, Češi a Slováci 5 727 558, Italové 5 511 176, Maďaři 4 823 756, Ukrajinci 2 874 198, Poláci 2 006 352, Chorvati 1 672 030, Slovinci 1 142 055, Srbové 1 024 112, Židé 706 657, ostatní národnosti 133 242. (Bělina a Fučík, 2005, str. 610) „*Skutečnost, že masové hnutí nastupovalo v českém případě právě s revolucí roku 1848, dala některé specifické rysy pozdějšímu českému národnímu programu. Do tohoto programu pronikly jako jeho organická složka principy maloburžoasního demokratismu. Tento pozitivní rys nutno korigovat dvěma negativními iluzemi, které se v národním programu uchytily díky téže koincidenci revoluce a nástupu národního hnutí: byla to iluze o mimořádném významu jazyka jako politického nástroje a dále patriarchální iluze o „homogenosti“, jednodolitosti, demokratickém charakteru celého českého národa. Měly-li obě iluze v době svého zrodu částečné opodstatnění, přežily do doby, kdy česká společnost byla již hluboce třídně diferencovaná a kdy se boj o jazyk stával nástrojem k zastírání této diferenciaci.*“ (Hroch, 1986, str. 251)

Císařství nedokázalo po roce 1848 využít politických událostí k postupnému reformování monarchie na federální stát, což mohla být státní forma nejlépe odpovídající politické realitě, podmiňované soužitím mnoha národů v jednom státním útvaru. Vizi federálního uspořádání jako východiska z politické krize, lze vyčíst z otevřeného listu Františka Palackého *O poměru Čech a Rakouska k říši německé*. Tento dokument je známý také jako *Psaní do Frankfurtu*. List byl zveřejněn 11. dubna 1848 a je v něm formulována austroslavistická doktrína české národní politiky. Listem historik reagoval odmítavě na pozvání do připravovaného Frankfurtského sněmu, který byl v té době výrazným nositelem velkoněmecké myšlenky. Ne náhodou bylo jednání sněmu svoláno právě do Frankfurtu nad Mohanem, kde v roce 1815 vznikl Německý spolek. (Čapka, 1998, str. 440 – 441)

1.4 Šedesátá léta – čas nových nadějí

Šedesátá léta 19. století z pohledu společenských, politických a ekonomických proměn, ale také z obecně kulturních hledisek, přinášejí řadu impulsů, které se do života české společnosti promítají velmi celistvě, předznamenávají její další historický vývoj, prohlubují její sociální rozrůzněnost a tím pádem přinášejí i nové podněty

k radikalizaci národnostní i politické aktivity. Koncem května 1860 František Ladislav Rieger v dopise Františkovi Palackému, který v tu dobu pobýval v Ženevě, mimo jiného napsal: *„Naše veřejné poměry jsou neutěšené. V celém národě jakási nespokojenost nemá, která neví, jak se jeviti, kam se obrátiti, jak a co žádati. Ze všech stran se křičí o politický list a každý jeví jakýsi nepokoj, že národ náš v této době, nemaje hlasu ani zastánce veřejného, zkrácen bude propasením doby k ohlášení svých přání a tím veřejnou platnost ztratí. Při tom jest v mládeži jakési národní chvění duchů, které žádá skutky, samo nevědouc jaké, a které na bezcestí přijít by mohlo a není nikoho, kdo by o tom vládě pověděl a za národ vzhledem k jeho přání hlas povznesl.“* (Urban, 1982, str. 160) Tento Riegrův povzdech dokladuje to, co čeští liberálové na přelomu roku 1859 – 1860 cítili neobyčejně silně. Totiž potřebu vlastního politického listu, který jim, přes několik pokusů na přelomu zmíněných let, byl policejním ředitelstvím zamítnut s tím, že tyto pokusy vycházejí z řad českých radikálů.

18. června 1860 předal F. L. Rieger na audienci u vídeňského dvora císaři Františkovi Josefovi memorandum podepsané F. Palackým, F. A. Brunerem, J. E. Purkyně, knížetem Rudolfem Thurn - Taxisem a dalšími šesti osobami. Tento spis je nejenom žádostí o povolení vydávat české noviny, ale je i stížností na dosavadní postup státních orgánů, které k žádostem *„lidu československého v zemích koruny české a na Slovensku“* přistupují laxně a odmítavě, přestože toto etnikum svou početností, pílí a inteligencí, představuje významnou složku obyvatel mocnářství, a dovolává se možnosti legálně tlumočit svá přání. Riegrovo memorandum ještě není propracovaným programem, ale jakýmsi „národním osvědčením“, ve kterém se zdůrazňuje nad historicko-právním odůvodněním faktická existence české národní společnosti. Programová nevyhraněnost memoranda v podstatě odpovídá všeobecné nejasnosti politických poměrů před vydáním Říjnového diplomu v roce 1860.

Uvolnění politické atmosféry na počátku šedesátých let přineslo poměrně výrazné oživení nejrůznější spolkové činnosti. Hned od počátku šedesátých let vznikala nová centra uměleckého a kulturního života. Umělecká beseda v roce 1863 - předsedou hudebního odboru se stal Bedřich Smetana, výtvarného odboru Josef Mánes a literárního odboru Vítězslav Hálek. Umělecká beseda měla v programu založení dramatické školy a uměleckého časopisu, zřízení knihovny a čítárny a udílení stipendií pro pobyt v zahraničí. Vytvářely se také četné pěvecké (např. Hlahol 1861 - jedním

z prvních sborníků byl Bedřich Smetana) a ochotnické divadelní spolky. Brzy získalo své provizorní centrum české dramatické umění. Prozatímní divadlo fungovalo od roku 1862. Od 1. listopadu 1865 zahájilo v Plzni jako druhé české divadlo činnost městské „právozářné“ divadlo. Stejně tak již v 60. letech se konaly rozhodující přípravy pro postavení Národního divadla - 16. května 1868 bylo položeno sedm základních kamenů. Národní divadlo se stalo symbolem tvůrčího úsilí celé generace dramatických a výtvarných umělců, skladatelů, hudebníků, herců, malířů, sochařů a architektů. O své místo v životě společnosti se však nehlásila jen duchovní, ale také tělesná kultura. Sokol vznikl z podnětu Miroslava Tyrše 16. února 1862. (Urban, 1978, str. 232)

Bylo by ovšem naivní předpokládat, že účast ve vlasteneckých spolcích byla masovou záležitostí a že byla rovnoměrně rozložena na území historických zemí Koruny české. Naopak je možné zcela reálně spekulovat se subjektivní politickou loajalitou většiny obyvatel s monarchií. *„Teritoriální skladba českého národního hnutí se vyznačovala značnou nerovnoměrností. V tom ovšem nebylo toto hnutí nikterak výjimečné. Na jedné straně můžeme určit území národně velmi aktivní, které leželo v Polabí od Hradce Králové až po Podřipsko a vybíhalo pak ještě přes Slánsko do jihozápadních Čech a do Pojizeří. Území s velmi nízkou vlasteneckou aktivitou leželo naproti tomu na jih od Prahy (až po Tábor a Písecko) a v jihovýchodních Čechách. Zbývající území leželo mezi oběma krajními polohami, vlastenecká aktivita jižních a jihozápadních Čech byla reprezentována téměř výlučně aktivitou několika městských center.“* (Hroch, 1986, str. 250)

1.5 Říjnový diplom Františka Josefa I. a únorová ústava

V oblasti politického a společenského života je vývoj v šedesátých letech předznamenán tzv. říjnovým diplomem, který vydal František Josef I. 20. října 1860 v předvečer setkání s ruským carem Alexandrem II. a pruským následníkem trůnu Vilémem ve Varšavě. Tímto dokumentem se nejenom zříká absolutismu, ale připouští i dvojí interpretaci císařství, tedy centralistickou i federalistickou. Rovněž přiznává zákonodárnou moc zemským sněmům a říšské radě a obecně vymezuje jejich kompetence. Ve třech kapitolách je proklamován základní koncept státu. *„I. Právo vydávat, měnit nebo rušit zákony bude nadále vykonáváno jen se zákonně shromážděnými zemskými stavy, případně říšskou radou, která bude obesílána v počtu*

zatím blíže neurčeném zástupci zemských sněmů. 2. Předměty zákonodárství, které jsou společné všem královstvím a zemím, jmenovitě záležitosti peněžnictví a obchodu, dopravy a komunikace a vojenské povinnosti budou vyřizovány v součinnosti s říšskou radou, stejně tak bude projednáván státní rozpočet. 3. Všechny ostatní předměty zákonodárství mají být vyřizovány zákonně předepsaným způsobem zemskými sněmy, a to v zemích uherské koruny ve smyslu dřívější ústavy a v ostatních zemích v souladu s odpovídajícími zemskými zařízeními.“ (Urban, 1982, str. 148)

Současně s říjnovým diplomem byl vydán manifest k národům a několik vlastnoručních císařských listů adresovaných významným státním činitelům. Ještě před tímto císařovým krokem je možné za signál určitých politických změn v monarchii vnímat svolání rozmnožené říšské rady císařským patentem z 5. března 1860. *„Jako výhradně poradní orgán se měla rozmnožená říšská rada bez práva vlastní iniciativy v neveřejných jednáních vyjadřovat zejména k záležitostem státního rozpočtu, k nejdůležitějším předlohám obecného zákonodárství a předlohám zemských zastupitelstev, přičemž si panovník vyhrazoval právo podle vlastního uvážení předložit radě rovněž jiné předměty rokování.“ (Urban, 1982, str. 144)*

Říjnový diplom Františka Josefa I. byl přijat rozporuplně – pozitivně v Čechách, kriticky v Uhrách. *„Říjnový diplom byl odmítnut a uherskou politiku neměli určovat nadále lidé, kteří dosud jednali ve Vídni, ale liberálové z okruhu Ference Deáka, stojící bez výhrad na půdě Starého uherského práva. Přestože říjnový diplom vycházel v mnoha směrech vstříc Uhrám a nepochybně znamenal rozhodný obrat od poměrů padesátých let, zbavoval uherský sněm některých tradičních pravomocí – šlo především o právo povolovat daně a vojenské odvody – bez nichž se stávala uherská suverenita jen stínem.“ (Urban, 1982, str. 149)* Se stejně odmítavým stanoviskem se ústupky směrem ke státnímu dualismu setkaly u německých liberálů. *„...především německá liberální buržoasie v nich nezbytně spatřovala „rozbití“ tohoto mocnářství, jehož podoba se utvářela od tereziánského období. Spontánní centralismus, který byl po desetiletí zakořeněn ve vrstvách byrokracie a vysokého německého měšťanstva, byl navíc ještě posílen liberálními tendencemi.“ (Urban, 1982, str. 149)*

Důsledkem říjnového diplomu byla tzv. únorová ústava vyhlášená 26. února 1861 státním ministrem (ministerským předsedou) Antonem von Schmerlingem, který

byl představitelem liberálních proudů poblíž císaře a kritikem Metternichovy politiky neústupnosti vůči jakýmkoliv možným sociálním a národnostním změnám. Schmerling patřil v revolučních březnových událostech ve Vídni v roce 1848 mezi významné revolucionáře, kteří byli u zrodu Národní gardy. Spolu s pěti sty rakouskými delegáty se téhož roku účastnil dubnového frankfurtského sněmu, kde byl zvolen za člena frankfurtského národního shromáždění. Krátkou dobu zastával funkci ministra vnitra, poté ministerského předsedy a ministra zahraničí. Od roku 1849 do roku 1851 byl ministrem spravedlnosti v rakouské vládě v Černé Hoře, tohoto úřadu se vzdal na protest proti zpřísněnému rakouskému neoabsolutismu. Do roku 1858 byl Schmerling předsedou senátu u nejvyššího soudního dvora ve Vídni. Liberalizační proces na začátku šedesátých let znamenal začátek jeho druhé politické kariéry. (Vocelka, 1994, str. 234-235)

Únorová ústava sice nastolovala základní ústavní zákony, ale vyhnula se řešení otázek národnostních, takže u většiny neněmeckých národů vzbudila odpor. 18. a 20. dubna 1861 proběhly první volby do zemských sněmů a 29. dubna zahájila jednání říšská rada, do níž byli poslanci voleni právě z těchto zemských orgánů. 16. února 1862 byl vydán rámcový říšský obecní zákoník a poté (27. října 1862) zákony na ochranu svobody osobní a domovní. (Čapka, 1998, str. 463 – 468) *„Z hlediska sociálně politického byla únorová ústava svéráznou směsicí principů starého stavovského zastoupení a některých prvků moderního konstitucionalismu. Důležité při tom bylo i to, co ústava neobsahovala: žádným způsobem například nebyla blíže řešena otázka vztahu zákonodárné, výkonné a soudní moci, tj. dosavadní struktura výkonné moci absolutistického státu zůstávala v podstatě v platnosti. Navíc pak nebyla v únorových patentech nejmenší zmínka o základních občanských právech a buržoasních svobodách, tzn. že i v tomto směru měla přetrvávat praxe z padesátých let. V ministerské konferenci 28. února 1861 prohlásil panovník, že vyhlášená ústava představuje nejzazší hranici omezení dynastické moci.“* (Urban, 1982, str.154)

1.6 Vliv liberalizace politických poměrů na českou žurnalistiku

Na proměnu politicko-společenské atmosféry, přicházející po pádu Bachova režimu, samozřejmě reagovala i žurnalistika. V období vnitropolitických proměn Rakouského císařství již nebylo možné nadále odmítat české žádosti o povolení vydávat

politické noviny. Dne 10. července 1860 je udělena vydavatelská koncese Aloisovi Krásovi, tajemníkovi Pražské obchodní a živnostenské komory a již 2. října 1860, tedy nedlouho před vydáním říjnového diplomu, vyšlo první číslo časopisu Čas. Jednalo se – po letech mlčení - o první politický český list vydávaný v monarchii. Přestože byl Krása vnímán v české společnosti jako „nástroj vlády“, sešli se po jistou dobu v redakci Času konzervativní liberál A. M. Pinkas, který se v roce 1848 účastnil jednání o ústavě, starší představitelé radikální demokracie Vincenc a Emanuel Vávra, Karel Sladkovský, Jan S. Knedelhans či Jan Neruda a Josef Barák. List se však příliš neprosadil a hlavní roli mezi politickými periodiky převzaly od 1. ledna 1861 Národní listy Julia Grégra, na jejichž vydávání se podílel Eduard Grégr, František Šimáček, František Jeřábek a Vítězslav Hálek. V Národních listech byl nastíněn český politický program obsahující požadavek národní rovnoprávnosti, respektování občanských práv a rozsáhlé samosprávy. V tomto deníku, jehož historie trvala až do roku 1941, působila řada významných osobností – např. J. Neruda, E. Grégr, J. Barák, K. Sladkovský, G. Eim, S. B. Heller. Riegrova žádost o licenci na politický list však byla místodržitelstvím 17. prosince 1860 odmítnuta s tím, že byly uděleny už dvě koncese na český politický list, což se jeví jako počet dostatečný. (Urban, 1982, str. 162)

V Mladé Boleslavi začal vycházet list Boleslavan, který se od roku 1863 taktéž prezentoval jako list politický. Vyšel v něm také útok proti Františkovi Palackému, který spolu s dalšími staročechy odmítal lednové polské povstání jako neodpovědný exces, poškozující podle jeho názoru slovanskou věc jako takovou. Na rozdíl od staročechů mladočeši s povstáním v Polsku sympatizovali. Ostrý tón proticarsky zaměřeného Manifestu národní vlády – vedoucího orgánu polského povstání – z 22. ledna 1863 znamenal pro českou politickou reprezentaci výrazný konfliktní bod. Inspiroval kromě jiného také polemiku mezi Boleslavanem a Palackým, který 8. června 1863 na polské povstání v Národních listech reagoval v článku *Odpověď Boleslavanu o polské otázce: „Jen revolucionáři z instinktu a nepřátelé Slovanstva, pak lidé, kteří nemají samostatné úvahy a vlastního soudu...mohou se těšiti z nynějších výjevů na bojišti polském...doba v níž by mohli tvořiti se a udržeti státové druhé nebo třetí třídy v úplné neodvislosti a samostatnosti, za zmáhající se co rok více centralizace světové, jest aspoň v Evropě na věky ta tam.“* (Urban, 1982, str. 178) Polemika kolem smyslu polského povstání, do níž posléze vstoupil i F. L. Rieger na straně Palackého, zatímco kritiku Palackého na straně Boleslavanu podpořil deník Hlas a některé další noviny, ukázala do jakých rozdílných

proudů je strukturována česká politická scéna v této době.

Na jedné straně konzervativní křídlo reprezentované *Národem*¹, deníkem staročechů, na straně druhé liberálové seskupení kolem Grégrových *Národních listů* a *Hlasu* a do třetice radikálně demokratický proud prezentovaný *Boleslavem*, v řadách jeho stoupců byl kníže Rudolf Thurn - Taxis a jedním z přispěvatelů s kritickým protiruským hlasem Josef Václav Frič. Za připomenutí v těchto souvislostech nepochybně stojí i anonymní vydání publikace s názvem *Pláč koruny české* bývalého redaktora *Národních listů* A. Kotíka, ve které ožívá myšlenka samostatného českého státu v rámci federalizovaných „osvobozených národů“. 1. prosince 1867 vyšlo v Praze první číslo čtrnáctideníku *Dělník*, na jehož stránkách František Ladislav Chleborád propagoval svépomocné hnutí a zakládání svépomocných družstev. V roce 1868 vyšel také almanach *Ruch*, v němž 20 mladých básníků – např. J. V. Sládek, E. Krásnohorská, S. Čech, ale také historik J. Goll a filosof J. Durdík demonstrovali podporu národnímu hnutí. (Čapka, 1998, str. 462 – 471)

1.7 Vzdelanost – jedna za základních podmínek národní emancipace

V šedesátých letech došlo k výrazným změnám podmiňujícím obecnou vzdelanost širokých vrstev společnosti. V roce 1868 dochází k osvobození školství z monopolního vlivu katolické církve. Prosazení svobody vyučování v této souvislosti představovalo reálnou možnost zkvalitnění výchovného procesu na školách a v důsledku toho i praktické prohloubení obecné vzdelanosti v duchu dobového liberalismu. Když se v roce 1869 prosadil zákon o povinné školní docházce, vzrostl na území monarchie počet základních a středních škol a to nejen gymnaziálního typu, ale také středních škol odborných. K obecné vzdelanosti přispívalo také dlouhodobé vydávání první české encyklopedie, jedenáctisvazkového *Riegrova slovníku naučného*, který od roku 1860 až do roku 1874 vydává nakladatel Ignác Leopold Kober. 18. dubna 1869 byl potvrzen statut České polytechniky v Praze jako českého vysokého učení technického. (Čapka, 1998, str. 463 – 468)

¹ První číslo politického deníku *Národ*, který vedl František Šimáček, vyšlo 15. prosince 1863 – list pro finanční potíže po dvou letech zanikl. V tomto listu od 9. dubna do 16. května 1865 uveřejnil František Palacký sérii osmi článků v nichž vyložil svůj politický program federalizace Rakouska a varoval před dualismem. Z článků zaznívá tón hořkosti a skepse, protože Palacký dospěl k poznání, že Rakousko není schopno nebo nechce plnit politickou roli, která by odpovídala potřebám všech středoevropských národů, které byly součástí císařství) (Čapka, 1998, str. 469 – 470)

1.8 Uvolnění podmínek podnikání

„Transformace politického systému absolutní monarchie v politický systém konstituční monarchie v 60. letech nepřipomínala na pohled revoluční drama s nezbytným příslušným koloritem. Jednou z hlavních příčin této skutečnosti bylo, že podstatné sociálně ekonomické otázky buržoasní revoluce již nebyly do značné míry problémem a zcela či zčásti již byly řešeny v průběhu 50. let. V politických bojích 60. let šlo především o jisté „znovurozdělení“ vlivu, o to, zda, do jaké míry a jakými formami se mohou a mají účastnit představitelé kapitalistického podnikání jako nová „společenská elita“ přímého utváření politické moci“ (Urban, 1978, str. 320 – 321)

V oblasti společensko-právní přináší šedesátá léta celou řadu podnětů, které v praktických důsledcích přináší uvolnění podmínek podnikání a posílení průmyslu, bankovníctví a dopravní infrastruktury, což v pozdějších letech vede nejen k proměně českých zemí (oproti ostatním územím monarchie) na průmyslovou základnu celého soustátí, ale také k výrazné sociální diferenciaci, která se velmi zřetelně promítne do společensko-politické atmosféry. Připomeňme si v těchto souvislostech založení Obchodnického spolku Merkur na podzim 1862, kde během následných pěti let získali většinu čeští obchodníci. Z tohoto spolku také v roce 1863 vzešel podnět k založení Živnostenské banky (založena 1. března 1869). Obchodní zákoník ze 17. prosince téhož roku legalizoval volnou konkurenci v obchodním podnikání. Vojtěch Náprstek v roce 1863 založil v Praze Průmyslové muzeum, které si stanovilo za cíl vzdělávat průmyslníky a vnášet do podnikání informace o novinkách, které přinášel technologický pokrok v různých průmyslových odvětvích ve světovém kontextu. 1. prosince 1867 vychází císařský patent o tzv. svobodné dispozici s půdou, který rušil jakákoliv opatření omezující toto disponování a umožňoval jak sdružování, tak drobení půdy. Na tento patent navazuje 27. června 1868 zákon o svobodné dělitelnosti a dědičnosti rolnické půdy. 12. května 1869 je vydán zákon o zrušení lenních svazků, který umožňuje liberalizaci v zemědělském podnikání. (Čapka, 1998, str. 465 – 500)

1.9 Šedesátá léta - Rakousko a zahraniční politika

Na šedesátá léta je ovšem třeba pohlížet nejenom v kontextu politického a kulturně společenského oživení, ale také v souvislostech globálních geopolitických událostí, kdy emancipační snahy porobených národů na jedné straně a imperiální zájmy

národů vládnoucích na straně druhé, představují prvek reálné destabilizace celého kontinentu. Jsou to právě šedesátá léta 19. století, kdy se Rakouské císařství stává účastníkem řady dílčích válečných konfliktů, jejichž praktické důsledky mají pro celé soustátí devastující charakter. Rakouská vojska se po boku Pruska účastní války proti Dánsku (únor až srpen 1864). Přes toto úzké spojenectví ambiciózní Prusko už v dubnu téhož roku uzavře dohodu s Itálií, která považuje Benátsko držené Rakouskem za prioritu svých vojensko-politických zájmů. Tato smlouva má zcela jednoznačné protirakouské zaměření. Zatímco jižní armáda pod vedením arcivévody Albrechta operuje v Benátsku (duben 1866), 21. dubna 1866 je vydán rozkaz k mobilizaci severní armády. Budoucí konflikt mezi Rakouskem a Pruskem dozrává. 7. června pruská vojska obsadila Šlesvicko – Holštýnsko, proti čemuž protestuje Rakousko u spolkového sněmu ve Frankfurtu s požadavkem, aby spolkové vojsko bylo rozmístěno na sporném území. Sněm sice rakouský návrh přijímá, ale Prusko na něj reaguje vystoupením z Německého spolku. (Bělina a Fučík, 2005, str. 67-87)

1.10 Politické důsledky prusko-rakouské války

16. června pruská armáda vstupuje do Saska, které je rakouským spojencem, což jasně dokladuje snahu Pruska zásadním způsobem změnit poměry v severozápadní části Evropy ve svůj prospěch bez ohledu na užití prostředky. Se souhlasem pruského krále Viléma se začíná prakticky realizovat Bismarckova imperiální doktrína. Na obsazení spřáteleného Saska reaguje 17. června 1866 František Josef I. válečným manifestem k národům Rakouského císařství a o den později je zveřejněn podobný manifest pruského krále Viléma, což prakticky znamená vyhlášení války mezi dosavadními spojenci. Po bok Rakouska se staví malé německé státy dobře si vědomy nebezpečí, které pro ně představuje ambiciózní pruská mocenská politika. V následné relativně krátké prusko-rakouské válce jsou Rakousko a jeho spojenci poraženi. (Čapka, 1998, str. 472 – 474)

Důsledky válečného konfliktu jsou pro Rakouské císařství katastrofální. Není to jen zdrcující porážka ve výzbroji zaostávající a po stránce taktiky konzervativně vedené rakouské armády, kde se stále silněji projevovaly názorové rozpory na vedení bojových operací mezi vysokými důstojníky ze šlechtických rodů a důstojníky neurozeného původu, s technicky modernizovanou a strategicky pružnější armádou pruskou. Jde také o definitivní ztrátu dřívějších mocenských pozic habsburské monarchie v jižní a střední

Evropě. Tato pouhé dva měsíce trvající válka (překročení hranic Rakouského císařství pruským vojskem 23.6. 1866 – podpis mírové smlouvy 23.8. 1866) byla v podstatě jen dokončením destruktivního procesu, který započal na italských bojištích již v roce 1859, kdy spojená francouzsko-sardinská vojska porazila rakouskou jižní armádu v bitvách u Solferina, Guidizzola, San Marina a Melagnana.

Italská porážka v roce 1859 sice vedla k pádu ministerského předsedy Alexandra Bacha a k vydání říjnového diplomu, což znamenalo konec bachovského absolutismu a uvolnění politických poměrů, ale poučení z tohoto italského debaklu bylo pro monarchii nedostatečné. V prusko-rakouské válce dochází ke zhroucení politické doktríny monarchie formulované před mnoha lety Klemensem Metternichem, která se opírala o tzv. pentagrální rovnováhu nastolenou po porážce Napoleona I., v níž evropský vliv a evropské zájmy habsburského domu představovaly rozhodující pilíř. To se ovšem v průběhu několika desetiletí změnilo. Zřetelně o změnách v evropské politice vypovídá postoj Napoleona III., který v probíhajícím konfliktu mezi Pruskem a Rakouskem přislíbil Františkovi Josefovi vojenskou intervenci na Rýně, ale v průběhu velmi krátké doby svůj postoj změnil.

Ani Prusové však na dalším vedení války neměli zájem. Šlo jim o jediné – přimět Rakousko k vystoupení z Německého spolku, souhlasit s vytvořením konfederace severoněmeckých států pod pruskou hegemonií a potvrdit neutrální postoj jihoněmeckých států. Pokud dojde k souhlasu s těmito podmínkami, neměl by být problém uzavřít „mír za čestných podmínek“, jak to požadoval manifest Františka Josefa I. ze dne 10. července 1866. Z postupu pruské diplomacie během dojednávání mírových podmínek bylo zřejmé, že Prusko si je plně vědomo vnitřní křehkosti Rakouského císařství, ale ve válce nešlo o to zničit Rakousko, ale potlačit tradiční rakouský vliv v Německu. (Urban, 1982, str. 208) *„Ke konsensu došlo na základě oboustranných záruk územní integrity Rakouska (s výjimkou Benátska) a Saska, jež se zavázalo přistoupit ke vznikajícímu Severoněmeckému spolku pod předsednictvím Pruska. V souvislosti s tím Rakousko proklamovalo vystoupení z dosavadního Německého spolku, jenž de facto zanikl, a rezignovalo na svá práva v Holštýnsku. Kromě toho se zavázalo k vyplacení válečné náhrady v celkové částce 40 milionů zlatých ve stříbře, z níž však byla sražena celá polovina jako kompenzace rakouských pohledávek v Holštýnsku na jedné a pruských rekvizic v českých zemích na straně*

druhé. Pražská jednání skončila 23. srpna půl hodiny před půlnocí podpisem závěrečného protokolu.“ (Bělina a Fučík, 2005, str. 476)

Za zmínku nepochybně stojí i to, že pruské vedení se v závěru válečných operací snažilo využít protihabsburské nálady v českých a uherských zemích, avšak v Čechách se setkalo jen s malou odezvou, zatímco případné vyhlášení samostatného uherského státu spojené s rozpadem habsburské monarchie, nemohlo vést k ničemu jinému než k novému celonárodnímu povstání Poláků a rozsáhlému konfliktu s Ruskem, který si Prusové ani v nejmenším nepřáli. (Bělina a Fučík, 2005, str. 476 – 477) Jednání mezi Pruskem a Rakouskem se česká politická reprezentace snažila využít k tomu, aby na základě uherského příkladu vyslovila *„požadavek celistvosti Koruny české (na základě pragmatické sankce z roku 1713, správní autonomie (na základě říjnového diplomu z roku 1860 a císařského manifestu z 20. září 1865), rovnoprávnosti českého a německého jazyka i rovnoprávného zastoupení obou etnik v ústředních orgánech, stejně jako práva českého zemského sněmu spolurozhodovat v budoucnu o připojení k nadstátním strukturám typu zaniklého Německého spolku.*“ (Bělina a Fučík, 2005, str. 624)

K jednání o těchto požadavcích byl do Vídně vyslán František Palacký a František Ladislav Rieger. Ti také po příjezdu do Vídně 25. července 1866 navázali kontakt se zástupci Moravy, Haliče – Bukoviny, Chorvatska - Slavonie a navrhli projekt vnitropolitických reforem, které by uspokojivě vyřešily základní vnitřní problémy Rakouského císařství, aniž by byla ohrožena celistvost státu. Ukázalo se ovšem, že reforma státních struktur v dané chvíli řešitelná není. Zásadní odpor projeвили Maďaři, kteří se vůči emancipačním snahám Slováků a Rumunů stavěli nepřátelsky. Negativně působil i česko-německý antagonismus v rámci zemí Koruny české, ale také etnické napětí mezi Poláky a Rusíny v Haliči a Bukovině a stejně tak i náboženská nesnášenlivost mezi Chorvaty a Srby. Možnost využít mírová jednání k celkové vnitřní reformě monarchie byla promeškána, projekt federalizace pěti státoprávních skupin zemí ztroskotal. Hrabě Andrassy, budoucí předseda uherské vlády, zastával stanovisko, že po nešťastné válce s Pruskem musí Rakousko hledat novou podobu státu a tu nenabízí ani centralismus ani federální uspořádání, ale dualismus, kdy Rakousko a Uhersko představují dva mocné pilíře budoucí stability takto koncipovaného soustátí. Kdežto případné federální uspořádání přinese přílišné uvolnění vnitřní skladby soustátí

a oslabení jeho soudržnosti. (Urban, 1982, str. 211)

1.11 Rakousko – uherské vyrovnání a prosincová ústava

Po porážce Rakouska ve válce s Pruskem se opět v plné síle vynořilo mnohokrát opakované téma vyrovnání s Uhry a už ho nebylo možné dále odkládat. V revoluční vlně 1848 vyústilo v regulérní válku císařských vojsk s uherským povstaleckým vojskem, kterou se podařilo ukončit teprve po vojenském vystoupení Ruska proti povstalecké armádě. Dokonce i v době Bachova absolutismu se několikrát uherská snaha po autonomii projevila občanskou neposlušností. Prohraná Prusko-rakouská válka se stala momentem, kdy v politických kruzích monarchie vznikla vůle uherské požadavky uspokojit. 20. března 1867 schválil uherský parlament všech 69 článků rakousko – uherského vyrovnání. Říše tím byla rozdělena na země zastoupené v Říšské radě (Předlitavsko) a země Svatoštěpánské koruny (Zalitavsko). Tento proces byl potvrzen korunovací Františka Josefa I. za uherského krále 8. června 1867 v Budíně. 14. listopadu 1867 došlo císařským rozhodnutím ke změnám v označení monarchie – místo dosavadního názvu Rakouské císařství se začalo se užívat označení Rakousko-Uhersko nebo Rakousko-uherská monarchie. Dochází tedy prakticky k přijetí duality prohlubující napětí uvnitř monarchie, před kterou varoval František Palacký a další české politické osobnosti. (Čapka, 1998, str. 474-478)

Prosincová ústava z roku 1867 ovšem předpokládané uklidnění situace v habsburské monarchii nepřinesla. Pro většinu občanů maďarské národnosti se zdála být nedostatečnou, předpokládali buď úplné odtržení Uher od monarchie, nebo proměnu Rakouského císařství v konfederaci. U rakouských politiků toto řešení vyvolávalo odpor, protože bylo zřejmým narušením celistvosti státu a výrazným oslabením centrální moci. U slovanských obyvatel monarchie naopak zesílilo volání po podobném řešení i pro jejich národy. V září 1868 došlo k chorvatsko-maďarskému vyrovnání a téhož roku se František Josef I. při osobní návštěvě Prahy pokusil totéž dojednat s Čechy. Císařova snaha však později narazila na odpor ze strany uherského ministerského předsedy hraběte Gyuly Andrásyho, ale také na odpor rakouských Němců, kteří viděli ve vyrovnání nebezpečí rostoucího vlivu Slovanů v císařství, takže panovník jednání o vyrovnání s Čechy nakonec zastavil.

V souvislosti s událostmi, které definitivně pohřbily naději české politické reprezentace na federální uspořádání monarchie a na tzv. rakousko-české vyrovnání podle „uherského mustru“, je třeba zmínit ještě jedno jméno - Friedrich Ferdinand von Beust. Saský šlechtic působil v rakouských službách jako ministr zahraničí od 30. října 1866. Značně nekonformním přístupem k řešení některých vnitropolitických otázek – např. velmi rychlého dokončení rakousko-uherského vyrovnání během prosincového setkání s hrabětem G. Andrássem v Pešti v roce 1866, kdy byly pominuty všechny politické instituce kromě císaře – přiměl ministerského předsedu Richarda Belcrediho o rok později k rezignaci na premiérské křeslo. Beust se tak stal nejen prvním rakousko-uherským ministrem zahraničí, ale také úřadujícím říšským kancléřem, což byla zcela mimořádná kumulace politické moci v rukou jedné osoby. Uherská ústavnost byla v plném rozsahu obnovena během roku 1867.

1.12 Politické důsledky prosincové ústavy

Už v roce 1868 se začíná organizovat tzv. táborové hnutí. Šlo o masová shromáždění lidu, konaná většinou na místech spojených s významnými okamžiky české národní historie, na kterých zaznívají nejenom státoprávní požadavky, ale také volání po všeobecném volebním právu, požadavky kulturní a sociální. Od roku 1868 do roku 1871 bylo uspořádáno v českých zemích 143 táborů lidu (Čechy 102, Morava 37, Slezsko 4) s účastí odhadovanou na 1,5 milionu osob. Probíhají také první masové stávkové dělnictva (27.5.1869 – 17.6.1869 – stávka ve dvaceti textilních závodech v Brně), kde jsou formulovány sociální požadavky a kdy dochází ke střetům s vojskem a policií. (Čapka, 1998, str. 479 – 483)

Česká politická opozice v těchto masových projevech národní vůle nacházela silnou podporu českého státoprávního programu a tak v den zahájení českého sněmu 22. srpna 1868 vystoupil český klub jako jednolitý celek. Tříčlenná deputace v zastoupení 81 českých poslanců odevzdala sněmovnímu prezidiu deklaraci, kterou zdůvodňuje neúčast na jednání sněmu a v deseti bodech formulovaný politický program zdůrazňující státoprávní svébytnost českých zemí. Obdobným způsobem vystoupili i čeští poslanci na moravském sněmu v Brně 25. srpna 1868, čímž dali najevo svůj souhlas se státoprávním programem jednoty zemí Koruny české. Sněm deklaraci nepřijal a vyzval české poslance k účasti na jednání sněmu pod pohrůžkou zrušení

poslaneckých mandátů. Čeští poslanci následně přistoupili na politiku pasivní rezistence, spočívající v neúčasti na jednáních sněmu. (Čapka, 1998, str. 480) 8. prosince 1870 předali zástupci české politické reprezentace v čele s Františkem Palackým a Františkem Ladislavem Riegrem říšskému kancléři Friedrichu Ferdinandovi Beustovi promemoria o zahraniční politice habsburské monarchie, v nichž protestují proti národnostnímu útlaku a požadují přeměnu monarchie na svobodnou federaci národů s právem národního sebeurčení. Kancléř pamětní spis nepředal císaři ani sněmům, hrubým způsobem jej odmítl a 14. prosince 1870 vrátil předkladatelům. (Čapka, 1998, str. 484) Zatímco jeho přezíravý postoj k žádosti české politické reprezentace vyvolal u německých politiků velmi pozitivní ohlas, císař skutečnost, že kancléř o tak závažné záležitosti rozhodl bez jeho vědomí, zdaleka tak příznivě neposoudil. Baron Beust byl vyzván k rezignaci, k čemuž také 5. listopadu 1871 došlo.

Rakousko – uherské vyrovnání a potvrzení dualismu však znamenalo pro české národní hnutí paralyzující prvek. „*Výrovnávací akce v letech 1870 – 1871 byly původně podníceny široce založenou aktivitou táborového hnutí. Ale od počátku – a postupně ve stále větším měřítku – probíhaly formálně jako důvěrná a uzavřená jednání oficiálních autorit... Nadšení bylo rychle utlumeno skepsí, pocity marnosti a nedůvěry a smíšeného vzdoru a bezvýchodnosti. Vytvořily se nejpříznivější podmínky pro to, aby malodušnost a malichernost znovu ovládly pole. Vzájemné výčitky mezi jednajícími politiky, výhrady veřejnosti vůči nim, otřes důvěry v panovníka, který nedodržel slovo, ale i mnohé osobní spory, nesouvisející přímo s politickým děním, začaly zaplňovat veřejné mínění. Zklamání nadějí relativizovalo všechny představy o vlastní síle, vlastních možnostech a důstojnosti, ale také o hodnotě a spravedlnosti stávajících poměrů vůbec.*“ (Urban, 1982, str. 211)

2. Komunikační prostředí v českých zemích šedesátých let 19. století

V šedesátých letech 19. století došlo k tomu, co již na velmi krátkou dobu naznačily události z revolučních let 1848 a 1849². Postupně začalo vznikat širší spektrum komunikačních kanálů, ve kterých se hovořilo o národních otázkách nejen z uměleckého či vědeckého hlediska, ale svůj prostor dostala ve větší míře také politická témata. Na jejich recepci si obyvatelstvo pomalu zvykalo od března 1848, avšak svoboda politické komunikace vydržela pouhý rok. Následovalo desetileté období přísného neoabsolutismu, kdy byla politicky orientovaná komunikace Bachovým režimem tvrdě potlačována. Zlom opět nastal až v šedesátých letech, kdy bylo Rakouské císařství nuceno přistoupit k řadě reforem, které znamenaly postupnou liberalizaci veřejného komunikačního prostoru. To bylo předpokladem rozvoje moderní občanské společnosti a politické veřejnosti projevující se rozrůstajícím se systémem spolkové a stranické organizovanosti obyvatel. (Sekera, 2008, str. 14)

Na scéně se objevila česká politická periodika, a i když se o úplné žurnalistické svobodě ještě nedalo ani zdaleka hovořit, mohly již noviny a časopisy výběrem tematické agendy ovlivňovat politické smýšlení svých čtenářů. Politická témata se však stala součástí i dalších komunikačních prostředků, které souvisely s společenským a kulturním děním tehdejší společnosti. Příkladem nám můžou být četná divadelní představení, opery, hudební symfonie či výtvarná díla, která se u obyvatel snažila utvrzovat národní hrdost, touhu po jazykové rovnoprávnosti či slovanskou jednotu. Vznikaly také salóny, ve kterých se scházela nejen kulturní, ale i politická elita. Výrazným komunikačním prostředkem, který měl dopad na široké masy, se ve druhé polovině šedesátých let staly i tábory lidu, jež demonstrovaly nejen sílu českého národa, ale upozorňovaly také na politické a sociální problémy tehdejší doby.

Komunikační prostředí v určitém období národních dějin můžeme sledovat také prostřednictvím kultury dané společnosti. Pojem kultura v tomto případě nezahrnuje jen umění, vzdělanost a vědu, ale celistvě a bohatě strukturovaný způsob soužití různých sociálních a etnických skupin. Jejím prostřednictvím můžeme pozorovat jak politickou

² K tomuto procesu v Rakousku srv.: Helmut Rumpler – Peter Urbanitsch (edd.), *Politische Öffentlichkeit und zivilgesellschaft (=Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Bd. VIII/1)*, Wien 2006, zvláště s. 145-207, s. 609-703

soutěž, probíhající v námi sledované době, tak způsob etnické emancipace v rámci mnohonárodního státu a to nejenom v oblasti uplatňování národního jazyka, ale i dalších specifických kulturních projevů, jako jsou hudba, architektura, divadlo, výtvarné umění, ale také například spolková a vzdělávací činnost.

Při posuzování komunikačního prostředí šedesátých let 19. století nesmíme zapomenout ani na ekonomickou emancipaci historických zemí v rámci Rakouského císařství, protože ve svých přímých důsledcích představuje radikální proměny sociálního uspořádání celé společnosti a v návaznosti na ně také mnohdy zcela jinou formulaci základních existenciálních potřeb jejích členů. V šedesátých letech v českých zemích vrcholí průmyslová revoluce, která vede k výrazné sociální profilaci určitých regionů. To s sebou přináší řadu sociálních problémů, které se na konci šedesátých let promítají i v charakteru táborů lidu a masových protestů. Nezanedbatelný význam má i dobudování dopravní infrastruktury (především železničních tratí v českých zemích v poslední třetině 19. století) navazující na horečnou zakladatelskou činnost, která je důsledkem ekonomického liberalismu z počátku 60. let, jenž vedl k vytvoření Obchodního zákoníku z roku 1862, ve kterém stát proklamoval neomezenou podnikatelskou svobodu. Přímým důsledkem těchto skutečností byly výrazné populační a demografické změny, ale také prudký pohyb ve vlastnictví půdy. (Efmertová, 1998, str. 145 - 224)

Pokud chceme analyzovat komunikační prostor šedesátých let 19. století v českých zemích a jeho konkrétní projevy v kulturní, společenské, ekonomické a politické rovině, můžeme konstatovat, že jej v zásadě vymezily dva základní politické dokumenty. Na počátku šedesátých let to byl tzv. „Říjnový diplom Františka Josefa I.“ a na něj navazující únorová ústava, která představovala nejenom popření doposud platné absolutistické koncepce státu a následné uvolnění politického života, ale také do jisté míry vyvolala v politické reprezentaci historických zemí (tj. Čech, Moravy a Slezska) dojem, že jde o počátek dalších reforem, které povedou k federálnímu uspořádání monarchie. Ve druhé polovině tohoto desetiletí to byla naopak ústava prosincová, která kodifikovala dualitní uspořádání monarchie, její proměnu z Rakouského císařství na Rakousko-Uhersko a tím pádem i konec představ některých představitelů české politické reprezentace, že dozrál čas pro autonomii a případné státoprávní vyrovnání.

Zahraničně politické události tohoto desetiletí, včetně prusko - rakouské války už jenom potvrdily skutečnost, že se koncepce evropské politiky, ale také Evropa sama, během uplynulého půlstoletí zásadním způsobem změnila. Že pentagrální koncepce evropské politiky, nastolená po napoleonských válkách, mající za úkol dlouhodobě stabilizovat politické poměry v Evropě, definitivně selhala a že se nejaktivnějším hybatelem evropské politiky stalo Prusko, kterému se během několika let podařilo transformovat německé státy do Německé říše v čele s císařem Vilémem I. Pruským.

V souvislosti s charakterem komunikačního prostoru je však nutno brát v potaz ještě jednu nezanedbatelnou skutečnost. Totiž to, že na rozdíl od jiných neněmeckých zemí, většina české populace byla i ve vypjatých okamžicích boje o národní svébytnost loajální k císaři a monarchii. Zatímco Uhry byly ve vztahu k Vídni kontroverzní a v požadavcích na státoprávní vyrovnání zcela jednotné, což nakonec vedlo v rakousko – uherské vyrovnání. Radikalizace politických poměrů v českých zemích na konci šedesátých let 19. století byla mnohem víc odrazem sociálního konfliktu uvnitř společnosti, odrazem demografických a populačních změn, odrazem necitlivé vídeňské politiky vůči českým zemím, než signálem změny základního postoje obyvatel vůči císařství. Tuto loajalitu monarchii mimo jiné naprosto jednoznačně dokázal postoj obyvatel Čech a Moravy v době prusko – rakouské války, kdy se sice všechny bojové operace odehrávaly na území historických zemí a kdy české země musely nést veškeré materiální náklady s válkou bezprostředně spojené, ale přesto se pruské okupační správě nepodařilo přimět obyvatele k aktivní spolupráci s pruskými úředníky.

2.1 Žurnalistika a periodický tisk

Ústavní a legislativní změny, které se v Rakouském císařství odehrály na začátku šedesátých let 19. století³, umožňovaly žurnalistice tolik potřebný rozvoj, takže mohly legálně vznikat noviny a časopisy, které sloužily jako nástroj plnohodnotné politické komunikace. *„Stát od šedesátých let 19. století zvolna liberalizoval tiskovou a trestní legislativu. Základní úpravou, která přetrvala i meziválečné Československo a doznala jen novelizačních změn, byl tiskový zákon ze 17.12. 1862, který zavedl právní stav, zrušil systém výstrah a policejních koncesí. Jeho omezující pravidla tiskového života byla postupně rušena: 1868 suspenze listů po trojí konfiskaci, 1874 inzertní daň, 1893*

³ Přehled podává základní příručka Helmut Rumpler – Peter Urbanitsch (edd.), Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft (=Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Bd. VIII/2), Wien 2006, pro české prostředí srv. s. 1977-2036.

objektivní řízení, 1894 novinářská kauce, 1899 novinový kolek.“ (Blodigová, Köpplová a Sekera, 2002, str. 11) Na konci šedesátých let byly rovněž zavedeny tiskové porotní soudy. O cenzurních opatřeních již nerozhodovala policie, ale úředníci státního zastupitelství.

Prvními českými politickými novinami, které dostaly v šedesátých letech 19. století koncesi, byl deník Čas. Ten začal v říjnu 1860 vydávat Alois Krása. V jeho redakci působily novinářské osobnosti z revolučního roku 1848 Karel Sladkovský, Vincenc Haštalský či Jan Liblinský. Do listu však přispívali i mladí žurnalisté Jan Neruda a Josef Barák. Krása byl ale poslancem říšské rady a podporoval novou ústavu. Najevo navíc vyšlo, že od vlády přijal finanční podporu na vydávání svého periodika. Jeho redaktoři to považovali za zradu národních zájmů a na konci roku 1861 Čas opustili. Odchod kvalitních redaktorů a poškozená pověst následně odsoudily noviny k zániku. Na začátku roku 1863 Alois Krása vydávání Času zastavil a stáhl se z politického života. (Bednařík, Jirák a Köpplová, 2011, str. 114)

Dřívější redakce Času přešla k deníku Hlas, který v lednu 1862 začali vydávat Vincenc Vávra a Antonín Fink. List podporoval koncepci federalizace Rakouska a protestoval proti centralistické politice Vídně. Dostával se proto často do konfliktu s úřady. Směřování deníku Hlas se velmi blížilo dalším opozičním novinám, kterými byly Národní listy. Jejich vzájemné sloučení 15. června 1865, kterým se mělo zabránit tříštění názorově stejně orientovaných politických sil, znamenalo výrazný krok pro českou žurnalistiku. Národní listy se totiž staly jednoznačným lídrem opozičního tisku a díky svému vyhrocenému nacionálnímu obsahu patřily k nejvlivnějším deníkům, který formuloval veřejné mínění v českých zemích.

Národní listy začaly vycházet v lednu 1861 pod vedením Julia Grégra. Toho si vybrali František Palacký a František Ladislav Rieger jako svého zástupce v tomto periodiku. Jelikož se Grégr do té doby příliš politicky neangažoval, měl šanci obdržet koncesi na vydávání novin. Po prvním roce vycházení však Národní listy skončily ve velké finanční ztrátě. Grégrův pohled na další (politické i ekonomické) směřování novin se od představ Palackého a Riegera navíc zásadně lišil. Neshody nakonec vyvrcholily tím, že Julius Grégr od zakladatelského družstva noviny odkoupil a jejich další směřování již určoval sám. Během několika následujících let se mu podařilo

z Národních listů vybudovat silný a názorově jasně vyhrazený list, který se už v roce 1867 mohl pochlubit ziskem 15 352 zlatých. Úspěchu u čtenářů docílil Grégr nejen radikalizací obsahu, který se zakládal na protiněmecké nacionalistické rétorice a protivládní opozici, ale také špičkovou redakcí, ve které se postupně objevila významná jména novinářů a spisovatelů jako například Karel Sladkovský, Josef Barák, Vítězslav Hálek, Jan Neruda, Svatopluk Čech, Josef Anýž, Gustav Eim a mnoho dalších. Z tohoto pohledu tak můžeme Národní listy považovat za nejvýznamnějšího zástupce českého opozičního tisku. (Bednařík, Jirák a Köpplová, 2011, str. 110-114)

Znakem liberalizace českého tiskového prostředí byl rovněž vznik regionálních periodik. Ty však často trpěly nedostatečnou kvalitou redakce, což se často projevovalo na jejich krátké životnosti. Mezi první regionální časopisy patřili Boleslavan, Hlas z Litomyšle, Jičínské obzor, Orlice, Šumavan a Zvěst od Nežárky. Politicky zaměřený český tisk se však zpočátku profiloval výhradně ve velkých městech. Možnost vydávat vlastní politické listy se přirozeně projevovala vznikem rozdílně zaměřených periodik, které se vůči sobě vzájemně vymezovaly. Tento fakt bylo možné pozorovat zejména na tříštění české politické scény. Národní strana se totiž v průběhu šedesátých let začala štěpit na dva názorové proudy - staročechy a mladočechy. To se promítalo také v rozdílném směřování a vedení periodik, které se k nim hlásily.

Staročeská elita vnímala tisk a novináře jako podřízené nástroje, sloužící výhradně propagandě. Často se proto stávalo, že zasahovala nekompetentně do obsahové tvorby novin. Navíc k tomu docházelo zcela nesystematicky, což komplikovalo a znepříjemňovalo redakci její práci. Hlavním mladočeským periodikem byly Národní listy, jejichž majitel Julius Grégr byl zároveň stranickým vůdcem. Redakce se tak mohla opřít o politické zprávy z první ruky a nedocházelo k žádným informačním deficitům, jako tomu bývalo u staročeských novin. Grégr navíc respektoval redakční nezávislost svého listu. Národní listy proto mnohem více reflektovaly názory čtenářů a ve větší míře zohledňovaly jejich potřeby. Mladočeskou žurnalistiku můžeme proto charakterizovat jako mnohem flexibilnější a jazykově živější.

Mezi mladočechy a staročechy existovaly velké rozdíly v praktické koncepci politiky. „*To se projevovalo například v ostrých sporech o spojenectví se státoprávně orientovanou částí české aristokracie a o pohled na zahraničně politické události,*

především co se týká role Ruska.“ (Bednařík, Jirák a Köpplová, 2011, str. 114) Tyto rozpory byly patrné v rozdílném redakčním stylu jednotlivých periodik, které se hlásily k těmto politickým směrům. Například v mladočeských novinách a časopisech vládla agresivní protiněmecká a protizidovská agitace, která se neprojevovala jen v textových obsazích, ale také v satirických ilustrovaných časopisech.

Významnou osobností české žurnalistické scény šedesátých let 19.století byl Jan Stanislav Skrejšovský, který se hlásil ke staročeské politice. Skrejšovský měl díky svému dřívějšímu působení na ministerstvu financí ve Vídni důležité kontakty, které mohl využívat jako přímý zdroj informací pro svá periodika. Od září 1862 vydával německy psaný list Die Politik, který měl za cíl propagovat českou politiku v německém jazyce. Tento list se mohl pochlubit kvalitní redakcí, což bylo na jeho obsahu patrné. Česky psané staročeské noviny ale již tak úspěšné nebyly. Od roku 1863 vydával Skrejšovský deník *Národ*, na který po třech letech navázal s deníkem *Národní pokrok*. Ani tyto noviny však neměly dlouhé trvání a po dvou letech vycházení je vystřídal další Skrejšovského list *Pokrok*. Skrejšovský rovněž vydával lidový křížovkářský list *Brousek*, který soupeřil s mladočeskou *Obranou*. (Beránková, 1981, str. 162-163)

Konzervativnější zaměření *Národní strany* na Moravě se projevilo v menší dynamice tamějšího tisku. Jeho hlavním představitelem byla *Moravská orlice*, avšak v jejím případě se nepodařilo list využít k většímu důrazu na naplňování politických cílů. Konzervativně-katolickou orientaci tohoto periodika kritizoval například brněnský satirický list *Vosa*, *Olomoucké noviny* a později také liberální časopis *Občan*. Katolický tisk spadal do konzervativního proudu, který se vyhrazoval k agresivní mladočeské politice. K nejdůležitějším katolickým listům, které zároveň řešily politické otázky, patřil pražský *Čech* a politický týdeník katolický.

Industrializace českých zemí měla na svědomí nárůst dělnictva, které se později začalo sdružovat do dělnických hnutí. Záležitosti dělnictva se tedy celkem logicky začaly hlásit o slovo i v periodickém tisku. Již v roce 1848 vydával František Cyril Kampelík krátce dělnický časopis *Hlásník*. Na konci šedesátých let na něj pak navázal staročeský právník a ekonom František Ladislav Chleborád, který vydával čtrnáctideník *Dělník* a později také další dělnické časopisy *Včela* a *Jednota*. Mezi mladočeská periodika orientovaná na dělníky patřily časopisy *Oul*, *Český dělník* a *Dělnické listy*.

(Bednařík, Jirák a Köpplová, 2011, str. 114)

2.2 Divadelní a hudební scéna

Zápas o vybudování českého Národního divadla, které by svou úrovní a schopností prezentovat vrcholná díla dramatického umění plnilo funkci média oslovujícího co nejširší veřejnost, probíhal již v padesátých letech 19. století. Na historii divadelní scény v českých zemích je možné sledovat vzájemné ovlivňování, ale také soupeření základních etnických skupin tj. Čechů a Němců, které neprobíhalo za rovných podmínek. Zatímco německá dramatická kultura se mohla opírat o skutečnost, že německé divadlo je podporováno nejen úředními místy, ale také aristokracií a německou buržoasií, která v předchozích desetiletích získala mnohem silnější ekonomickou a tím pádem i politickou pozici v historických zemích, česká dramatická kultura se rozvíjela v provizoriu kočovných divadelních společností. Těch sice postupem času přibývalo, ale jejich práce probíhala pod přísným zrakem policejní cenzury a v podstatě i s jistou nelibostí císařských úřadů. Také je nutno připustit, že dramatická tvorba – především Jana Nepomuka Štěpánka, Václava Klimenta Klicpery, Josefa Kajetána Tyly, ale i pozdějších autorů, jako byli například Neruda, Hálek, Bozděch, Jeřábek či Vlček, až na řídké výjimky zůstala pod vlivem romantismu. Publikum šedesátých let přitom již požaduje jasnější politické postoje a současnější dramatický výraz. (Klosová, 1977, str. 56 - 61)

V situaci, která přichází po obnově konstituce v roce 1861, však na českém divadle můžeme jasně sledovat zájem emancipovat českou národní kulturu. „*Kulturně společenský vzmach těchto let nejlépe dokumentuje několikanásobný vzrůst ochotnických spolků a profesionálních společností v českých zemích. V Plzni vznikla roku 1865 dokonce druhá stálá česká scéna. V radostném ruchu a shonu by jen málokoho napadlo zamyslet se nad skutečnou cenou ústupků vynucených na Vídni nebo pochybovat o tzv. národní jednotě. Ve jménu této jednoty byl ostatně v českých kulturních a politických kruzích také potlačen rozpor, který vyzval v otázce Národního divadla.*“ (Klosová, 1977, str. 45) Vybudování Národního divadla bylo vnímáno nejenom jako stavba divadelní budovy, která má prezentovat českou dramatickou kulturu, ale byla to de facto politická akce, která měla nezanedbatelný význam v probíhajících bojích o státoprávní uznání historických zemí v rámci Rakouského

císařství. Představitelé staročechů, ale také jejich spojenci z řad české šlechty navrhli (vzhledem k nedostatečným finančním prostředkům) postavit na pozemku na nábřeží Vltavy, který pro budovu Národního divadla v roce 1852 zakoupil Sbor pro zbudování Národního divadla, alespoň komornější prozatímní divadlo lóžového typu. Tohoto úkolu se ujal architekt V. L. Ullmann. Divadlo bylo otevřeno v listopadu 1862 premiérou tragedie Vítězslava Háška Král Vukašín. Neznamenal to však, že sen o českém Národním divadle byl zapomenut. (Klosová, 1977, str. 208 - 210)

V kontextu s českou divadelní kulturou je potřeba zmínit Shakespearovské slavnosti v roce 1864, kdy si kulturní svět připomínal třísté výročí narození Williama Shakespeara. Cyklus shakespearovských představení v Prozatímním divadle, který celou slavnost odstartoval, byl mimo jiné i uměleckou manifestací české scény, která se teprve několik dnů před konáním slavnosti definitivně rozešla se scénou německou. Publikum mělo možnost vidět např. Koriolana, Romea a Julii, Kupce Benátského a také slavnostní akademii v Novoměstském divadle, kde kromě symfonické básně Romeo a Julie Hectora Berlioze, bylo provedeno i šest živých obrazů ze Shakespearových dramát a následný holdovací průvod Shakespearových postav, kdy více než 200 osobností českého veřejného života v kostýmech navržených K. Purkyně holdovalo bustě slavného dramatika. (Klosová, 1977, str. 54)

Druhou mimořádnou událostí spojenou s českým divadlem, která zasáhla do komunikačního prostoru šedesátých let, byla slavnost kladení základního kamene Národního divadla, která proběhla v Praze 16.5.1868. Tato slavnost byla největší politickou demonstrací Čechů v 19.století. *„Mladočeši chtěli skoncovat s pasivitou ve všech oblastech veřejného života, podařilo se jim to však jenom v otázce divadelní. Chápali ideu Národního divadla jako inspiraci národa k současným velkým politickým činům. Zásluhou Sladkovského byl v této době přijat honosný divadelní projekt architekta Josefa Zítka, který nejlépe zvládl syntézu italské renesance s nároky moderní architektury a tvůrčím způsobem se podřídil i stísněnému stavebnímu prostoru.“* (Klosová, 1977, str. 54) Velkolepá slavnost byla koncipována tak, aby se jí mohl účastnit co největší počet lidí. Základní kameny v slavnostních průvodech putovaly z památných míst historických zemi - z Řípu, Blaníku, Tábora, Radhoště atd. Prologem k oslavám byl velký tábor lidu na Řípu 5. května 1868. *„Slavnostní průvod aranžovaný F. Kolárem jako korunovační průvod českých králů, vyšel do slavnostně vyzdobené*

Prahy ráno 16. května 1868. Ve velikém množství mimopražských i pražských účastníků byly zastoupeny všechny vrstvy národa, s výjimkou aristokracie a vysokého kléru... Mnozí pochodovali Prahou v historických staročeských nebo stavovských krojích i v slavnostních čamarách. Průvod skončil u staveniště Národního divadla, kde pronesly vynikající osobnosti českého politického i kulturního života při poklepu na základní kámen slavnostní projevy. Neúčast vládních a církevních orgánů na slavnostech podtrhovala jejich protivídeňský demonstrativní charakter.“ (Klosová, 1977, str. 54)

Na scéně Prozatímního divadla byly k vidění i jiné politické akcenty, které neměly nic společného s dramaturgií her, která byla pod přísnou cenzurou policejního ředitelství. Šlo především o zcela neorganické vkládání konkrétních písní s vlasteneckým obsahem do představení. Herci tak zpívali například písně „Kde domov můj“, „Hej Slované“, „Marseillaisa“, „Tešme se blahou nadějí“, „Kdož jste Boží bojovníci“ atd. K jejich zpěvu se skoro vždycky přidalo i hlediště. „*Současníci považovali 60. léta za „dobu zpěvu“ a hudby, v níž „hlaholy písní“ rozněcovaly v lidech celého historického teritoria českých zemí dosud potlačované a skrývané city národní hrdosti a nového vlastenectví. Lidové, národní, znárodněle, historické a umělé písně uplatňovaly se v 60. letech jako smysluplně znějící symboly historie i nové situace národa, vnášely do nich prvky a významy mimodivadelní skutečnosti.“ (Klosová, 1977, str. 77)*

V kontextu vlivu divadla na komunikační prostředí šedesátých let 19. století je vhodné zmínit i operní scénu, která pod vedením Bedřicha Smetany měla výrazný pronárodní charakter. Smetana nejenom jako první dirigent a tím pádem i umělecký šéf české opery působící v Prozatímním divadle, ale především jako autor četných operních děl, plně realizoval představu české národní opery. Pravdou je, že mimořádnou roli sehrál také činoherní herec Edmund Chvalovský, tvůrce režie oper Bedřicha Smetany. Bez Chvalovského a dalších činoherních osobností by Smetana svou představu zpěváka - herce sotva mohl uskutečnit. Pokud srovnáváme uměleckou kvalitu dramaturgie operní a činoherní scény musíme konstatovat, že operní scéna z tohoto hlediska sehrávala vůdčí roli. Zatímco původní dramatická tvorba byla ve srovnání se světovou dramatickou literaturou přes veškerou snahu autorů většinou jenom nepříliš úspěšným pokusem, opery Bedřicha Smetany snesly přísná hodnotící kritéria a staly se trvalou součástí evropské hudební kultury.

V repertoáru Prozatímního divadla 60. let mělo svůj význam i inscenování tzv. živých obrazů, doprovázených hudebním doprovodem a nezdá se i recitacemi vlasteneckých básní. Byl to zcela specifický divadelní žánr, který se většinou inspiroval významnými událostmi národních dějin. *„Vlastenecká tematika obrazů, heroické epizody z národní historie nebo mytologie vyhovovaly zjitřeným nacionalistickým citům 60. let. V době, kdy se i politikové vyjadřovali k současnému dění historickými paralelami a alegoriemi, měla srozumitelná symbolika živých obrazů platnost politického a kulturního hesla.* (Klosová, 1977, str. 74)

Snaha o svébytnou divadelní kulturu, o vybudování reprezentativního stánku českého divadla, snaha o oslovení široké veřejnosti prostřednictvím dramatického textu představovala v kontextu událostí 60. let výrazné veřejné politikum, což si uvědomovala také policejní cenzura, která velmi bedlivě sledovala činoherní dramaturgii. Zdá se však, že česká politická reprezentace kapitál, který představoval veřejný zájem o vybudování Národního divadla v podstatě promarnila. *„Mladočeši a všichni ostatní, kteří v budoucnu stáli v čele veřejného života, čerpali všechny své síly v bojích o realizaci Národního divadla a nevyužili veliké aktivity lidových vrstev v provedení toho, co tato stavba symbolizovala – k politické emancipaci od Vídně... Akce kolem Národního divadla přestaly být časem chápány jako mobilizace a příprava pro další politický boj. A tak se stalo Národní divadlo nejen ztělesněním renesance českého národa a kultury, nejen symbolem národních sociálních zápasů, ale i dokladem krize české politiky a neuskutečněných nadějí.“* (Klosová, 1977, str. 76)

2.3 Výtvarné umění

V souvislosti s vlivem dramatického umění na utváření aktivního a politicky akcentovaného komunikačního prostoru je třeba zmínit také výtvarné umění, protože i to svými výrazovými prostředky působilo na obyvatele českých zemí. V této době můžeme zaznamenat na naší scéně řadu výrazných osobností výtvarné kultury, jejichž díla tento fakt dokumentují. Jaroslav Čermák, absolvent pražské Akademie výtvarných umění, byl malířem heroických historických obrazů, vztahujících se především k událostem národních dějin a ke slovanským tématům. Do této kategorie patří například velká plátna Husité bránící průsmyk, Protireformace, ale také Čermákova

komorní tvorba – Portrét Černohorky, Portrét Černohorce a mnohé další obrazy inspirované jeho cestou do Dalmácie a Černé Hory, kterou podnikl v polovině 60.let 19.století. Zobrazovaná témata nesou přitom zřejmé politické poselství. (Mráz a Mrázová, 1988, str. 116)

Další osobností dokladující, že výtvarné umění může být prostředkem národní emancipace, byl malíř Karel Purkyně, syn slavného českého anatoma, fyziologa a přírodovědce Jana Evangelisty Purkyně. Proslulý Purkyněův salon, ve kterém se scházela kulturní elita tehdejších Čech nepochybně ovlivnil právě i jeho syna Karla. Ten v letech 1862 - 1868 působil jako umělecký kritik, který bojoval proti konvenční a romantizující malbě. Preferoval pravdivý a rozumem ověřitelný reálný obraz světa – byl to vynikající portrétista s velkým citem pro sociální kontexty tvorby. Viz jeho slavný obraz Podobizna kováře Jecha. Zajímal se o umělecké školství, způsob vzdělávání budoucích umělců. Patřil ke spoluzakladatelům Umělecké besedy (1863), aktivně se účastnil Shakespearovských slavností. (Mráz a Mrázová, 1988, str. 476-477)

Neméně výraznou osobností české výtvarné kultury těchto let byl malíř, grafik a ilustrátor Josef Mánes, vynikající portrétista a krajinář. Jeho obrazy inspirované moravským venkovem vyznačují uhranutí malíře lidovou kulturou a emocionálně silně vypovídají o jejím významu v kontextu národní kultury. Připomenout lze třeba cyklus Moravský rok, vydaný jako kalendář, tedy působící nejenom na vybrané milovníky výtvarného umění, ale na širokou veřejnost. Jednoznačně národní akcent mají jeho slavná plátna Ukolébavka a Líbánky na Hané. Také ve výběru výjimečně interpretovaných krajin je čitelná jeho hluboká citová spřízněnost a českou krajinou – viz Řipský kraj nebo Labská krajina. Dalším dokladem jeho národního cítění je Kalendárium staroměstského orloje, na kterém je zachycen život českého venkova, jeho řád a estetika v souvislosti s plynoucím časem. Je to zcela unikátní výtvarné dílo, které nejenom ve své době, tj. v druhé polovině 60.let 19.století oslovovalo a oslovuje veřejný prostor. Výraznou roli tohoto umělce na život českého národa dokazují také návrhy sokolského kroje a čtelných sokolských praporů, tyto v podstatě protirakouské aktivity mu také velmi ztížili přístup k veřejným uměleckým zakázkám. Velmi aktivní byl Josef Mánes také jako činovník Umělecké besedy. (Mráz a Mrázová, 1988, str. 359-360)

2.4 Spolková činnost

„V poměrně krátké době po roce 1860 vznikla hustá a rozvětvená síť českých národních spolků ve všech oblastech společenského života a bez výjimky ve všech českých městech a okresech. Všude byly zakládány ochotnické spolky a zpěvácké spolky. Skoro každé město alespoň střední velikosti mělo společenské a zábavní spolky na dvou úrovních, zpravidla pod názvem *Měšťanská beseda pro honorační a vzdělanou vrstvu* a pod názvem *Občanská nebo Občansko – řemeslnická beseda pro řemeslníky a živnostníky*.“ (Kořalka, 1996, str. 100) Spolková činnost v 60. letech 19. století v politickém životě českých zemí sehrála nezastupitelnou roli. Nejenom pro četnost existujících spolků, ale především pro tématický obsah jejich činností. Nešlo totiž jenom o zmíněné spolky zábavní a společenské, ale především o spolky vzdělávací a spolky svépomocného, tedy ekonomického charakteru, které jednoznačně dokumentují rozsah proměn sociální struktury české společnosti. Nebyly to tedy jenom Měšťanské besedy a Občansko-řemeslnické besedy, spolky typu Umělecké beseda v Praze a Hlahol a Divadelní jednota, ale také spolky jako Typografie.⁴ O tři roky později vznikla Typografická beseda – spolek odborového zaměření, se kterou po čase Typografia splynula.

Vznikl také Akademický čtenářský spolek, obchodnický spolek Merkur (1862), Dělnické besedy na Malé Straně na Smíchově a v Karlíně, zakládají se svépomocná hospodářská družstva. V mnoha případech regionální spolky obsahově navazují na spolky založené v revolučních letech 1848 a 1849 – např. na spolek Slovánská lípa, který byl ustavený 30.4. 1848 a ve svém programu, kromě jednoznačně politických aktivit, měl i velice obsáhlou koncepci vzdělávací. Počítal se sítí čítáren, knihoven, se vznikem čtenářských spolků po celém území historických zemí, počítal se sociálně podpůrnými aktivitami. O tom, že jeho odkaz byl živý i v šedesátých letech 19. století svědčí fakt, že 7. srpna 1869 k rozpuštění spolku Slovánský lípa a k zahájení trestního vyšetřování proti členům výboru v čele s K.Sladkovským. V souvislosti s probuzenou spolkovou činností v 60. letech nesmíme opomenout tak významný fenomén jakým byl Sokol. K jeho založení dochází na popud Miroslava Tyrše v Praze 16. února 1862. (Kořalka, 1996, str. 100)

⁴ Založen 1862 – do tohoto podpůrného spolku vstoupili skoro všichni sazeči a tiskaři ze 30 pražských knihtiskáren

Zmínit musíme také aktivity, které představovaly výrazný vzdělávací potenciál a nepochybně i důležitý prostor pro tříbení společensko-politických názorů a postojů na počátku ženského hnutí. Impulsem byla nejenom potřeba prohloubení a rozšíření vzdělanosti žen, ale i postupně se otevírající prostor pro jejich uplatnění v určitých profesích. Výrazný postoj ke vzdělávání a následně tedy i k zaměstnanosti žen představoval Hasnerův zákon, který provedl elementární reformu tehdejšího školství z roku 1869. V tomto kontextu je třeba připomenout vznik Amerického klubu dam, prvního ženského spolku v Čechách, který byl založen v roce 1865 na popud Vojty Náprstka nedlouho po jeho návratu z amerických cest v legendárním domě u Halánků na Betlémském náměstí. Spoluzakladatelkou Amerického klubu dam byla spisovatelka Karolína Světa. Vzdělávací přednášky se střídaly s praktickými přednáškami o vedení domácnosti, takže se také dotýkaly zcela pragmatických povinností ženy v rodině. V Americkém klubu dam se setkávali manželky českých intelektuálů, kulturních osobností a politiků. Členky klubu chodily na výlety, organizovaly besídky pro osiřelé děti, v době prusko – rakouské války ošetřovaly raněné, pěstovaly principy veřejně činného vlastenectví a principy sociální solidarity, které v době ekonomické proměny české společnosti měly neobyčejný význam. (Secká, 2005, str. 54-66)

Zkoumáme-li komunikační prostor 60. let 19. století, do něhož vstupovala tištěná média, není možné přehlédnout postupnou obsahovou proměnu svépomocných a vzdělávacích dělnických spolků, které vznikaly jako přímý důsledek sociálních dopadů průmyslové revoluce (na území Rakouska už v 50. letech 19. století) a jejichž původním východiskem byla především ekonomická výpomoc v obtížných životních situacích. V jistém slova smyslu dělnické svépomocné spolky předcházely vznik odborových organizací v českých zemích. Postupně se v činnosti těchto svépomocných spolků začal projevovat zájem o vzdělávání členů, o profilování jejich politické orientace, tedy o aktivity, které přesahovaly původní úzce vymezené cíle spolků. *„Dalekosáhlá shoda zájmů umožnila ke konci 60. let 19. století přechodné spojenectví prvních českých dělnických spolků s českým národním hnutím, když vlivné postavení ve vedení prvních dělnických spolků získali maloburžoasní aktivisté, ve výjimečných případech také někteří méně významní aristokraté. K částečnému narušení tohoto společného postupu docházelo až v důsledku prvních mzdových konfliktů, v nichž čeští dělníci vznášeli své sociální požadavky proti českým zaměstnavatelům, jak tomu bylo v Praze v letech 1869 – 1873.“* (Kořalka, 1996, str. 100)

2.5 Tábory lidu

Dalším výrazným rysem politického prostředí v českých zemích ve druhé polovině šedesátých let 19. století bylo pořádání táborů lidu. Tyto aktivity vznikaly také v důsledku politických deziluzí, následujících po rakousko-uherském vyrovnání a nastolení dualismu, což českou politickou reprezentaci připravilo o naději, že mnohonárodnostní monarchie se vydá cestou politických reforem, směřujících k federálnímu uspořádání státu. „*Mezi národy této říše nastalo napětí vůči těm, kdo se těšili výsadám od roku 1867, třenice v otázkách státoprávních a boj utiskovaných národů proti nadpráví Maďarů a Němců zatížily celou říši. Mezi oběma polovinami říše nebylo nikdy skutečné parity. Ani v ohledu politickém ani finančním. Pro úhradu společných nákladů mezi oběma polovinami byl stanoven nerovný poměr 70 pro neuherské země a 30 pro Uhry. Největší oběti pro říši přinášely od roku 1867 země neuherské a v nich země české.*“ (Tobolka, 1933, str. 130- 131) Konání táborů lidu, stejně jako dalších typů politických vystoupení (shromáždění omezená na zvané hosty, voličská shromáždění v souvislosti s předvolební kampaní) upravoval shromažďovací zákon z roku 1867 - zákon č. 135/1867 ř.z. (Velek, 2002, str. 204)

Tábory lidu se staly nepřehlédnutelným společenským jevem druhé poloviny šedesátých let 19.století. Ještě před prvním táborem lidu v roce 1868 však uskutečnila česká politická reprezentace jednoznačné gesto politického odporu proti nastalé situaci. Šlo o pouť nepříliš početné, ale přesto reprezentativní skupiny staročechů a mladočechů na národopisnou výstavu v Moskvě v době, kdy zahajovala své jednání ve Vídni říšská rada – to znamená 20.května 1867, což byl jasný projev panslavismu. Tímto aktem se v podstatě naplnila chmurná předtucha Františka Palackého, který v pojednání *Idea státu rakouského* v roce 1865 napsal: „*Den svolání dualismu stane se nutností přírody neodolatelnou spolu také den narození panslavismu ve formě jeho nejméně žádoucí.*“ (Tobolka, 1933, str. 153) Českou delegaci do Moskvy vedli Palacký, Rieger a Brauner, účastnil se jí také Julius Grégr. Přestože účastníci cesty dávali najevo, že tato pouť má především cíle vědecké, charakter politické demonstrace se dal velmi obtížně popřít. „Pout“ do Moskvy“ byla jen nepatrnou morální vzpruhou české politické scéně, zatímco její politické důsledky byly neblahé. V očích Františka Josefa I. de facto posílila tvrdá protičeská linie kancléře Beusta, který interpretoval císaři toto vystoupení jako jím už dlouho předpokládaný projev neloajality Čechů vůči monarchii.

Vraťme se ale zpět k táborům lidu. *„Předzvěstí vlny masových protestních demonstrací byla již tichá politická manifestace na bělohorském bojišti v den osudové bitvy dne 8.listopadu 1867 a potom neklid a pouliční bouře v době Herbstova pobytu v lednu 1868 v Praze. Ale v českém státoprávním boji nešlo jen o ideální, nýbrž také o velice reálné materiální záležitosti. Vídeňská vláda se totiž rozhodla v březnu 1868 k podstatným daňovým úpravám, jimiž se snažila ozdravit stále pasivní státní pokladnu.“* (Urban, 1982, str. 231) Počátek masových shromáždění, kterých se spontánně účastnili zástupci různých sociálních skupin, je možné datovat k 1. březnu 1868, kdy se na úpatí hory Řípu, posvátném místě českých národních dějin, uskutečnil první tábor lidu. Podobné shromáždění se na stejném místě událo 5. května 1868, kdy se tu sešly zástupy vlastenců u příležitosti vyzvednutí kamene, který měl být spolu s dalšími šesti kameny z jiných významných míst Čech a Moravy uložen do základů Národního divadla v Praze. *„10. května 1868 se na úpatí Řípu uskutečnila další mnohatisícová demonstrace, kde byla přijata tzv. Řípská rezoluce, která odmítala zvyšování daní, požadovala, aby byl rozpuštěn nespravedlivě „sestavený zemský sněm“, aby byly na základě všeobecného hlasování vypsány volby do nového zemského sněmu, aby nový zemský sněm vypracoval ústavu království Českého, zaručující „naší vlasti stejnou samostatnost a svobodu, jaké se těší vlast uherská.“* (Urban, 1982, str.232) Organizátory tábora lidu 10. května 1868 a autory Řípské rezoluce byli Ervín Špindler, Václav Janda a Václav Kratochvíl. Později byli postavení před soud za rušení veřejného pořádku a kromě Špindlera odsouzeni k trestům vězení.

Tyto demonstrace – původně nazývané meetingy – dostaly podle návrhu historika Jaroslava Golla jméno „tábor lidu“, čímž se připomínala tradice husitského Tábora, který výrazně ovlivnil podobu husitského hnutí a i z pohledu zápasu o národní svébytnost a uznání historického práva představoval zcela jednoznačnou politickou paralelu. Tábory lidu byly většinou svolávány na místa spojená s významnými okamžiky české národní historie. Inspirovány „Řípskou deklarací“ zaznívaly na nich nejenom státoprávní požadavky v duchu politických představ Mladočechů, ale také volání po všeobecném volebním právu, požadavky kulturní a sociální, což dokladuje, že aktivní politické vystupování opustilo měšťanské salony, které v první polovině 19. století a především v období kolem roku 1848 a pak i v dobách Bachova absolutismu, byly místem formování politických idejí Staročechů. *„Salónní staročesi na rozdíl od*

táborových mladočechů nebyli rostoucí aktivitou veřejného mínění nijak zvlášť nadšeni, ale dokázali ji využít ve dvojitým smyslu. Veřejné mínění nebylo možné zcela ignorovat, vždyť bylo konec konců silnou podporou toho, oč oficiální politikové usilovali. Na druhé straně mohli staročechi postupovat podobně jako před časem Uhrách Deák, který nikdy neopomenul připomínat, jak „rozjitřená je nálada v zemi a jak obtížné je brzdit revoluční tendence.“ (Urban, 1982, str. 237) Přesunem politické aktivity na veřejná místa se další osud historických zemích v rámci Rakousko – Uherska především jeho zápas o národní svébytnost stal veřejnou záležitostí národa. „...toto hnutí dosáhlo brzy povážlivých rozměrů a vzhledem k tomu, že většina táborů nebyla úředně povolována, a přesto se konala, stávalo se aktivní rezistencí proti stávající zákonům.“ (Urban, 1982, str. 232)

V létě 1868 se ukázalo, že Mladočeši zcela podlehli politické síle hnutí, které v prvních měsících roku 1868 přivedli k životu. „*Národní noviny, vycházející dočasně namísto zastavených Národních listů psaly: „Před časem sami hájili jsme obeslání sněmu, dokud ještě proud opozice české vinul se úzkým řečištěm spočíval více méně jen v rukách jednotlivců. Tenkrát naprosté opuštění únorové ústavy zdálo se chovati v sobě nebezpečí, že při novém upravení poměrů ústavních nebude moci rozhodovati vůle národa a že osud jeho položen bude do rukou, z nichž nedostalo by se mu té míry ani národních práv, ani té ústavní a politické svobody, jaké jí potřebí dle nynějších poměrů a dle požadavků pokročilejší doby. Národ sám památnou rezolucí řípskou a četnými vážnými osvědčeními svými v poslední době odstranil naše obavy...opozice česká tak mohutně rozvinula síly své, že nestačí ji dřívější těsná půda...“ (Urban, 1982, str. 235)* Během tři let od roku 1868 do roku 1871 bylo uspořádáno v českých zemích 143 táborů lidu (Čechy 102, Morava 37, Slezsko 4) s účastí odhadovanou na 1,5 milionu osob.

Do boje o politickou svébytnost českého národa se začaly promítat i změny sociálního složení populace, vyvolané důsledky průmyslové revoluce. (Čapka, 1998, str. 479 – 483) Současně s táborovým hnutím probíhají také první masové stávky dělnictva (27.5.1869 – 17.6.1869 – stávka ve dvaceti textilních závodech v Brně), kde jsou formulovány sociální požadavky už zcela jednoznačně a kdy dochází ke střetům s vojskem a policií (31.3.1870 – střelba do průvodu stávkujících dělníků ve Svárově). „*Táborové hnutí tvořilo sice i nadále spolehlivou oporu oficiální české politiky, ale dostávalo současně také nové rysy. Drobní řemeslníci, kupci a dělníci s rolníky*

vtiskovali hnutí ve stále patrnějším měřítku ráz sociální vzpoury a živelně tlumočili požadavky, které daleko přesahovaly vymezený rámeček oficiální státoprávní politiky. Když byly Čechy dohnány na pokraj „otevřené vzpoury“ a po velkém táboře na Pankráci 4.října 1868 došlo k pouličním srážkám s vojskem a policií, zakročily úřady tím, že 11.října 1868 byl v Praze a nejbližším okolí vyhlášen výjimečný stav. Tak v podstatě skončila první a nevýznamnější fáze táborového hnutí.“ (Urban, 1982, str. 237)

Konec táborového hnutí znamenal ochromení politického zápasu o státoprávní vyrovnání za účasti masové občanské aktivity národa. Když na jednání Vídeňské ministerské rady 20 – 21. října byla především ústy kancléře Beusta a uherského ministerského předsedy G. Andrásyho zamítnut Hohenwarthův koncept česko-rakouského vyrovnání nedošlo v Praze ani v jiných místech českých zemí k veřejným demonstracím či jiným projevům nesouhlasu.

3. Pražský denník

3.1 Pražský denník a jeho zasazení do dobového kontextu

Pražský denník⁵ začal vycházet 16. června 1866 a svým obsahovým zaměřením navazoval na vládní list Pražské noviny, jehož vydávání bylo ukončeno 30. června 1864. (Kubiček, 2008, str. 306) Vznik nových politických periodik na počátku šedesátých let měl totiž na svědomí, že Pražským novinám začali výrazně ubývat čtenáři. Německou verzí pražského provládního listu byl deník Prager Zeitung. Výhodou obou těchto periodik bylo, že nemusely platit novinový kolek, mohly v hojně míře využívat subvence z dispozičního fondu a vzhledem k jejich obsahovému zaměření jim nehrozila konfiskace. Jejich provládní orientace z nich navíc udělala soupeře opozičního tisku, který se vůči nim svým obsahem vymezoval.

Pražský denník se na scéně objevil ve vyhrocené době, kdy se již v plné míře začala projevovat nespokojenost české politické reprezentace s vývojem budoucího uspořádání Rakouského císařství. České země se společně s dalšími slovanskými národy uvnitř Rakouska upínaly k federalismu, který byl císařem sice připuštěn jako jedno z možných východisek, avšak představitelé vídeňského státního aparátu se tímto směrem neubírali. Otázka dalšího směřování a uspořádání říše byla navíc odsunuta válečným konfliktem v roce 1866, ve kterém se Rakousko střetlo s Pruskem. Prusko-rakouská válka znamenala další zásadní porážku Rakouského císařství na evropské mocenské scéně a následně i jeho vyloučení z Německého spolku, jenž tím fakticky zanikl a byl nahrazen Severoněmeckým spolkem, který se stal základem budoucího Německého císařství. Militantní Prusko představovalo pro Rakousko neustálou hrozbu, což jen zdůrazňovalo slabou pozici Habsburského domu na mezinárodní scéně. Válečným konfliktem byly hmotně poškozeny především české historické země, na jejímž území se odehrály rozhodující bitvy severního bojiště a které na krátkou dobu dokonce obsadila pruská armáda.

Porážka Rakouska v Prusko-rakouské válce sice uspíšila změny ve vnitřním uspořádání státu, ale místo zásadních vnitropolitických reforem mnohonárodního organismu došlo jenom k vyrovnání s Uhry a dualitnímu rozdělení říše na Rakousko-

⁵ K historii tohoto titulu nebyl nalezen žádný monograficky zaměřený informační zdroj ve formě sekundární literatury, jen dvě novinářské glosy publikované v Národních novinách v roce 1868. Viz Hynek Šik, Příspěvky k dějinám novinářství v českých zemích, Část 2, Fakulta žurnalistiky Univerzity Karlovy, Praha 1975, s. 175, bibliografická čísla 3323, 3324.

Uhersko. Tento fakt vedl českou opozici k ještě urputnější protivládní agitaci a radikalizaci jejího vystupování. To se projevilo například „poutí do Moskvy“, „*kteřou pod vedením Palackého v létě 1867 u příležitosti zahájení etnografické výstavy podnikli přední čeští politikové. Byl to akt vzdoru proti Vídni, psychologicky až příliš odůvodněný jejím nevděkem za věrnost, osvědčenou r. 1848 a 1866.*“ (Hoch, 1933, str. 461) Vzniklé situace však využil kancléř Beust, který tento krok „zástupců českého národa“ prezentoval císaři jako znak zákeřnosti Čechů a jejich neloajálnosti vůči říši..

V této vzrušené době, tedy v letech 1866 a 1867, začíná vycházet úřední list Pražský denník za účelem informovat české obyvatelstvo o nových změnách v rámci Rakouského císařství a nejdůležitějších událostech v zahraničí, ale také s jasným cílem uklidňovat rozjitřené nálady, které v nespokojené společnosti vyvolávají opoziční periodika v čele s Národními listy, které vydával vůdce mladočechů Julius Grégr. Jeho deník byl v těchto letech nejvýznamnějším českým politickým periodikem, které se mohlo díky spojení s deníkem Hlas (15. června 1865) pyšnit špičkovou redakcí v čele s Janem Nerudou a dalšími uznávanými osobnostmi, ať už z žurnalistické či kulturní sféry.

Vnější jednota Národní strany sice zůstávala i přes stále se prohlubující rozpory zachována, novinářsky se však mladočeši a staročeši rozcházejí již v první polovině šedesátých let. Zatímco mladočeská žurnalistika měla jasného lídra v podobě Národních listů, tábor staročechů nedokázal využít periodického tisku tak dobře a efektivně.

„Nejúspěšnějším staročeským novinářským projektem byla Politik. Byl to německy psaný deník, který měl informovat vídeňské politické kruhy i cizinu o požadavcích české buržoazie a hájit v tomto prostředí českou politiku, později zejména staročeskou.“

(Beránková, 1981, str. 162) Zakladatelem a vedoucí osobností tohoto periodika byl Jan Stanislav Skrejšovský, který stál v roce 1867 rovněž u zrodu dalšího staročeského deníku Národní pokrok. Ten začal vycházet místo listu Národ, který od roku 1863 vydávalo konzervativnější křídlo Národní strany kolem Palackého a Riegera, avšak v květnu 1866 bylo jeho vydávání kvůli nezájmu čtenářů zastaveno. Po dvou letech fungování Národního pokroku, spojených s nepřilíš velkým zájmem čtenářů, došlo k přejmenování i tohoto deníku na Pokrok. Česky vydávané staročeské deníky však nebyly nikdy tak úspěšné jako německy psaný list Die Politik.

Samotné dělení české žurnalistiky na listy hlásící se k mladočechům, nebo staročechům mělo také své zřetelné nevýhody. Do popředí se na jejich stránkách dostávala takřka výhradně otázka státoprávní, po ní národní a jazyková, avšak věcné momenty politiky měly význam daleko menší. „*Orgány obou stran bojují rozhořčeně, aby diskreditovaly, oslabily a potřely protivný směr, ale nesnaží se valně, aby získaly cizí nebo nové čtenáře lepším zpravodajstvím, větší bohatostí obsahu nebo dobýváním nových oblastí novinářského materiálu.*“ (Hoch, 1933, str. 438)

Nejvýznamnějším listem, který byl v šedesátých letech vydáván na Moravě byla Moravská orlice. I když se původně jednalo o deník hlásící se k Národní straně, postupně v něm převládla konzervativně-katolická orientace a méně dynamičtější novinářský styl, než tomu bylo u výše zmiňovaných deníků vycházejících v Čechách. Část české a moravské šlechty, jejíž program se zakládal na požadavku historického práva na zemskou autonomii, využívala od roku 1860 německy psané noviny Vaterland. V druhé polovině šedesátých let 19.století se o slovo začínají rovněž hlásit dělnická hnutí, která chtějí řešit sociální postavení a problémy dělníků. Jako zástupce dělnického listu tohoto období můžeme jmenovat například časopisy Dělník, Včela a Jednota, spadající spíše ke staročeskému proudu, a listy Oul či Český dělník, píšící v mladočeském žurnalistickém duchu. Své čtenáře měly i brněnský satirický časopis Vosa nebo Humoristické listy, které vycházely již v padesátých letech jako neperiodický časopis. V průběhu šedesátých let se změnil v politicko-satirický týdeník, který svými politickými karikaturami, humoreskami, epigramy a anekdotami patřil na stranu protivládní opozice. (Beránková, 1981, str. 138 – 139)

Je potřeba zmínit, že při zkoumání různých přehledů dějin české žurnalistiky v 19. století a při zkoumání odborných studií o novinářství této doby, nenalezneme jako samostatné téma nic, co by se zabývalo rolí a společenským působením tzv. provládního pražského tisku, v našem případě Pražského denníku. Pro výzkum tohoto období vždy pro badatele byly atraktivnější jiné tituly (např. Národní listy, Národní pokrok, Die Politik apod.), které jsou označovány za „profilující“, „hlavní“, „významné“, a to obvykle také proto, že bezprostředně souvisely s formováním moderní české politiky. Je to ovšem pozoruhodný odklon od historické skutečnosti vedoucí ke konstrukci jednostranného obrazu a představy o komunikačním prostředí této doby. Je možné hovořit o ideové tradici, která se podepsala na traktování dějin české žurnalistiky od

prvního většího přehledu jejího vývoje v Československé vlastivědě ve 30. letech 20. století až do současnosti. Rád bych proto svou analýzou prvních dvou let vycházení Pražského denníku přinesl nové poznatky v dosud neprobádané oblasti, které by mohly pomoci lépe pochopit a zařadit fungování úředních a provládních periodik jako nezanedbatelné součásti žurnalistické tvorby šedesátých let 19. století, tedy doby, ve které se začíná utvářet moderní éra českého novinářství.

3.2 Obraz Pražského denníku v opozičním tisku (na příkladu Humoristických listů)

Důležitým faktorem, který nahrával pozdějšímu pohlížení na Pražský denník jako na úpadkovou žurnalistiku, byl i jeho obraz v tehdejším opozičním tisku. Ve své diplomové práci bych toto tvrzení rád dokázal na příkladu Humoristických listů, které na svých stránkách využívaly zjednodušených výkladových prostředků (karikatura, říkanky, písňe, anekdoty) k pobavení, ale také k aktivizaci čtenářské obce.

Humoristické listy patřily mezi zástupce opozičních periodik, které se jasně vymezovaly vůči vídeňské vládě a politickým poměrům, které v Rakousku panovaly. Jak už to u politicko-satirického listu bývá, využívaly na svých stránkách jasně cílené jazykové a obrazové prostředky – zejména stereotypizaci, nadsázku, ironii a sarkasmus. Ústředním tématem Humoristických listů druhé poloviny šedesátých let 19. století bylo zobrazování neutěšené pozice české žurnalistiky v Rakouském císařství. *„Nejčastěji je vytvářen obraz českého novinářství jako oběti ve smyslu regulace (objektivní řízení, konfiskace, zastavení, nesvoboda tisku, procesy, trestní právo), přičemž většinou jsou na kresbách uvedena konkrétní česká periodika. Nejčastěji v této souvislosti jsou vyobrazeny Humoristické listy. Není-li oběť explicitně vyjádřena, vyplývá z kontextu, že jde o české novinářství jako takové.“* (Tománková, 2007, str. 25)

Humoristické listy ve svých zobrazeních posilují negativní konotace provládních deníků, konkrétně pokleslost a nevlastenectví. Nejčastěji jsou terčem tohoto periodika německy psané pražské listy - např. Bohemia, Tagesbote, Morgenpost, Prager Zeitung, které se shodně hlásily k vídeňské politice. Oblíbeným terčem je však také „poloúřední“ Pražský denník, který v kresbách Humoristických listů vždy stojí na straně vlády a ostatních provládních periodik.

Pražskému denníku je vyčítána především jeho zvýhodněná pozice – je dotován z dispozičního fondu, nemusí platit kolek, nehrozí mu pokuty a konfiskace. To vše výměnou za jeho loajální stanovisko vůči vládní politice. Naopak opoziční žurnalistika v čele s Národními listy, Národním pokrokem, Moravskou orlicí či Humoristickými listy je zobrazována jako týraný mučedník, kterého chce vláda zničit a provládní periodika jí k tomu napomáhají.

Nejoblíbenějším prostředkem zobrazení vládních i nevládních periodik v kresbě Humoristických listů je personifikace. Opoziční deníky jsou obvykle zobrazovány jako trpící a utlačované postavy, které se snaží bránit svá práva či holou existenci. Jejich utlačovateli nejsou vždy jen vládní představitelé (nejčastěji kancléř Beust), ale velmi často také provládní a úřední periodika. Kromě zobrazení v podobě zákeřného útočníka, který útočí na oslabenou opoziční žurnalistiku ve velké přesile, jsou provládní listy často spodobněny jako ohyzdné stvoření s několika hlavami, zvířecími částmi těla, nebo dokonce jako zvířata, která krvelačně útočí na svou kořist. Nejčastěji jde o psi, havrany, krokodýly, hady či dravé šelmy.

Obraz Pražského denníku v kresbě Humoristických listů nejlépe doložím několika konkrétními příklady z let 1866 až 1869.

Obrázek číslo 1

Na kresbě *Takhle ovšem snadno vyhazovat z kopejtky!*⁶ je zobrazeno několik psů.

⁶ Takhle ovšem snadno vyhazovat z kopejtky. Humoristické listy, roč. 8., 23.6.1966, str.6

Zatímco pes, jenž představuje Pražský denník, si vesele poskakuje, ostatní psi, kteří zastupují opoziční deníky, ho jen smutně pozorují, protože jsou připoutáni vodítkem, na kterém je nápis „kolek“.

Obrázek číslo 2

Další kresba s názvem *To by tak bylo gustičko!*⁷ zobrazuje opoziční periodika jako postavy, které jsou nejrůznějšími způsoby mučeny německými a provládními periodiky. Pražský denník kamenuje připoutané Humoristické listy ke kůlu, Neue Freie Presse strká Národní listy s připevněným kamenem na krku dolů z útesu, Bohemia vplétá do kola Národní pokrok.

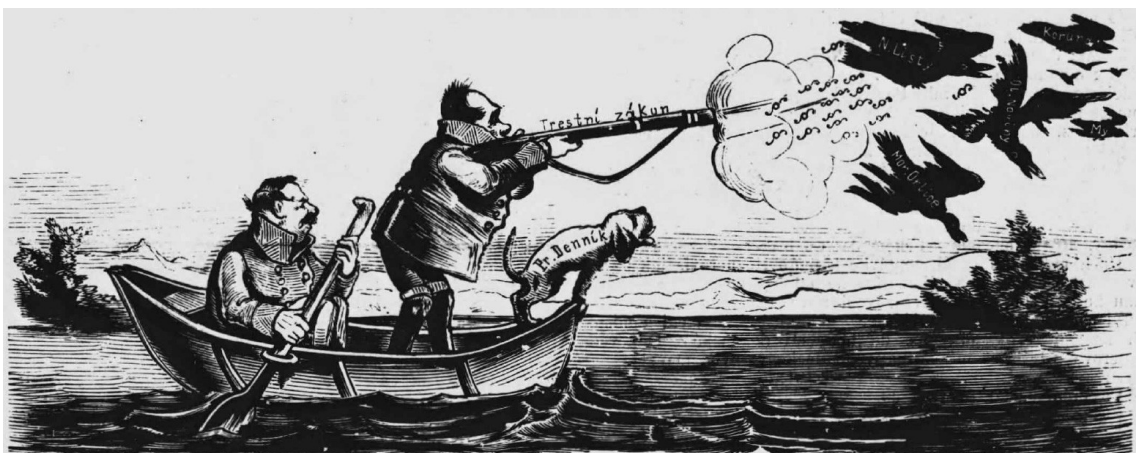
⁷ To by tak bylo gustičko! Humoristické listy, roč. 10., 4.7.1968, str.4

Obrázek číslo 3

Na kresbě s podtitulem *Ale maškary! Nač jsou vám ty škrabošky, když vás každý zná už tak i tak?*⁸ jsou vyobrazeny tři postavy s černými škraboškami, které představují Pražský denník, Bohemia a Tagesbote.

Obrázek číslo 4

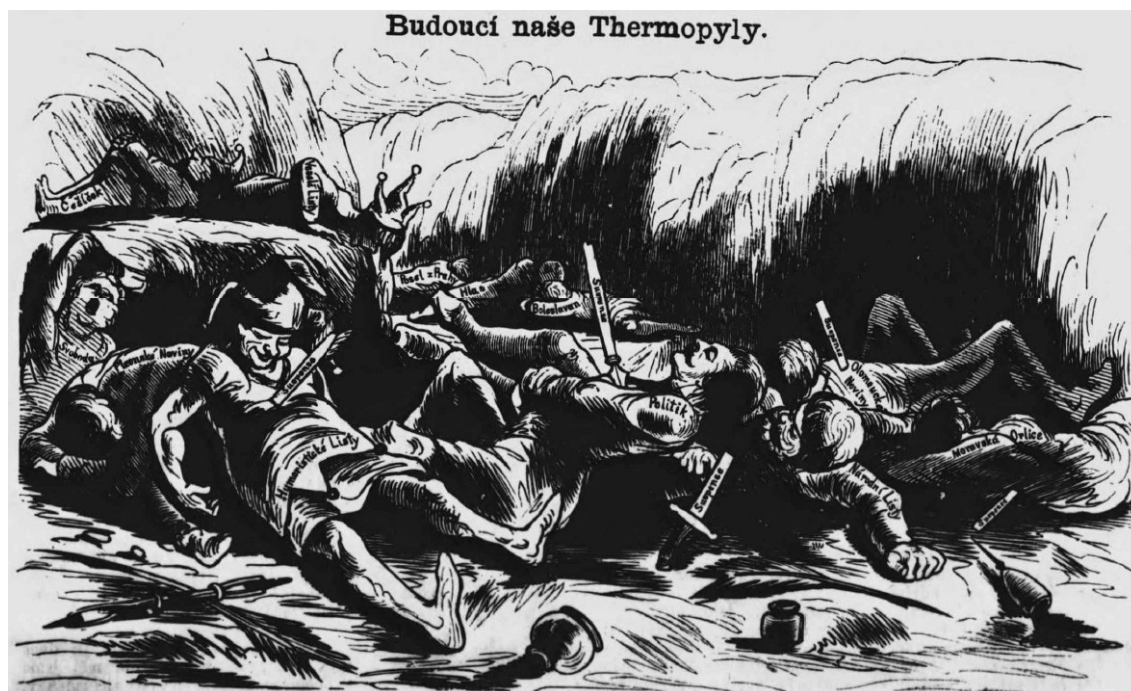
V další ukázkové kresbě⁹ můžeme sledovat následující: Lovec s puškou, která

⁸ Ale maškary! Humoristické listy, roč. 11., 23.1.1969, str.1

⁹ Humoristické listy, roč. 11., 27.2.1969, str.1

představuje „trestní zákon“, z loďky střílí Humoristické listy, Národní listy, Moravskou orlici, atd., jež jsou vyobrazeny jako poletující ptactvo. Všemuh přihlíží lovecký pes s nápisem Pražský denník.

Obrázek číslo 5

Humoristické listy v kresbě *Budoucí naše Thermopyly*¹⁰ zobrazují zástupce opoziční žurnalistiky jako umírající osoby, které mají v hrudi zabodnutou dýku s nápisem „suspence“. Opoziční žurnalistika byla v roli mučedníka a utlačovaného zobrazována velmi často.

Pražský denník byl na stránkách Humoristických listů zobrazován jako nepřítel a škůdce opoziční žurnalistiky. Nejčastěji byl vypodobňován po boku německy psaných provládnic listů jako utlačovatel svobodného novinářství, nebo jako sluha vídeňské vládní politiky, který se sice prezentuje jako objektivní list, avšak má druhou falešnou tvář. Zobrazení Pražského denníku podléhá výrazné stereotypizaci, která je příznačná pro jeho pozici na stránkách nejen Humoristických listů, ale také ostatních opozičních novin.

¹⁰ Budoucí naše Thermopyly. Humoristické listy, roč. 9., 20.4.1967, str.4

3.3 Formální podoba Pražského denníku

Pražský denník v prvních dvou letech své existence vycházel ve formátu 24 x 32,5 cm. Každé číslo tohoto periodika mělo čtyři strany, které byly lomené do tří sloupců. Noviny vycházely až na pár výjimek, jimiž byly hlavní svátky v roce, všechny dny v týdnu. Jejich první vydání se objevilo v červnu 1866, takže do konce roku stačilo vyjít pouze 199 čísel. V roce 1867 to už ale bylo 361 čísel. Od listopadu 1867 se v Pražském denníku začala objevovat také příloha. Od prosince téhož roku byla k novinám přikládána pravidelně jednou týdně. Cena jednoho výtisku byla jeden krejcar.

První číslo Pražského denníku vyšlo v nákladu 9 000 kusů. Velikost nákladu se však rychle zvyšovala, takže na konci prvního týdne fungování měly noviny již 18 000 výtisků. Od devatenáctého čísla se pak náklad ustálil na počtu 22 000 výtisků. To až na několik výjimek platilo po celou dobu vycházení Pražského denníku, kterou jsem ve své práci sledoval. Z těchto statistik je patrné, že se vydavatel snažil co nejvíce optimalizovat náklady novin, což se mu poměrně rychle podařilo. Náklad 22 000 kusů představuje na tehdejší poměry velmi vysoké číslo.

3.4 Struktura a obsahové zaměření Pražského denníku

Skladba rubrik uvnitř Pražského denníku byla poměrně konstantní a během prvních dvou let jeho existence se nijak výrazně neobměňovala. Určitou výjimku představovaly první měsíce vydávání, kdy docházelo k pochopitelnému formování celkové podoby novin. Jejich skladbu v té době navíc výrazným způsobem ovlivňovala probíhající Prusko-rakouská válka. První číslo Pražského denníku totiž vyšlo v sobotu 16. června 1866 - noviny tedy začaly vycházet jen pár dní před vypuknutím války. Válečné události a následná mírová vyjednávání byly tím pádem ústředním tématem tohoto periodika v prvních třech měsících jeho existence. Tomu odpovídala také tematická skladba článků a rubrik. Zvláštní rubriky informující o bitvách a jednáních o míru po ukončení vlečného konfliktu z Pražského denníku přirozeně vymizely.

Na stránkách Pražského denníku se nepravidelně objevovaly také úřední vyhlášky, ohlášení a nové zákony. V letech 1866 a 1867 se tyto dokumenty týkaly nejčastěji již zmíněné Prusko-rakouské války, Rakousko-uherského vyrovnání, svolávání zemských sněmů a říšské rady, ale také bilancování významných událostí na

konci a na začátku roku.

3.4.1 Struktura Pražského denníku

Titulní strana

Na titulní straně Pražského denníku se pravidelně objevovaly krátké telegrafické zprávy, ve kterých se pregnantně a jenom v několika větách informovalo o novinkách z Rakouského císařství, ale i o událostech ze zahraničí. Jednalo se buď o rubriku Telegramy Pražského denníku, která přinášela informace přímo od zdrojů těchto novin a tím pádem se více zaměřovala na dění uvnitř monarchie, nebo o rubriku Nejnovější zprávy, která se naopak věnovala spíše událostem mimo Rakouské císařství a nebyla ani tak aktuální jako Telegramy pražského denníku.

V době Prusko-rakouské války a pozdějšího mírového vyjednávání se na titulní straně vyskytovaly pravidelné rubriky informující o probíhajícím válečném konfliktu. Jednalo se o Přípravy na válku, Ze severního bojiště a posléze také o Vyjednávání o mír. V těchto rubrikách byly zprostředkovávány informace o přípravách císařské armády na válečný konflikt, dále o bojích na severní frontě, kde docházelo k přímé konfrontaci rakouské armády s armádou pruskou. V závěru Prusko-rakouské války byli čtenáři Pražského denníku informováni o probíhajících mírových jednáních, jak na severní, tak i na jižní frontě.

V prvních třech týdnech se na titulní straně Pražského denníku objevovala rubrika Přehled politický, ve které byly shrnuty nejnovější události. Informace v ní byly předkládány hodnotící formou. Šlo tedy o jakýsi druh komentáře, ve kterém bylo rozebíráno aktuální dění. Tato rubrika se však neujala a na stránkách Pražského denníku vydržela pouze pár týdnů.

Po skončení války a po ukončení rubrik s ní spojených vytvořil se na titulní straně nový prostor, který nebyl pokryt konkrétní rubrikou, ale dvěma až třemi úvodními články, které se zabývaly aktuální problematikou. Od září 1867 se na titulní straně vyskytoval již pouze jeden hlavní článek. Úvodní články se často věnovaly dění uvnitř Rakouského císařství. Probírána byla jednání zemských sněmů, uherský boj o vyrovnání či život panovníka Františka Josefa I. V úvodních člancích na titulní straně se ale velmi často objevovaly také události zahraničně politické. Nejčastěji šlo o lokální

válečné konflikty, vzpoury, povstání a politická jednání na evropském kontinentu. Společnou charakteristikou úvodníků Pražského denníku byla jejich konstantní délka, takže jednotlivé články se od sebe rozsahem nijak výrazně neodlišovaly. Úvodníky byly rovněž takřka výhradně monotematické, takže se v nich rozebírala spíše konkrétní problematika v určité oblasti, než nějaké obecné a nadčasové téma.

V druhé polovině roku 1867 se na titulní straně začala vyskytovat také rubrika *Z Rakouska a z ciziny*, která do té doby figurovala až na druhé straně.

Druhá strana

Během Prusko-rakouské války bylo na druhé straně Pražského denníku vyhrazeno místo pro rubriku *Z jižního bojiště*, ve které byly popisovány vojenské operace rakouské armády proti italskému vojsku. I když měla tato rubrika vždy dostatek prostoru, nebyly v ní informace tak podrobné, jako když se na titulní straně informovalo o průběhu válečného konfliktu na severní frontě.

Obecně můžeme říci, že rubriky na druhé, třetí a čtvrté stránce neměly stanovenou standardizovanou délku a ani jejich umístění na jednotlivých stránkách nepodléhalo naprosto striktním a dlouhodobě nastaveným pravidlům. Některá z rubrik se tak například větší část prvního roku vycházení vyskytovala na čtvrté straně, dalších pár měsíců byla na straně číslo dva, aby po zbytek roku 1867 skončila na straně tři.

Výjimkou byla rubrika *Z Rakouska a z ciziny*, která striktně následovala pokaždé po úvodních článcích, takže buď na druhé straně, nebo později (když se ve druhé polovině roku 1867 počet hlavních článků zredukoval na jeden) našla místo i na titulní straně s přesahem na stranu číslo dva. V této rubrice se čtenáři dozvídali informace z větších měst rakouského císařství (vyjma Prahy), ale také ze zahraničí. Jednalo se o kratší zprávy, které byly uvedeny místem, kde se odehrály, a následovalo pár zpravodajských vět nebo krátký odstavec, v němž byla popsána daná událost. Tato rubrika společně s rubrikou *Z Prahy a venkova* zůstala po celé dva roky nezměněna a objevovala se v každém vydání Pražského denníku.

V prvním roce vycházení Pražského denníku se na druhé straně nacházela také rubrika *Rozmanitosti*. Ta obsahovala Historický kalendář, v němž se vzpomínalo na

nějakou z významných událostí českých dějin, která se stala v minulosti v tentýž den. Zbytek Historického kalendáře byl věnovaný neobvyklým, mnohdy skutečně kuriózním zprávám z domova i z ciziny. Často šlo o zprávy z „černé kroniky“, ve kterých se popisovaly nejrůznější zločiny. Rubrika rozmanitosti se ale postupem času začala objevovat spíše na straně číslo tři .

Od začátku roku 1867 se na této straně objevovala také rubrika Feuilleton, která vznikla z rubriky Část zábavná, jež dříve figurovala na straně čtyři. V té se mohli čtenáři dočkat četby na pokračování, ale také kulturních informací o divadle, literatuře a hudbě. Na straně tři a čtyři se také objevovaly krátké telegrafické burzovní zprávy.

Třetí strana

Třetí strana patřila v Pražském denníku z větší části rubrice Z Prahy a z venkova. Tato rubrika byla v podstatě jakýmsi krátkým domácím zpravodajstvím. Čtenáři se zde mohli dovědět nejnovější informace z pražské metropole, ale také z venkovských oblastí. Jak již bylo výše řečeno, zprávy z největších českých a moravských měst se ale objevovaly v rubrice Z Rakouska a ciziny. Na rozdíl od této rubriky však oddíl z Prahy a venkova nebyl uveden přesným místem, kde k události došlo. To bylo popsáno až v samotném krátkém textu. V prvním roce vycházení se na straně tři objevovala také inzerce, které však ještě v Pražském denníku nebylo tolik, jako o rok později, kdy už zabírala podstatně větší prostor. Někdy jsme na této straně mohli zaznamenat také rubriku Feuilleton. V roce 1867 se na tuto stranu přesunula i rubrika Rozmanitosti.

Čtvrtá strana

V úvodním roce vycházení Pražského denníku se na závěrečné stránce objevovala výhradně sekce Část zábavná, ve které byl pro čtenáře na pokračování zveřejňován historický román. Dále se na tomto místě objevovaly recenze na divadelní vystoupení, literární díla či hudební koncerty. Někdy byly publikovány také „oddechové“ články o slavnostech a svátcích, nebo i pražské pověsti a příběhy. Od ledna 1867 se však tato rubrika přejmenovala a byla zveřejňována již v menším rozsahu na druhé nebo třetí straně pod názvem Feuilleton. Čtvrtá strana Pražského denníku byla od roku 1867 vyhrazena především reklamním obsahům, které se vyskytovaly v tomto periodiku ve stále větším rozsahu.

Obrázek číslo 6: Titulní strana Pražského denníku

Číslo za krejcar. **Bočník druhý.**

Pražský Denník.

Redakce v č. 203-III.
Hlavní expedice v č. 1-III.
Přílohová expedice na sv. Havla č. 530-A.
Inzeráty se platí hotově.
Řádka 2 kr. r. č.

Číslo 97. Teplota dne 5. dubna: 3 stupně R.
Výška vody „ 6. dubna: 24 pal. n. ngr. V neděli, dne 7. dubna. Kalendář kat. Heřmana pr. Eberharda Slunce vych. v 5 h. 26 m. 1867.
zsp. v 6 h. 39 m.

Telegramy „Pražského Denníku.“

Z Lubtaně, 6. dubna. Sněm krajin-
ský byl dnes zahájen. Plný návrh posl. dra
Bleiweisera, aby se ještě dnes předvezly
volby do říšské rady, byl při hlasování
vyloučen jménem většinou hlasů přijat.
— V odpolední schůzi byli zvoleni do říšské
rady hrabě Coronini, dr. Klun, dr. Toman, hr.
Barbo, Svetco a Pintas, nežž sněm ukon-
čen byl.

Z Haagu, 5. dubna. Na interpelaci Thor-
bekovu stran Lucemburska, odpověděl mi-
nistr zahraničních záležitostí, že v té záleži-
losti konaly se pouze předchozí rozmlu-
vy. Nabízející prostřednictví, nechtělo Holan-
dsko převzít žádnou odpovědnost. Holandsko
se bude i na dále vzdalovat všeho měšení
se do otázky lucemburské. Svazek vlády prý
považuje všechny politické svazek mezi Lim-
burkem a Německem za zrušený.

Z Florencie, 5. dubna. „Opinione“ píše,
že Menabrea převzeme předsednictví
v ministerstvu a ministerium zahraničních
záležitostí, a Ratazzi ministerium vnitra; jak
se povídá, odmítá Crispi ministerium sprá-
vnosti.

Z Florencie, 6. dubna. Ratazzimu
bylo naznamenáno, aby sestavil ministerstvo,
a Menabrea za příčinou smrti syna svého vzdal
se tohoto povolání svého.

Z Atén, 5. dubna. Ricciotti Garibaldi
odpůl se 150 soudruhů svými zpět do Itálie;
příchod cizinců se ukončil.

Český sněm.
(1. schůze.)
Sněm český zahájen byl včera slavnými
službami Božími, které v 10 hod. dopoledne
konal J. Em. pan kardinal arcibiskup v kostele
sv. Mikuláše u přítomnosti četných poslanců.
Na to odebrali se poslanci do sněmovny, kdež
nastal čilý ruch. Galerie byla obecsněvem
téměř naplněna. Dr. Bělský zasedl do středu
mezi české poslance, baviv se dříve dlouho
s knížetem K. Auerspergem. Kníže K. Auers-
perg hovořil také velmi dlouho s dr. Riegrem,
a p. kardinal s historikem Fr. Palackým.
J. E. p. místopředseda baron Kellersperg
objevil se v státní uniformě. Prvotně jsa
místopředsedou radami panem pres. sekre-
tářem Hlávkou a rytířem Neupaurem o 11 1/4
hod. ve sněmovně, představitel sněmu českou
řecí nového nejv. maršálka, hr. Edm. Hartiga
a jeho náměstka, dr. rytíře Limbecka, i vy-
zval oba, aby úřad svůj nastoupili.

Nejv. maršálek (něm.) Jsem zvolen za
maršálka sněmu českého; známu obliče úřadu
toho, kteréž při mně jsou tím čestnější, an
nejsem druhý zemský řečí schopen (aj, aj,
dívají v středu); uznal jsem ale za svou po-
vinnost, uposlechnouti hlasu císařova a pře-
stříti na čas úřad tento. Buďte nestranní jej
připravovali a hledět, abych všestranně pánům

poslancům vyhověl. Předchůdce můj v tomto
úřadě výmluvně ukázal dne 27. února, kterak
obtěžná a těžká je doba naše, a kterak jest
potřeba oprav všestranných v říši i v jejích čás-
tech. Při těch opravách dostane každý své,
každé království podřízí svá práva (obo a di-
vení v středu). Nemají být a nebudou práva
jednotlivců i jednotlivých království skracována,
autonomie zemská bude zachována i rozšířena
a zákonodárství se opraví ve smyslu požadavků
doby naší. Z blaha jednotlivých částí vzejde
blaho celku. V těchto oумыslech a tímto předse-
veztím naplnění provolejme Jeho Veličenstvu
císaři a králi našemu trojnásob slávu! (Na le-
vici i pravici volá se třikrát „Hoch“; střed
mlčí; tu zvolá se středu českých poslanců
hlas: „Sláva králi českému!“ a třikrát se pro-
volájí to opakuje).

Náměstek maršálkův, dr. Limbeck čel
na to po česku: „Z pouhé toliko poslušnosti
k vůli J. V. císaři a králi našeho přijímám
úřad tento. Protož prosím Vás, pánové, abyste
v mou upřímnou snahu v plnění povinnosti
uvěřili. Důležitost tohoto sněmu byla již vy-
tknuta. By naše působnost byla blahoplná,
k tomu nám dodej síly Bůh, a veď nás důvěra
v moudrost i otcovskou pečlivost našeho nej-
milostivějšího krále, jemuž provolávám slávu.
(Třikrát sláva.)

Na to čel p. místopředseda tento vlastní
připis Jeho Veličenstva kp. ministru
bar. Beustovi: Milý svob. pane Beuste!
Vláda moje oznámila zahájeným dne 18. února
t. r. sněmu Mých království a zemí, kteréž
nenáleží ke koruně Uherké, z kterých příčin
jsem se na tom ustanovil, aby sešlo z mimo-
řádné rady říšské, svolané patentem Mým,
daným dne 2. ledna 1867, a aby svolala se
ústavní rada říšská, která by rokovala o zá-
ležitostech státopravních, jež se mají ku konci
přivést.

Na vyzvání učiněné od vlády Mé, aby
zvolení byli poslanci do rady říšské, odpověděl
sněm Mého království Českého způsobem ta-
kovým, že jsem shledal toho potřebu, obrá-
titi se patentem Mým, daným dne 26. února
t. r., znovu k věrnému obyvatelstvu této země.
Ukládám Vám nyní, abyste ke sněmu, jenž
vyšel z nových voleb, ihned učinil opětně vy-
zvání, by radu říšskou oběmal, ježto se dá-
věřejí ve vlasteneckou obezřetost a loyální
smýšlení sněmu, že tomuto vyzvání ochotně
dosí učí. Při tom budíž sněm výslovně znovu
upřisí, že vládě Mé ani dost málo na mysl
netane, aby autonomii ústavní tohoto království
stencila, anobrž že jest vůle Moje, tuto au-
tonomii nejen rozšířiti tu, kde toho zřetel
k bezpečnosti veskeré říše a k postavení je-
jímu co velmoci dopouští, ale dáti jí také
nových rukojemství trvalým utvrzením kon-
stitučního organismu veskerého mocnářství, a
postupujícím vyvinováním příhodných institucí.

V Budíně, dne 3. dubna 1867.
František Josef, m. p

Pak čel místopředsedá rada pan rytíř
Neupaure tento Nejv. připsal po česku a
nejv. maršálek sdělil sněmu prezidiální zprávy;
mezi jiným oznámil, že J. V. císař pán potvrdil
usnesení sněmu, jimž se 31 českým obcím
uděluje povolení k vybírání obecní přírázky a
že je na 8. dubna vypisána volba poslance v
okresu mimošském a cvikovském. Při této
příležitosti požádal dr. Edv. Grégr, aby se
prezidiální zprávy sdělovaly také po česku;
když ale sněmovní sekretář rada Schmid chtěl
tak učiniti, ujal se slova dr. Klauudy, fka,
že zadává proti tomu protest, poněvadž samo
presidium sněmu je vázáno onojm domacím
jazykem správy své sdělovali. Po prudkých
některých poznámkách, jež učinili posl. Ste-
fons a jedné a Zeithammer, dr. Rieger,
a posl. Kratochvíle a druhé strany, sblil
nejv. maršálek, že, ať to je věc pouze for-
mální, učiní se žádosti dr. Edv. Grégra na
příště za dost.

Tim přišlo se k dennímu pořádku, člo-
nové zemského výboru dr. Görner, dr. Rieger
a dr. Sladkovský podávali zprávy o volbách
poslanců. Tim způsobem podána zpráva o 124
volbách, které jsou za správné uznány až na
volbu z budějovické obchodní komory, o jejíž
správnosti rozhodne teprv zvláštní komise.
Předložil totiž prof. Kotínok sněmu listinu,
v které volební komise a obchodní komory
budějovické dává soukerníkovi p. K. Čuborovi
z Tábora na vědomí, že byl při doplňovacích
volbách r. 1865 zvolen pouze na dvě leta,
tedy na r. 1865 a 1866 do výboru komory.
Vzniká tedy pochybnost, zdaž výbor řečené
obchodní komory měl ještě letos, roku 1867
právo volit do sněmu i bude muset o tom
řečená devítiletá komise rozhodnouti.

Nejv. maršálek ukončil schůzi ve 2 h.
s poledne a ustanovil přísti na pondělí, 10
hod. dopoledne. Sněm bude pokračovati v skou-
mání voleb, pak se zkonstituje, vyvolí veri-
fikační výbor a zbudě-li času, přijde na denní
pořádek vládní předloha o volbě do říšské rady.

Povstání na Kandii
jest posud v plném proudu a leď musí i nej-
zarytější nepřítel povstalců uznati, že Turci
samí o sobě nemají už tu moc, aby povstání
toto zmíčili. Mohli by toho snad ještě docílití,
kdyby byli s to, celý ostrov lodemi válečnými
obklopiti a tak dodávati dalších posil po-
vstalcům překaziti. Ale turecké loďstvo ne-
může se to pomyslíti, aby celý ostrov Kandii
v obležení udržovalo, a tím je už vše řečeno.
Na ostrově samém trvájí boje dale a po-
vstalci jsou v patrném prospěchu nad Turky.
Zvláště sbor křesťanů pod vůdcem Michaelisem
se vyznamenává velkou odvahou a porazil tu-
recké vojsko ve dvou bitkách u samé kaney.
Z toho jest vidět, že povstání už luče na
vrata hlavního města Knie a dobudou-li kře-
stáné i toho, pak jest ovšem po panství Turků
na ostrově tomto na vždy veta.

Obrázek číslo 7: Druhá strana Pražského denníku

Nežte popřít, že povstanci nabývají nově naději od nejneuvěřitelnějšího chování se velmocí; neboť by i Anglicko se nesúčastnilo v návrhu velmocí, aby Kandie Řecku postoupena byla, přece jest jisto, že Anglicko skutečně nic nečiní, aby ostrov pro Turecko zachovalo. Velmi moudré jest ostatně, že národní vláda kandidská vyřknula rovná práva muslimánů s křesťany, jakož i účtu před náboženstvím a majetkem, čímž zajisté i mnozí obyvatelé turečtí na Kandii pro autonomii ostrova získání budou.

Přímé zprávy z Kandie nejnověji dosle potvrzují, jak příznivě tam teď stojí věc povstalců. Jak už zmíněno, byly v okolí Kaney svedeny dvě bitvy, které úplným vítězstvím povstalců se skončily; Kandijští se nyní chystají k dobývání pevnosti kanejské, v níž nejvyšší vůdce tureckého vojska, Mustafa paša se zbytkem bojovníků svých byl se uzavřel.

Neméně jest důležitá zpráva, že teď i ruská loď „Admirál“ počíná povstalcům nejen zásoby potravin, ale i střelivo a zbraň, a konečně i dobrovolníky dovážeti, jakož dosud byly obě řecké lodi „Panhellenion“ a „Arka-dion“ činny. Zřejmě toto podporování Kandijců se strany Ruska může ovšem přivoditi značný obrat ve východní otázce, zvláště když i Rusko nikterak nechce se výbojných plánů svých proti Turecku vzdáti. Každým dnem se rozjítlost myslí v celém Řecku rozmnožuje, a než uplyne krátká doba, bude v Epiru a The-salii plápolati povstání plným plamenem. Do-pisovatel do anglických „Times“ dokládá, že Řekové v dovolávání se citů revolučních a ve svých politických požadavcích tak velice již postoupili, že jim vrácení jest zhůla ne-možné, nechtějí-li o národní vliv svůj na celém východě se připraviti. Šťastný výsledek požá-davků Rumunska, Srbska a Černé Hory jest i Řekům podnětem k činnosti.

Zprávy z Rakouska a z ciziny.

Rakousko. Z Vídně, 6. dubna. Ministr-president pan baron Beust odložil svůj odjezd do Prahy k sněmu českému, jenž už na dnešek ustanoven byl, až na pondělek. Ví-deňské listy mluví opět o nových kandidátech ministerských křesel, aniž by ale tyto pověsti zaručily mohl. Tak prý se stane prof. Herbst ministrem práv, sekretář nár. banky šl. Lucam ministrem financí, dvorní rada šl. Hasner mi-nistrem vyučování. Mimo to bude prý do no-vého ministerstva ještě dr. Giskra a pak jeden Polák povolán. — Francouzský velvyslanec vévoda Grammont byl odtud na rychlo do Pa-říže povolán.

Brna, 5. dubna. Poněvadž poslanec ob-chodní komory brněnské rytíř Herring též ve sboru velkostátní zvolen byl do sněmu, zvolila večera obchodní komora na místě jeho p. Turečka. Zemský výbor moravský při zkou-šení posledních voleb sněmovních navrhl, aby volby poslanců v Prostějově a v Kroměříži zrušeny byly pro nesprávnost.

Peště, 5. dubna. Od uherského mi-nistra práv svolaná komise rozkládla se ve tři odbery, z nichž první bude se raditi o novém zákonu trestním, druhá o soudní správě a třetí o občanském právu, načež dotyčné návrhy sně-movně předloženy budou.

Lublana, 4. dubna. Zemským hejtma-nem v Krajině byl jmenován statkář Wurz-bach a poslanec Terpinc jeho náměstkem.

Německo. Z Berlína, 5. dubna. Parla-ment pracuje teď o překot na své konstituci

a šmahem přijímá jeden článek za druhým, jichž je už 56 přijato, tak že jich ještě jen 10 k vyřízení zbývá. Jak z věřejšího telegramu našeho vysvětlí, jednalo se v posledních dvou dnech o řízení vojenském v severoněmeckém spolku a vláda pruská úplně s náhledy svými prorazila. Myslí se, že už ve středu bude celá ústava vyřizena, načež by v prvních třech dnech pasíjového téžodně potřebl člena byla. Na počátku května pak bude svolán pruský sněm, aby ústavu tuto přijal a pak bude meci pan Bismark na „osedlaném koni Německa“ dále jíti. — Poněvadž teď vláda pruská i ná-mořnictvo své značně sesiluje, potřebuje k tomu cili velké peníze a tak vypsalá zase novou půjčku 30 milionů tolarů na doplnění váleč-ných potřeb a pak půjčku 3 mil. na zakou-pení pošt v sev. Německu od kn. Tarn-Taxisa.

Italie. Z Florencie, 5. dubna. Obiřá po-věst, že král nařídil generálovi Menabreovi aby zřídil nové ministerstvo. Bylo by to tedy ministerstvo s rázom vojenským. — Noviny „Opinione“ sdělují, že Francouzsko, Rakousko, Rusko, Itálie a Prusko radily společně všde turecké, aby zavedla na Kandii všeobecné bla-sování lidu, zdaž chce při Turecku zůstati, neb k Řecku připojeno býti.

Francouzsko. Z Paříže, 4. dubna. Není už žádné pochybnosti více, že je lucemburská záležitost na čas odročena a že nyní ne dělá nebrž diplomati o ni rozhodovati budou. Jen pak-li ji nezamotají ještě více, tak že jenom rána z děla bude moci uzol tento rozvázati. Francouzské opoziční listy aspoň velice ne-vraží na svou vládu, že se nachýtila k povol-nosti a prohlašují, že na nové vítězství „Bis-marcka nad Francií.“ Veřejné mínění ve Fran-couzsku je tím velmi rozhořčeno a i nejmr-nejší listy žádají za rozhodné připojení Lu-cemburska k Francouzsku. Prusko opět vidoue, že se nemusí tohoto francouzského křiku mnoho obávat, již také méně hrozí a tak sešlo z' jmenování pruského generála Gohens, guber-nérem pevnosti lucemburské. — Zprávy z Por-tugalska sem docházející zvěstují o povážli-vém hnutí, jaké v celé oné zemi následkem špatného hospodářství finančního a zvýšení daní panuje. Také na vojsko prý se nemůže vláda už úplně spoléhati a pravi se, že by v případě nějakého vzburčení muselo španělské vojsko zakročiti, aby v Portugalsku tentýž pokoj zavedlo, jaký nyní ve Španělsku panuje. — Dle novin „Etendard“ pokračuje se velmi rychle v zaopatřování pěchoty francouzské puškami zápsaliovými, tak že za krátko celá armáda francouzská jimi opatřena bude.

Srbsko. Z Belehradu, 4. dubna. Z Ca-řibradu sem došlo nařízení, že má turecké vojsko z pevnosti zdejší dne 8. dubna vy-táhnouti; nejdříve opustí pevnost dva prapory tam ležící, ostatek pak s dělostřelstvem od-láhne, až se zase srbský kníže Michael z Ca-řibradu navrátí.

Amerika. Z Nov. Yorku, 20. března. V den sv. Patrika, patrona to irské země, byli Feniané v severní Americe mnohem bouřli-vějšího smýšlení než kdy jindy. Zde v Nov. Yorku táhli v celých tlupách ulicemi a když v jedné ulici jakýsi vozza přerušil tento prů-vod svým vozem, dostal notný výprask. Po-licie chtěla zakročiti, ale Feniané byli tak roz-durděni, že i do strážníků se dali, tak že z toho noiná bitka povstala. Feniané kovečně zvítězili, ale ztratili 3 mrtvé a množství ra-něných; také strážníci utrpěli značné ztráty. V Kanadě opět se obávají vpádu Fenianů a na tamních jezerech pohraničných stojí už mnoho anglických lodí dělových, aby možný vpád s této strany odrazily.

FEUILLETON

Pád rodu Smutických.

Historický román z dějin českých.

Před Plánem roku 1618.

Psalo se 1. listopadu leta Páně 1618.

Osudný to onen rok, kterýž zahájil strašnou dobu války třicetileté, jak tak ohromné ptevraty nejen ve vlasti naší ale i v celé Evropě způsobila.

Avšak i leta přímo předcházející jsou pro nás Čechy neméně památnými, neboť už za nich byl náklad činěn k dějům, které ku katastrofě bělohorské vedly.

Lzeť tudíž považovati za jednu z nejvě-řejších a nejpestřejších dob dějin českých za-jisté onu, která první dvě desetiletí věku sedm-náctého v sobě zahrnuje a jakož předebrou pozdější třicetileté zhouby v Evropě působí. Právě jako v této době ve věku památném z ohrška českého vzešel onen velký převrat náboženský, jenž později v průběhu svém celou křesťanskou Evropu na dva nepřátelské tábory rozdělil, tak i o dvě století později v Čechách vylehly ony plameny, které po třicet roků ná-ším dělem světa vírice v státoprávním ohledu zcela nové okřesy vytvářily.

Osudný rok 1618 pak lze považovati za zjevné východiště událostí po něm následujících, neboť v tomto roce to bylo, kdy protestantští stavové čeští veřejně i moci práv svých se domáhati počali a proti tehdejšímu císaři Ma-tyášovi, po králi českému a protikatholickým rádcům jeho způsobem válečným se postavili, jenž pak zárodkem války třicetileté se stal.

Když totiž vyhozením královských místo-držitelů Slavatů a Martinovic i sekretáře jejich Plattera z oken hradu pražského (dne 23. května 1618), kteříž oba státníci z porušení známého majestátu Rudolfa od protestantů obviňováni byli, všeliké mírné narovnání mezi dvorem císařským a stavy českými nemožným se stalo, počali se protestantští paní čeští na všech stranách proti vajtům císařským zbrojné chystati.

Shřáli za účelem válečným po Čechách a zemích privilegiovaných četné sbory vojenské, vypisovali nové daně a ukládali pánum i mě-stům počet zbrojného mužstva, kteréž do pole postaveno býti mělo.

Než i o schopné a dostatečné vůdce stavov-é se stárali; nezery takovéto zkušenými a bojovnými cizinci vyplňující, kteří už značné slávy vojenské sobě byli dobyli.

A takž nalezáme mezi četnými vůdci na rychlo sebraného vojska stavovského v polo-vici roku 1618 pověstného hraběte Arnošta z Mansfeldu, jenž v měsíci červenci roku téhož po ukončené válce v Savojsku z tohoto vévod-ství se značným počtem důstojníků svých do Čech se odebral a tu ochotně od stavů ve službu vojenskou přijat byl.

Smělý a odvážný tento kondottiere, jenž mimo čestné důstojnictvo i velkou zkušenost svou a počet válečn stavům českým v službu přinesl, byl zajisté výbornou akvizicí pro stavy královatí České, kteříž také nemeskali hrdinného ducha jeho použití a důležitou úlo-hu mu svěřiti.

Dánaf mu totiž plná moc k svobodnému najímání vojska a když Mansfeld jakožby kou-zelným proutkem v několika téhodněch do dva-ceti tisícův zbrojních mužů kój praporek svého shromáždil, ustanovili jej státníci k tomu, aby s válečným sborem tímto a dostatečnou hr-bou střelbou města Plzeň dobýval.

Obrázek číslo 8: Třetí strana Pražského denníku

(16)

Staroslavné město toto, ededávna jsouc sídlem strany katolické v Čechách, proti stavům pod obojí i v obojí tomto se postavilo, a přišlo už dne 23. června 1618 ve zdi své znamenav obsádku vojska císařského pod včelcem Felixem Dornheimem, Rakušanem to z Recu rolným, který z lůžnéstvá okolních pánů katolických do Plzně shromáždil, aby tím rázněji proti stavům vystoupiti mohl.

Co velmi pevné město a ohnisko působení strany pod jednou, která už za dob husitských v pevnosti této straně pod obojí vítězně se obrátila, byla Plzeň zajisté trnem v oku protestantským stavům českým, a všemožným způsobem se títo vymasazovali, aby jí z moci katolických pánů v rukou měšťanstva císaři věrného vyrvali.

Věděliť dohlo vůdcové stavovští, že po pádu Plzně i ostatní méně důležitá katolická města po Čechách stavům se podrobí, a protože bylo od náčelníkův povstání nouzové na to naleháno, aby bez prodlení k obležení Plzně se přikročilo.

Žádaliť to i jednak bezpečnosti krajův okolních, které výpady vojenskými z Plzně od vojska císařského nesmírně trpěly, jednak i jistota v postavení obojího pánův samých, kteří lhostejně k tomu přiblížení nemohli, že tak pevně a důležitě město v rukou nepřátelských se nalozá.

Vybíhalť moci svou až příliš nadutí Plzeňští v okolní dědiny, k boji schopné mužstvo cizích pánů zde jímajíce, majetek lidu vesnického loupiíce a celé vsi vypalující, což ovšem jen tak dlouho trpěli, pokud žádného nepřítele na blízku neviděli.

Když ale stavové sázali, že včelkové napomínání k míře marajm jest a četné listy jejich v nezávislosti této do Plzně vyslané že jen zupnosť Plzeňských rozptylchují, tu konečně značný počet zoldnéřstva stavovského kolem Plzně sešel byl, načez také ihned výpady lupičské přestaly, ať zoldnéři císařští všeho setkami s řádným vojskem stavovským se střetli.

Vypálití hrdinové títo při ústupu svém všechna na onen čas velmi výstavná předměstí plzeňská a uzavřeli se ve hradbách města, ač na stělním prachu a jiných potřebách válečných nedostatky trpěli. Dověděvše se stavové o ústupu tomto, vyslali k Mansfeldovi, jenž byl v polovici měsíce září se 16.000 vojska Plzeň od jihu obkličil, troji ordonancí, aby od dobývání města prázdním upustil. I vzdánil se Mansfeld, ač nerad z vojskem svým na dvě míle od spurného města, ale účel stavův nebyl smírným jednaním tímto dosažen. Vyhrožoval Plzeňští ihned po odtažení vojska okolním osadám opětným pleněním tak kruté, že stavové kraje plzeňského neprodleně z Mansfeldem poslali, aby rychle nazpět k Plzni se vrátil a skádníky obecně důrazně potrestal.

(Pokračování.)

Rozmanitost.

(Historický kalendář.) Dne 7. dubna 1415 mistr Jeronym Pražský, který před nedávem byl potají do města Kostnice, kde církevní shromáždění zasedalo, přijel, odvětil se dáti přiblíti na dvéře hlavního chrámu Páně a na městskou radnici v Kostnici listy v jazycích latinském, německém a českém, jimiž obléšiv císaři Zikmundovi a církevnímu sboru, že ve městě již meška, prosil spolu o průvodní list, aby se mohl před shromáždění církevní dostavit a před ním veřejně zásady svého učení Husova sázet. Mezitím ukryl se ještě nepoznaný v jednom z sousedních měst, stěkolí i on za nedlouho zalknut byl a pak po odsouzení svým stejného osudu a mistrem Janem Husem došel.

* Rakouští dobrovolníci mexičtí vrácí se na dvou cestách zpět do Evropy, a sice středozemním mořem do Torstu a pak přes Francouzsko. Dne 1. dubna přibýlo do Štrasburku prvních 50 mužů této dobrovolnické legie, a očekává se ještě dalších 700, kteří v Brestu přistáli. Dobrovolníci títo nalezení se prý v stavu velmi bládném a byli teprve v Štrasburku pořádnějším oděvem opatřeni. Ze Štrasburku budou do Solnohradu dopraveni.

* Světovou výstavu chtějí nyní také severní Američtí zříditi a sice r. 1876 v městě Novém Yorku. Doba tato by nebyla špatné volena, neboť v den zahájení této výstavy — dne 4. března 1876 — bude obřevána slavnost stoletá založení republiky Spojených Obcí.

* Hlavní chrám Páně ve Frankfurtu, jenž už od r. 1512 nedostaven stojí, bude se nyní dostavovati a sice ustanovila k tomu účelu vláda pražská 30.000 tol., aby Frankfurtákům aspoň poněkud se zavděčila. Nehodila by se k tomu cíli lépe kontribuce půl šesta milionů, jakouž generál Vogel z Falkensteinu na Frankfurtu vymohl?

* Souborje zdáje se teď býti ve Vídni na denním pořádku. V těchto dnech uděly se tam opět dva a sice jeden mezi dvěma nadperáčky, z nichž jecca tak těžce do ruky sekut byl, že nepochybně o ni přijde, a druhý mezi dvěma diplomaty, a sice členem řeckého a členem holandského vystavení, při němž řeč do hlavy ražen byl. První soubor je ušl skrze paní, pro niž už jeden soubor se sarricim výsledkem ve Vídni sveden byl.

Zprávy z Prahy a z venkova.

* Císařské dary. Jejich Vel. císař Ferdinand a císařovna Maria Anna věnovali nemocnici mílořadých bratří v Praze 500 zl. a 300 zl. Dětské nemocnici v Hradci Štyrském věnovala císařovna 50 zl.

* Žádoucí služby Boží byly včera dopoledne obřevány u Včech Svätých za J. Vel. zvěčnelou císařovnu Marii Ludoviku, a sice od světlého biskupa p. dra. Krejchho s četnou asistencí a u přítomnosti kapítoly. V slavnosti to se účastnili též J. Exc. paní mílodržitelka baron Kellersperg, c. k. mílodržitelka gromium, generalita a důstojnictvo, pak množství lidu zbožného.

* Osobní. Generál jízdy hrabě Clam-Gallas odjel v pátek večer odtud do Vídně. Moravský hrabě p. Egbert Belcredi, jenž zde po několik dní mešel, vrátil se v pátek do Brna k zahájení sněmu moravského. — Hrabě Clam-Martinič odjel odtud včera do Vídně, provázen jsa do nádraží zdejšího p. knížetem Karlem Schwarzenberkem.

* Vyznamenání. Mílodržitelkému sekretáři v Praze p. Vilému Alterovi byl od Jeho Vel. v uznání jeho zvláště prospěšného působení ve službě nejmilostivěji udělen rytířský kříž řádu Františka Josefa.

* Jmenování. C. k. vrchní soud zemský udělil Vilému Fritschovi, právnímu praktikantovi v Novém městě za Vídni místo placeného auskultanta v obvodu českého vrchního soudu zemského.

* Náhrada za ubytování rakouského a českého vojska vyplácí se u městského ubytovacího komisařství pouze do konce měsíce dubna; později o ní se přihlásivším více vyplaceno nebude.

* Zastknut byl včera v poledne k zproštění c. k. zemského ob trestního soudu pan Lev Meisner pro zločin velezrády, spáchaný sepsáním a rozšiřováním brošury německé pod názvem „Rozhodný boj v střední Evropě“. Týž bydlel v smíchovském nádraží.

* Odsouzení. Jak „N. L.“ sděluje, zamítnul c. k. nejv. soud odvolání se p. J. Baráka z rozsudků obou instancí, jimiž byl odsouzen do vězení na 8 dní pro přechá schvalování nezákonitých činů hoxením věnce dru. Jul. Grégrovi, když r. 1863 ze žaláře se vracel. Zároveň nařízeno p. Barákoví, aby přisouzený mu trest do 20. dubna nastopil.

* Enkamotér p. Basch pofal v pátek nový ciklus představení, které ale už sira ukončena budou. Ined v pátek pobavil obecenstvo v mife svrchované, jakož od programu tak vzácného, jak jej byl sestavil, každý očekával. Obdivili jsme se srůčnosti, a jakou z čarovného štáku objevil při skvarní vodou naplněných i se zlatými rybičkami, dvě velké vázané kytky a několik lístičků ocasů. S patrným udivením pohlížel každý, jak p. Basch pozvedl čtyřleté děvčátko za malý chumček vlasů, co se dříve zatím usmávalo a rukama tleskalo a s velikým uspokojením přijalo vše mluvící hlavu lidskou a ku konci jevení se duchů. Návštěva byla klučná.

* Poslední hudební zábava chovanců vzdělavského ústavu hudebního p. Julia Th. Högra bude se obřevati dnes dopoledne o 4. hod. v sále u arcivévodý Štěpána na Václavském náměstí.

* Divadelní ochotníci v Karlíně provozují dnes v hostinci u „šeravné hrošdy“ Kliperovu frašku „Žitkův meč“ ve prospěch obecné knihovny Karlínské.

* Vojenské cvičení veskeré posádky pražské a rozličných druhů zbraní, pobito se v těchto dnech prováděti na prostranných lukách u invalidy. Každodenní tato cvičení trvají dopoledne od 8 do 10 hodin, účastnájce se v nich zvláštní oddělení letošních nováčků. Po skončeném cvičení děluje cvičici se vojsko před svými veliteli a v průvodu hrajících kapel hudebních se ubírá do svých kasáren. Při včerejším cvičení byl též přítomen jeho Exc. poamářál kníže Montenuovo, komandující generál v Čechách. Ze i dosti diváků toto cvičení k sobě vábí, lze si snadno pomyslíti, a že větší část diváků uslezi k oněm třídě pražského obecenstva, kteréž v neveliké chvalné pověsti stojí, dokázal se včera zalknutim několika výrostků, kteří chleli ukrásti peníze šestnáctim, jež tam odpovídajícím vojáním houze a palenka prodávají. Za touto příčinou jest tam vždy přítomen četník a několika tajfami.

* Pivo přece se nezdrželo ve všech hostincích a pivovarech, neboť na četných místech prodává se pivo jako dříve jen za 16 kr. Proč to jde někde a proč ne všude?

* Výtržnost. V noci na včerejšek vytloukl jakýs dareba v domě jezuitského kollegia v ječné ulici dvě okna a to tak prudce, že dva kusy chlel až do pokojů vletěly.

* Vichr předvčerejší vyvrátil v noci také velký praporek stěžen na Střeleckém ostrově, jenž padl na schody dolů s mostu vedoucí a železná zábradlí na nich rozlétli, sám pak ve tři kusy se přerazil.

* Pěkný nálezk učinili včera ráno dílaři na Smíchově. Našli tam při dílačném nedaleko domu č. 284 zahrabaný sítěk s 15 stříbrnými dvanáctky.

* Rekrutýrka. Letos jest die „Bad.“ výsledek odvodu v německých okresech kraje budějovického velmi skvělý. Okresy ty nemouly jindy své nepatrné kontingenty nikdy zcela krýti, letos však jenom málo rekrutův doma se vrátilo. Také několik studentův a několik učitelův bylo odvedeno.

Telegrafické kursy. Z dne 6. dubna.

5 percentní metaliky 58.60, 5 p. národní půjčka 69.30, státní půjčka z r. 1860 85.50, bank. akcie 726, úvěrní akcie 180.90, Londýn 129.75, stříbro 126.75, dukáty 6.10.

Král. zemské české divadlo v Praze.

(Nimo předplacení.)
Daleko široko rozvětvené spiknutí.
Zabátek o 7. hodině. (144. hra v předpl.)
Ruslan a Ludmila. Velká kovelná opera.
Pražský tah 6. dubna: 54 55 22 5 43.

Obrázek číslo 9: Čtvrtá strana Pražského denníku

(479) 9

Retizky k hodinkám
všeho druhu
odporuje

J. C. Sudek v Praze,
„u Švýcara“
na malém Staroměstském náměstí.

Kompositivové jemné Parížské 1 zl., 1 zl. 50 kr.
Ocelové 30, 60, 80 kr.
Černé natřené 70 kr., 1 zl.
Dlouhé přes krk 1 zl. 50 kr.
Tytěl poslávané 1 zl. 80 kr.

Stříbrné: 1 zl. 80 kr., s klíčkem 2 zl. 50 kr.,
3 zl. 50 kr., 4 zl. 50 kr., s velmi jemného
stříbra 4, 5, 6, 7, 8, 10 zl., poslávané 3 zl.,
3 zl. 50 kr., 4 zl., dlouhé přes krk 6, 7, 8 zl.
Pro dámy v etuis s jehlou 7 zl., se
spinkou 8 zl.

Zlaté:

číslo 2.	7 zl.
„ „	8 „
„ „	14 „
„ „ 4 duk. těžký	18 „
„ „ 6 „ „	24 „
„ „ 5 „ „	24 „
„ „ 7 „ „	36 „
„ „ 7 „ „	30 „
„ „ 8 „ „	34 „
„ „ 8 „ „	36 „
„ „ 9 „ „	40 „
„ „ 10 „ „	42 „
„ „ 3 „ 8 „ „	50 „
„ „ 9 „ „	65 „
„ „ 12 „ „	70 „

Dlouhé přes krk se šoupátkem:
číslo 2. velmi jemné práce 30 zl.
„ „ 6 duk. 36 „
„ „ 9 „ 48 „
„ „ 3 „ 12 „ 90 „

Čenu slatých řezných ustanoví buď práce neb
tíže ve zlatě; při objednání z venkova jest jen
třeba udati, jak dráhý řezník má být a jeho práce.
Objednání se buď proti hotovosti neb do-
birce Měno obstará.

Svýcarské hrací tabatěrky
jak obrázek ukazuje. Mají velmi
eleganční zovnějšek a uspokojí,
jelikož potřebné a příjemný poji-
valné rozšíření.

2kusové 7 1/2 zl., klasové 12 zl., klasové 14 zl.

**Pro obchodníky a
obuvníky!!!**
Pod fabriční cenou prodává
J. L. Bergman
v Praze, na Michálském plácku blízce
Sirkové ulice č. 461
ze svého skladu

**tu- i cizozemské lastničky
(brynely) v nejlepší jakosti, pera-
čto botek, obzvláště laciné
a dobré kroužky, plátno,
lemovačky, černou i žlutou
príží, vůbec všechny sem patřící druhy.**
Obzvláštění výhody se dávají těm,
kdož větší množství odbírají. (468)-9

**Velký výběr
hotového šatstva pro pany.**
Uctivě podepsány odporuje výsoco
váženému obecnstvu svůj káje zásožený
sklad hotového šatstva všeho druhu v nej-
levnějších cenách ve skladě na Smrkovském
náměstí, č. 186—1, naproti kotvina. Převle-
čnický jarní a berné kabáty, letní bundy od
7, 9, 11, 13, 15, 17 až do 20 zl. Těz
hojný výběr kalhot od 5, 6, 7 až do 9 zl.;
těstá vesty hojnou zásohou od 2 zl. 50 kr.,
3 zl., 3 zl. 50 kr. až do 4 zl.

Za dobré látky a trvanlitou práci rádi
podájkatel.

Ant. Masopust.

**Výborné (516)-3
podkvasné pivo,**
máz za 16 kr.,
jest k dostání i na souedky
u „města Lipska“ v Karlíně.

**Pinta dobře vylézelého piva
za 16 kr. —
ve všech (520)-2
Litenských pivnicích.**

(510)-3

**Prodej uhlí
„u Havří“**
v Karlíně u porčíské brány
před vjezdem do nádraží.

Pravé Karlické uhlí hnědé cent za
34 kr. r. č. Kamenné uhlí cent za
44 a 56 kr. r. č. Do Prahy stojí
dovoz s akcísou u centu o 5 kr. více.

**Pravé staré Malaga
zvláště pro nemocné.**
v lahvičce po 90 kr. a 1 zl. 80 kr.,
sít vlahé k dostání jest u kárlického ul. č. 2
Alex. Terše,
na Měnk v Praze. (512)-2

Byty.
2 pokoje a kuchyně, pak 1 velký pokoj a kuchyně,
jest v Šepkesově ulici č. p. 185—5 za levnou
copu k pronájmu a od líh k stěhování. Blíží
Blíží zprávu podá sám majitel toho doma
v L. pošodch. (521)-2

**1 cent (519)-3
chutné pražené kávy**
po 46 zl. rak. čísla
odporuje návod dat a
C. Bendelmayera
v Praze, v Jindřišské ulici č. 905—II.

Ztrata. (511)-2
V neděli dne 31. března straila se od
Senovážné ulice až do Karmelitánské ulice
stříbrná tabatěrka.
Poclivý pátělec, obdrží za odovzdání 10 zl.
r. č. v administraci „Pražský Deník“ za odměnu.

**Malý a světlý
byt**
jest blízce Koňské brány číslo 806.
k pronájmuti. (523)

**Nové otevřený sklad
všeho druhu
kořalek, rosolek, likérů a punče.**
Vše výborné a za levnou cenu
V. Kohouta,
na zábruku dlouhé střídy, číslo 612—1.

**Podomek
(Hausknecht)**
jest příjemné na dobré místo ve velkém
hostinci v Praze; schází o toto místo musí
složiti písemnou kauci. Blíží zprávu podá hostin-
ský v truhlářské plici číslo 1101. (525)

Dne 15. dubna počne nákladem spisovatele vycházeti
Poslední Vršovec.
Historický román z dějin českých. (522)-2
Od Josefa Svátka.
Román tento, jenž ve senilletou „Pražského Denníku“ tak neobyčejně oblibě se
těšil, bude obsahovati šest sešitů, které vřdy ve štráci dnech z kněžskéhrav Vojtěcha
Kubelky č. 1—III. nákladem spisovatele vycháseti budou.

**Cena jednoho čtyřarchového sešitu obnáší
pouze deset krejcaru.**
V předplacení stojí celé dílo pouze 50 kr.; s postovni
zásilkou 80 kr., při čemž každý sešit hned po vyjití se zašle.

Za redakci odpovědný Vojtěch Kubelka. — Tiskem a nákladem Vojtěcha Kubelky v Praze.

3.4.2 Jednotlivé rubriky Pražského denníku

Telegramy Pražského denníku/Telegrafické zprávy

V úvodu listu byla téměř vždy rubrika Telegramy Pražského denníku, která obsahovala několik krátkých telegrafických zpráv. Jednalo se o důležité novinky z celého císařství, někdy i ze zahraničí. Tento oddíl většinou zabíral délku přibližně půl až jednoho sloupce titulní strany. Jednalo se o nejaktuálnější informace, které se čtenář v novinách mohl dozvědět. Od září 1866 se v Pražském denníku začala objevovat také rubrika Nejnovější zprávy, která na titulní straně novin figurovala vedle Telegramů Pražského denníku (jejich obsah se takřka nelišil) a během Prusko-rakouské války tuto rubriku dokonce na krátkou dobu odsunula na druhou nebo třetí stranu. Od ledna 1866 se rubrika Nejnovější zprávy přejmenovala na Telegrafické zprávy a Telegramy pražského denníku měly své místo jen na některé z následujících stran. Tak tomu bylo ale pouze do poloviny února 1867, kdy se rubrika Telegramy Pražského denníku vrátila na titulní stranu a rubrika Telegrafické zprávy byla zrušena.

Přehled politický

V prvních týdnech vydávání Pražského denníku čtenář na titulní straně našel rubriku Přehled politický, ve které bylo většinou v podobě komentáře, referováno o aktuálním politickém dění. V době Prusko-rakouské války se obsah této rubriky týkal téměř výhradně průběhu války. Tato rubrika měla rozsah přibližně polovinu sloupce. Během pěti týdnů však z Pražského denníku vymizela.

Přípravy k válce

Událostem Prusko-rakouské války byla rovněž vyhrazena rubrika Přípravy k válce, kde se v době před vypuknutím válečného konfliktu popisoval pohyb nejrůznějších vojenských pluků a válečné plánování. Čtenářům se vysvětlovalo, proč k válečnému konfliktu dochází. Noviny je rovněž připravovaly na „těžké“ časy. Rubrika zabírala zhruba jeden sloupec.

Ze severního bojiště/Z jižního bojiště

Po vypuknutí Prusko-rakouské války se v Pražském denníku o válečných událostech psalo v pravidelných rubrikách Ze severního bojiště a Z jižního bojiště.

Rubrika Ze severního bojiště popisovala bitvy mezi rakouskou a pruskou armádou. V rubrice Z jižního bojiště byla zase rozebírána válečná situace na jižní frontě, kde proti sobě válčila rakouská a italská vojska. Zatímco rubrika Ze severního bojiště měla rozsah dva až tři sloupce, o situaci na jižní frontě se pravidelně referovalo v rozsahu jednoho až dvou sloupců.

Z Rakouska a z ciziny

Jak již bylo řečeno, v této rubrice se nacházely zprávy z větších měst Rakouského císařství a ze zahraničí. Jednalo se o krátké zpravodajství, které nemělo hodnotící charakter. Ten se vyskytoval pouze v úvodních člancích na titulní straně. Zprávy tak měly především informativní podobu a danou událost nikterak nerozváděly, ani neuváděly do širších souvislostí. Zhruba polovina rozsahu byla věnována situaci v monarchii, druhá polovina pak zahraničním událostem. Rubrika dostávala zpravidla prostor ve dvou sloupcích.

Z Prahy a z venkova

V rubrice Z Prahy a z venkova dostávaly nejvíce prostoru zprávy o panovnické rodině, vládě, ale také o zločinech uvnitř Rakouska. Opět šlo spíše o strohé zprávy, které popisovaly, kam se vypravil panovník, na jaká jednání se vydali čelní vládní představitelé nebo se zpravovalo o nejrůznějších trestných činech lokálního charakteru. Informace nebyly prezentovány hodnotící formou ani v souvislostech. Rubrika měla vyhrazený prostor o délce dvou sloupců, závěrem roku 1867 často dokonce i téměř tři sloupce, tedy celou stranu.

Ze soudní síně

V úvodních měsících vycházení Pražského denníku se sice rubrika Ze soudní síně vyskytovala jen sporadicky, postupem času se však začala objevovat stále častěji a dostávala také delší prostor. Vždy se v ní popisoval průběh konkrétního trestného činu. Šlo v podstatě o zprávu z černé kroniky, avšak byl v ní podrobně popsán celý příběh včetně soudního přelíčení a vyneseného rozsudku. V roce 1866 měla rubrika vyhrazenou délku poloviny sloupce, během roku 1867 však často přesahovala i jeden sloupec.

Rozmanitosti

Další oblíbená rubrika, která v Pražském denníku nechyběla po celou dobu

prvních dvou let vycházení, nesla název Rozmanitosti. Její podstatnou část tvořil Historický kalendář, v němž se připomínaly význačné události dějin českých zemí. Vždy byla vybrána nějaká událost, která se odehrála v minulosti ve stejný den roku. V Rozmanitostech se rovněž objevovaly zprávy z celého světa, které měly nějakou kuriózní zápletku nebo patřily do černé kroniky. Tato rubrika pravidelně zabírala zhruba polovinu až jeden celý sloupec.

Část zábavná/Četba na pokračování/ Feuilleton

Rubriky věnované oddechovému čtení, četbě historických románů na pokračování a kultuře. Zatímco v roce 1866 byla těmto rubrikám vyhrazena celá závěrečná strana, od roku 1867 už (pod názvem Feuilleton) dostávaly prostor pouze na straně tři, navíc ne na celé její ploše. Během sledovaného období se zde vystřídalo hned několik rozsáhlých historických románů na pokračování, například – Ruesswurm (autorem byl Karel Sabina), Pád rodu smiřických, Poslední Vršovec, Sedláci u Chlumce (autorem Josef Svátek). Z kulturních témat dostávaly často prostor recenze divadelních představení a literárních děl.

4. Výzkumná část

4.1 Analýza prvních dvou let vydávání Pražského denníku

Cílem mé diplomové práce je určit profil Pražského denníku v prvních dvou letech jeho vycházení (1866-1867) a na jeho základě mu stanovit postavení mezi ostatním českým tiskem druhé poloviny šedesátých let 19. století. Na počátku samotného výzkumu je proto nutné přesně stanovit, jaké otázky jsou vzhledem k cíli práce relevantní a jaké informace a data je potřeba ve výzkumném vzorku sledovat, aby bylo možné na zvolené otázky odpovědět.

4.2 Výzkumné otázky a výběr výzkumné metody

Nejprve jsem se tedy rozhodl určit výzkumné otázky, jejichž zodpovězení by mělo vést k naplnění cílů této práce. Výzkumným otázkám následně přizpůsobím výběr vhodné výzkumné metody, jež bude schopná odpovídajícím způsobem pracovat s dostupnými daty – výzkumným vzorkem. *„Různé rámce a perspektivy pro teoretizování o mediálním obsahu se často ostře odlišují metodami výzkumu. Metody sahají od prostých i rozsáhlých klasifikací typů obsahu pro organizační nebo popisné účely až k hluboce interpretativním ponorům do specifických příkladů obsahu, určeným k odкрыtí nenápadných a skrytých potenciálních významů.“* (McQuail, 2007, 306) Základním předpokladem úspěšného výzkumu je tedy výběr metody, která by co nejvíce odpovídala zvoleným cílům práce.

Pro dostatečné vymezení obsahové podoby Pražského denníku bude potřeba především rozkrýt tematické zaměření článků uvnitř tohoto listu a jejich rámcové teritoriální zaměření. Dále budu také sledovat, jak velká část z analyzovaných článků je jednoznačně názorově vyhraněná, tzn. obsahuje zřetelné hodnotící soudy.

Aby bylo možné určit pozici Pražského denníku mezi tehdejšími politickými periodiky, bude nutné provést komparaci s některým z dalších deníků. V tomto bodě výzkumu budu sledovat, v jakých aspektech se od sebe vybrané listy odlišují. Porovnávat budu zejména celkové zaměření periodika, hlavní názorové intence, ale také použité jazykové prostředky, které jsou zvoleny k působení na čtenáře. Pro toto srovnání jsem si vybral periodikum Národní listy, které je zástupcem opoziční protivládní

žurnalistiky. Dá se tedy předpokládat, že názorové zaměření článků bude výrazně odlišné než u provládního Pražského denníku. Zároveň však bude zajímavé sledovat, jaké prostředky jednotlivé deníky při své argumentaci využívají a jakým způsobem komunikují se svými čtenáři.

Aby bylo možná naplnit vytyčené cíle tohoto výzkumu, rozhodl jsem se formulovat výzkumné otázky následujícím způsobem:

Jakým tematickým okruhům se Pražský denník v prvních dvou letech svého vycházení nejvíce věnoval?

Jaké teritoriální zaměření měly články publikované v Pražském denníku v tomto sledovaném období?

Jak velká část z publikovaných článků v Pražském denníku je zřetelně názorově vyhraněná?

Jak se názorově lišily články Pražského denníku od článků publikovaných v Národních listech?

Jakým způsobem a jakými prostředky ve svých člancích působily na čtenáře periodika Pražský denník a Národní listy?

Zatímco pro zodpovězení prvních tří výzkumných otázek bude vhodné využít kvantitativní obsahovou analýzu, dvě zbývající výzkumné otázky již vyžadují hlubší ponoření do jednotlivých textů a hledání drobnějších významů, k jejichž zachycení můžeme dojít až na základě kvalitativní analýzy. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl rozdělit výzkumnou část na dva oddíly, které se od sebe budou lišit použitými metodami. Kombinaci kvantitativní a kvalitativní analýzy považuji za optimální řešení k tomu, abych mohl splnit cíle své diplomové práce.

5. Obsahová kvantitativní analýza

5.1 Metoda kvantitativní obsahové analýzy

Nejpoužívanější výzkumnou metodou pro zkoumání mediálních obsahů je kvantitativní obsahová analýza. „Její počátky sahají do období druhé světové války. Od té doby byla různým způsobem modifikována. K jejímu přesnému definování přispěl v 50. letech Bernard Berelson, který ji definuje jako výzkumnou techniku pro objektivní, systematický a kvantitativní popis zjevného obsahu komunikace.“ (Schulz a kol., 2004, str. 76) Této výzkumné metodě se rovněž věnovali zástupci Glasgowské školy a německý sociolog a komunikační vědec Winfried Schulz, jehož základními definicemi se budu při užívání kvantitativní obsahové analýzy řídit.

Základním předpokladem kvantitativní obsahové analýzy je, že bude praktikována na obsahy s jednoznačným významem, který může být prozkoumán a následně kvantitativně vyjádřen. Výsledkem takto vedené analýzy je numericky vyjádřený poměr prvků ve výzkumném vzorku. Jedná se o vysoce strukturovaný, selektivní proces, který vychází ze „sociálně vědních metod měření a kvantifikace a při jeho použití se mediované obsahy zkoumají s ohledem na několik vybraných znaků.“ (Scherer, 2004, str. 29)

Mezi charakteristické rysy této metody patří především orientace na proměnné, užívání předem určených kategorií, což v praxi znamená, že výzkumník postupuje „od shora dolů“ a rozebírané obsahy po určení vyhledávaných kategorií již během výzkumu dále neproblematizuje. Hlavní výhody kvantitativního výzkumu jsou možnost zobecnění a analyzování velkého vzorku dat, dále také eliminace rušivých proměnných, možnost rychlého sběru dat a jejich interpretace a v neposlední řadě rovněž nezávislost výsledků na badateli a tím pádem dobrá ověřitelnost. (Hendl, 2005, str. 45-48)

Musím však samozřejmě jmenovat i nevýhody a limity, které jsou s touto výzkumnou strategií spojeny. Jde například o možnou ztrátu významů v průběhu kódování, k čemuž dochází tím, že badatel v textu hledá výskyt předem vybraných instancí nebo jednotlivé části textu zařazuje do několika předvybraných kategorií. Hendl o této metodě hovoří jako o reduktivním způsobu sběru dat, při kterém může dojít k opomenutí některých fenoménů. (Hendl, 2005, str. 45-48) Dalo by se tedy říci, že

zatímco kvantitativní analýza přináší omezenější znalost většího vzorku dat, kvalitativní výzkumná metoda zajišťuje rozsáhlejší znalost menšího vzorku dat.

Tato omezení jsem se proto rozhodl eliminovat tím, že zatímco v první části mého výzkumu budu analyzovat větší počet článků podle určitých znaků, které budu později kvantifikovat. Druhá část výzkumu bude věnovaná kvalitativní komparaci významů, které jsou obsaženy v článcích dvou odlišných deníků. Díky tomu budu moci následně přesněji vymezit pozici Pražský denník, tedy periodika, které stojí v jádru mého výzkumu.

5.2 Výzkumné otázky pro kvantitativní obsahovou analýzu

Na úvod kvantitativní analýzy zopakují výzkumné otázky, které byly formulovány pro první (kvantitativní) část mého výzkumu:

Jakým tematickým okruhům se Pražský denník v prvních dvou letech svého vycházení nejvíce věnoval?

Jaké teritoriální zaměření měly články publikované v Pražském denníku v tomto sledovaném období?

Jak velká část z publikovaných článků v Pražském denníku je zřetelně názorově vyhraněná?

Tyto výzkumné otázky budou složité k vytvoření kódovací knihy, určení sledovaných proměnných a rovněž ke stanovení kategorií, jež nabývaly jednotlivé proměnné ve sledovaném vzorku dat. Zodpovězení výzkumných otázek mi umožní zjistit, jak vypadala obsahová skladba Pražského denníku v letech 1866 a 1867 a jak často byly publikované články jasně názorově vyhraněné.

5.3 Výběrový soubor analyzovaných dat

Základní soubor je soubor jednotek, ke kterému se celý výzkum vztahuje a ze kterého je vybrán vzorek pro analýzu. (Schulz a kol., 2004, str. 77) Výzkumný vzorek pak můžeme definovat jako soubor všech jednotek, které podrobíme analýze. Badatel

by se měl vždy snažit o to, aby byl výzkumný vzorek co nejvíce reprezentativní, tzn. aby se co nejvíce blížil struktuře základního souboru. (Disman, 2002, str. 93) Při vytváření základního souboru musíme sledovat, jaké médium bude výzkumník analyzovat, které konkrétní obsahy z tohoto média bude rozebírat a v rámci jakého časového období budeme vybrané obsahové jednotky sledovat. (Schulz a kol., 2004, str. 77)

Médium, které budu podrobovat analýze, je Pražský denník. Jak již bylo řečeno v kapitole věnované struktuře a formátu Pražského denníku, klasické články se na stránkách tohoto periodika vyskytovaly takřka výhradně na jeho titulní straně. Ostatní texty v nejrůznějších rubrikách na dalších stránkách Pražského denníku jako „články“ kategorizovat nebudeme. Z tohoto důvodu tedy do výzkumného vzorku můžeme zařadit všechny články, které se od 16.6.1866 do 31.12.1867 objevily na titulní straně tohoto listu.

5.4 Proměnné a kategorie obsahové analýzy

Před samotnou aplikací kvantitativní obsahové analýzy je potřeba stanovit postup kódování. V tomto procesu podle W. Schulze identifikujeme analyzované jednotky na základě číselných kódů. Kódovací jednotky jsou určovány prostřednictvím předem stanovených proměnných. Každá kódovací jednotka se označuje ve vztahu ke každé sledované proměnné. (Schulz, 2004, str. 77-81)

Schulz ve svém výkladu rozlišuje identifikační a analytické proměnné. Zatímco první skupina slouží k identifikaci článku a dává možnost jeho pozdější dohledání, druhá skupina napomáhá při zodpovídání výzkumných otázek. Kódovací jednotkou v této analýze bude článek, který se ve sledovaném období objevil na titulní straně Pražského denníku. U každé kódovací jednotky budu sledovat identifikační proměnné: *měsíc vydání* a *den vydání*. Analytickými proměnnými pak budou: *hlavní téma*, *teritoriální zaměření* a *názorová vyhraněnost článku*.

Výhodou při kategorizování analytické proměnné „*hlavní téma*“ bylo, že články, které se objevovaly na titulní straně Pražského denníku, byly monotematické. Při analyzování hlavního tématu v kódovacích jednotkách jsem si na základě úvodního

pročtení analyzovaných textů a seznámení se s historickými kontexty stanovil základní kategorie (události, aktéry, lokality a problémy), které se v článcích vyskytovaly či mohly vyskytovat. Následně jsem přistoupil k samotné analýze. Nakonec jsem se u této proměnné rozhodl rozlišovat následující kategorie: prusko-rakouská válka, císař, vnitřní upořádání Rakouska, osvěta, východní otázka, Itálie, francouzsko-pruské napětí, Mexiko, Rusko, Francie, Prusko, zemské sněmy, říšská rada, úřední, zákony, slavnosti a ostatní témata.

V rámci analyzování proměnné „*teritoriální zaměření*“ jsem sledoval, jaké lokální zaměření měly články na titulní straně Pražského denníku v letech 1866 a 1867. Šlo mi zejména o to, v jaké míře se články zabývaly postavením českých zemí uvnitř monarchie, kolik článků bylo věnováno mezinárodnímu postavení Rakouska, jak velká část článků rozebírala vnitřní poměry v Rakouském císařství a kolik textů se naopak věnovalo událostem mimo Rakousko. V případě, že se některá lokální hlediska uvnitř jednoho článku překrývala, přiklonil jsem se k tomu, které v textu zabíralo větší prostor. Pro kódování proměnné „*teritoriální zaměření*“ byly vybrány následující kategorie: *Rakousko v Evropě, Uvnitř Rakouska, České země, Mimo Rakousko a obecné*.

Další proměnnou, kterou budu ve svém výzkumu analyzovat, je „*názorová vyhraněnost článku*“. V této části budu posuzovat, zda je zkoumaný článek (jednotka) názorově vyhraněný, nebo ne. Z výsledků se dozvím, jaký počet článků se snažil názorově působit na čtenáře a kolik z nich mělo pouze zpravodajský charakter. V rámci kódování budu tedy u této proměnné sledovat kategorie: *názorově vyhraněný a názorově nevyhraněný*. Názorově vyhraněný článek bude přitom v tomto výzkumu definován jako článek, který obsahuje jasné a zřetelné názorové intence, soudy, interpretaci dané události či apelativní věty. Články z kategorie „*názorově vyhraněný*“ budou navíc později využity v druhé výzkumné části, ve které se budou porovnávat s články Národních listů.

K přesnému určení kategorií, které sledované proměnné nabývají, jsem dospěl pečlivým prostudováním všech článků publikovaných na titulní straně Pražského denníku ve vybraném období. Úplný postup kódování a kompletní výčet kategorií uvádím v kódovací knize, která je součástí přílohy méj diplomové práce.

5.5 Sběr dat, jejich analýza a prezentace výsledků

Analyzované mediální obsahy byly získány z archivních zdrojů. Všechna analyzovaná čísla Pražského denníku jsou k dispozici v Oddělení časopisů Knihovny Národního muzea, které mi jednotlivé exempláře poskytlo k nahlédnutí a vyfocení. V elektronické podobě je možné jednotlivé výtisky dohledat na internetových stránkách Národní knihovny České republiky v digitální knihovně Kramerius. Dohromady bylo do kvantitativní analýzy zařazeno 890 článků. Výzkumná data byla kódována a analyzována. Přesný postup kódování bude popsán v kódovací knize, která tvoří přílohu diplomové práce. Výsledné údaje budu prezentovat pomocí grafů, tabulek a doplňujících komentářů.

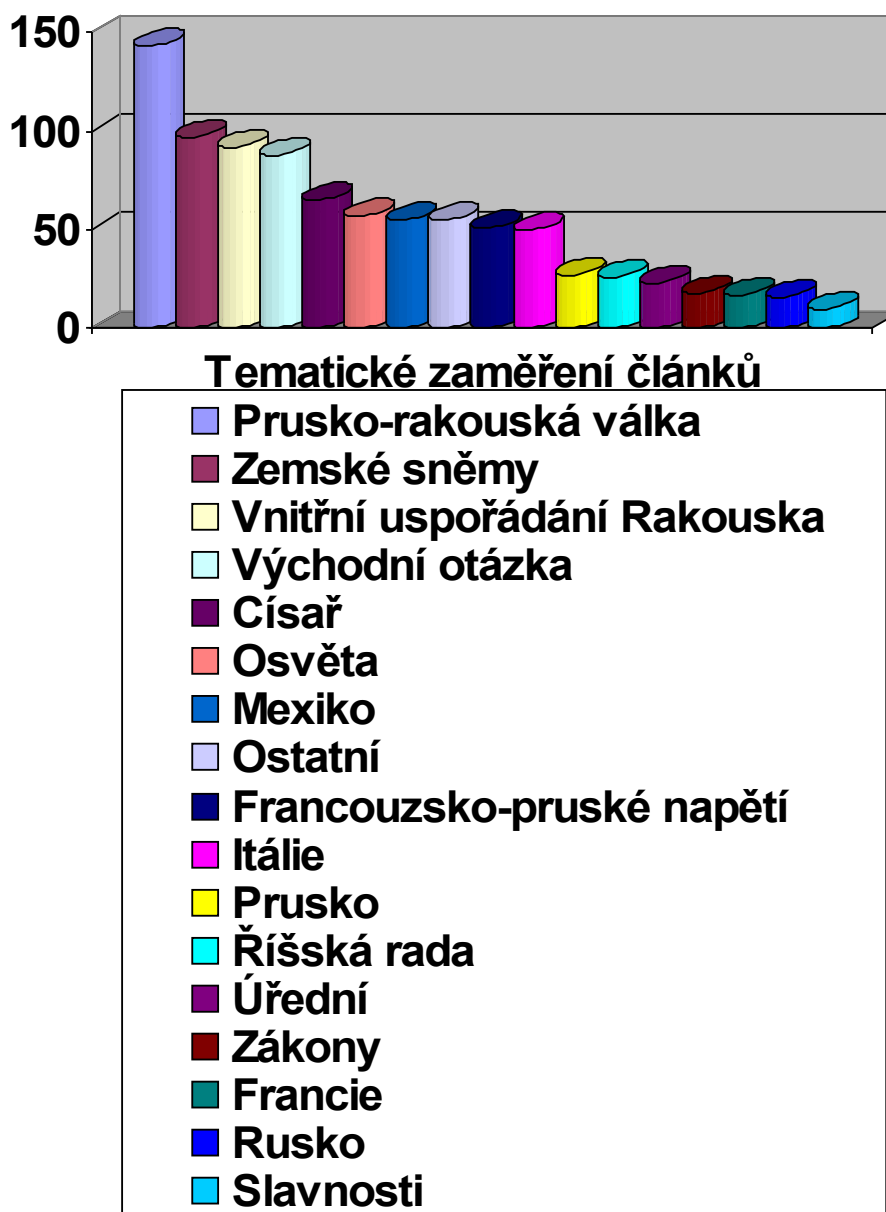
5.6 Výsledky kvantitativní obsahové analýzy Pražského denníku

5.6.1 Jakým tematickým okruhům se Pražský denník v prvních dvou letech svého vycházení nejvíce věnoval?

Tabulka č.1: Tematické zaměření článků z titulní strany Pražského denníku

Hlavní téma článku	Počet článků	Procentuelní podíl
Prusko-rakouská válka	143	16,1%
Zemské sněmy	97	10,9%
Vnitřní uspořádání Rakouska	92	10,3%
Východní otázka	88	9,9%
Císař	65	7,3%
Osvěta	57	6,4%
Mexiko	55	6,2%
Ostatní	55	6,2%
Francouzsko-pruské napětí	51	5,7%
Itálie	50	5,6%
Prusko	27	3,0%
Říšská rada	26	2,9%
Úřední	23	2,6%
Zákony	18	2,0%
Francie	17	1,9%
Rusko	16	1,8%
Slavnosti	10	1,1%

Graf č.1: Tematické zaměření článků z titulní strany Pražského denníku

Komentář k tabulce č.1 a grafu č.1

Analýza prokázala, že nejčastějším tématem, které se objevovalo v člancích na titulní straně Pražského denníku v letech 1866 a 1867, byla „Prusko-rakouská válka“. Dohromady se tomuto tématu věnovalo 143 článků, což je 16,1 procenta z celkového počtu analyzovaných článků. Dalo by se říci, že první tři měsíce vycházení Pražského denníku byla prusko-rakouská válka takřka jediným tématem, které dostávalo na titulní

straně prostor. Jednotlivé články se věnovaly přípravám na válečný konflikt, popisu konkrétních bitev na severním a jižním bojišti, ale také následnému mírovému vyjednávání, poválečnému vyrovnání a bilancování škod. Většinou se jednalo o zpravodajské články, které spíše jen popisovaly situaci v jednotlivých oblastech. Samozřejmě se ale vyskytovaly také články, které příčiny, průběh a důsledky války hodnotily a analyzovaly.

Druhým tématem, které dostalo ve sledovaném období ne titulní straně Pražského denníku největší prostor, byly „Zemské sněmy“. Dohromady šlo o 97 článků. V této kategorii článků se rozebírala jednání jednotlivých zemských sněmů po celém Rakouském císařství. Pražský denník věnoval přirozeně nejvíce prostoru českým a moravským sněmům, množství článků se však věnovalo také vídeňskému, uherskému, chorvatskému či haličskému sněmu. Články byly opět spíše popisného charakteru, takže dění na sněmech příliš nehodnotily. Je zajímavé, že dění na říšské radě se věnovalo celkem jen 26 článků, tedy podstatně méně, než tomu bylo u zemských sněmů.

Otázce vnitřního uspořádání říše bylo věnováno 92 článků, což je něco málo přes deset procent ze všech publikovaných článků na titulní straně v analyzovaném období. Jelikož docházelo k zásadním změnám uvnitř Rakouského císařství, je velký zájem o tuto problematiku přirozený. V jednotlivých člancích se většinou rozebíraly vládní kroky a vnitřní změny, které vešly v platnost. Většina probíhajících změn byla čtenáři prezentována jako nezbytná a pozitivní pro další vývoj nejen Rakouska, ale také českých zemí. To se týkalo rovněž otázky rakousko-uherského vyrovnání a následného dualismu, který se stal hlavním tématem v roce 1867.

Z obsahové analýzy rovněž vyplývá, že se velký počet článků (65) věnoval osobě vladaře Františka Josefa I. Pražský denník často informoval o cestách císaře po Rakousku a do zahraničí, o jeho manifestech a také o slavnostech, kterých se mocnář účastnil. O císaři se na stránkách tohoto periodika psalo jako o nejvyšší autoritě, často byl zdůrazňován jeho pozitivní vztah k českým zemím. Můžeme jasně říci, že císař dostával jako aktér jednotlivých článků větší prostor než přední zástupci rakouské vlády. Spolu s Bismarckem a Napoleonem III. byl osobou, které dostala na titulní straně Pražského denníku největší prostor.

Dalším tematickým okruhem, který se v letech 1866 a 1867 poměrně často objevoval na titulní straně Pražského denníku, byla „Osvěta“. Zástupci z této kategorie článků se na první straně objevily dohromady v 57 případech. Jednalo se o články, které vysvětlovaly například principy záložen a výhod spoření v bankovních domech, zemědělcům a průmyslníkům se v nich zase radilo, jaký způsobem mají co nejvíce zefektivnit svá hospodářství resp. podniky, velký prostor dostávala také sféra školství a vzdělávání. Některé články z této kategorie se zabývaly rovněž náboženstvím. Články z tohoto tematického okruhu byly psány informativním způsobem, který zasazoval problematiku do kontextu a čtenáře vzdělával a poučoval. Tento druh výkladu byl v Pražském denníku poměrně častý.

Velký prostor dostala na titulní straně Pražského denníku také „Východní otázka“. Té se věnovalo celkem 88 článků, což bylo zhruba 10% ze všech článků na titulní straně Pražského denníku v letech 1866 a 1867. Do této kategorie článků byly zařazeny texty, které se věnovaly situaci v Turecku a tureckých územích na Balkáně a v Řecku, kde probíhalo povstání. Články byly psány v drtivé většině zpravodajskou formou. Často však bylo zdůrazňováno, že je toto téma velmi důležité pro rozložení sil v Evropě. Stále se totiž polemizovalo o tom, která mocnost se do konfliktu zapojí a na čí straně a jaké to bude mít následky na další dění na evropském kontinentu.

Dalším zajímavým výsledkem analýzy je poměrně velké množství článků, které se zabývaly událostmi za hranicemi Rakouského císařství. Kromě již zmiňované východní otázky se na titulní stránce Pražského denníku objevovaly také články o Mexiku (55 článků), Itálii (50 článků), Francii (17 článků), Prusku (27 článků) a Rusku (16 článků). Zájem o dění v Mexiku byl dán tím, že zde vládl Maxmilián I. Mexický, člen habsburské dynastie a bratr Františka Josefa I. V roce 1867 byl však svržen mexickými republikánskými povstanci a následně popraven. Tato událost logicky přitahovala velkou pozornost Pražského denníku. Zájem o dění na Apeninském poloostrově byl zase dán pokračujícím procesem sjednocení Itálie. Hlavními aktéry byli především italský král Viktor Emanuel II. a revolucionář Giuseppe Garibaldi. Velký prostor dostalo také povstání v papežském státě. Pražský denník však jevil velký zájem také o vrcholné představitele francouzského a pruského státu, kterými byli Napoleon III. a Otto von Bismarck. Ti byli v člancích považováni za hlavní hybatele evropských událostí. K výše uvedenému výčtu článků musíme připojit také 51 článků, které se

věnovaly francouzsko-pruskému napětí kvůli lucemburskému území. Prusko bylo navíc po prohrané prusko-rakouské válce považováno za neustálou hrozbu pro císařství, což se přirozeně projevovalo ve zvýšené pozornosti o tento stát.

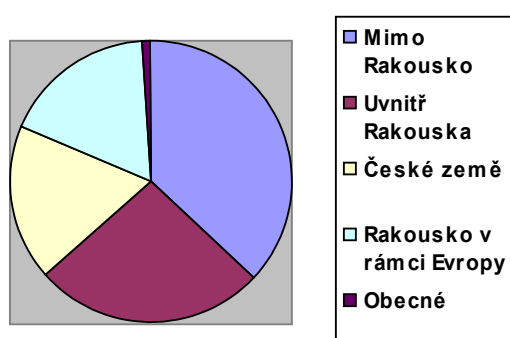
Na titulní straně dostávaly svůj prostor také články které informovaly o nových zákonech (18 článků). Vždy se v nich vysvětlovalo, co daný zákon znamená a koho se týká. Tyto články byly psány nekriticky. Podobná kategorie článků, „Úřední“, se věnovala vyhláškám, úředním a organizačním záležitostem. Dohromady se jednalo o 23 článků.

5.6.2 Jaké teritoriální zaměření měly články publikované v Pražském denníku ve sledovaném období?

Tabulka č.2: Teritoriální zaměření článků z titulní strany Pražského denníku

Teritoriální zaměření článků	Počet textů	Procentuelní podíl
Mimo Rakousko	329	37%
Uvnitř Rakouska	233	26,2%
České země	162	18,2%
Rakousko v rámci Evropy	157	17,6%
Obecné	8	0,9%

Graf č.2: Teritoriální zaměření článků z titulní strany Pražského denníku

Komentář k tabulce č.2 a grafu č.2

Z dalších výsledků analýzy vyplývá, že se většina článků z titulní strany Pražského denníku v letech 1866 a 1867 věnovala událostem, které se odehrávaly mimo Rakouské císařství. Články z kategorie „Mimo Rakousko“ byly na první straně ve 329 případech, což je 37 procent z celého analyzovaného vzorku. Většinou šlo o

zpravodajské články, které popisovaly aktuální dění na evropském kontinentu, výjimkou byly jen události v Mexiku. Nejčastěji se tyto články týkaly Pruska, Francie, Itálie a Ruska. V této kategorii jsou zařazené články, ve kterých se události v zahraničí nedávaly přímo do souvislosti s Rakouským císařstvím.

Pozice Rakouska na mezinárodní scéně byla rozebírána v článcích z kategorie „Rakousko v rámci Evropy“. Tyto články se na titulní straně Pražského denníku objevily ve sledovaném období ve 157 případech. Většinou se jednalo o texty spojené s prusko-rakouskou válkou. Množství článků bylo však věnována mocenské pozici Rakouska vůči ostatním mocnostem evropského kontinentu. Články z této kategorie byly často názorově vyhranění a interpretovaly aktuální situaci Rakouského císařství.

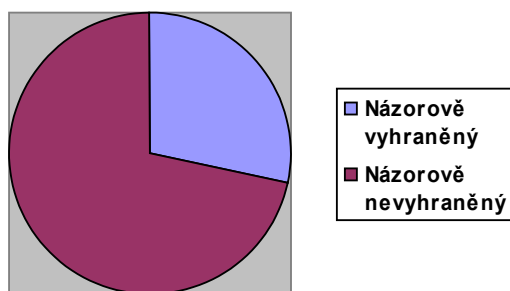
Článků, které se zabývaly vnitřními poměry v Rakousku („Uvnitř Rakouska“), bylo ve sledovaném období na titulní straně dohromady 233, tedy více než 26 procent všech analyzovaných článků. Do této kategorie byly zařazeny články, které se věnovaly uspořádání Rakouska a netýkali se pouze českých zemí.

Kategorie článků, které se věnovaly výhradně českým zemím, byla na titulní straně Pražského denníku zastoupena v 162 případech. To je poměrně překvapivý závěr. Fakt, že se domácí scéně věnuje pouze 18,2 procent všech článků, ukazuje na to, že Pražský denník kladl důraz na informování a analyzování o událostech v rámci celého Rakouského císařství a dával jim přednost před články s regionálním zaměřením.

5.6.3 Jak velká část z publikovaných článků v Pražském denníku je názorově vyhraněná?

Tabulka č.3: Počet názorově vyhraněných článků

Charakter článku	Počet článků	Procentuelní podíl
Názorově vyhraněný	253	28,4%
Názorově nevyhraněný	637	71,6%

Graf č.3: Počet názorově vyhraněných článků**Komentář k tabulce č.3 a grafu č.3**

Z výsledných dat je patrné, že z celkového počtu článků (890) na titulní straně Pražského denníku v letech 1866 a 1867, jich je pouze 253 názorově vyhraněných. Jde tedy o zhruba 28,4 procent z celkového počtu analyzovaných článků. Dohromady 637 článků je naopak názorově nevyhraněných. Můžeme tedy říci, že se na titulní straně Pražského denníku každý den nevyskytovaly jasně názorově vyhraněné články, jak bylo běžné například v opozičních Národních listech. Články na první straně Pražského denníku byly naopak často pouze informativní a zpravodajské a danou problematiku nijak neinterpretovaly a hlouběji neanalyzovaly. Rovněž nebylo zvykem, že by Pražský denník na své čtenáře apeloval. Jestliže se podíváme na tematickou oblast názorově zaměřených článků tak zjistíme, že velký počet z nich své čtenáře přesvědčoval o tom, že probíhající změny, které se odehrávají uvnitř Rakouského císařství, budou mít pozitivní důsledky pro obyvatele všech zemí tohoto mnohonárodnostního státu. Čtenáři však toto poselství není předkládáno ve větší míře, ale je spíše ukryváno mezi články s neutrálním obsahem.

6. Kvalitativní obsahová analýza

6.1 Metoda kvalitativní analýzy

Pro druhou část svého výzkumu jsem zvolil kvalitativní výzkumnou metodu. Jelikož chci ve vybraných člancích zkoumat obsahové struktury a nevěnovat se kvantifikaci předem daných údajů, je kvalitativní výzkumná strategie vhodnějším způsobem řešení stanovené problematiky. *„Pomocí subtilních interpretačních postupů se pod povrchem textu odhalují jeho skryté hlubší struktury. Odkrývají se autorské intence a poukazuje se na specifické argumentační struktury.“* (Scherer, 2004, str. 29) Při této výzkumné metodě se tedy význam odvozuje spíše z textových vztahů, protikladů a kontextu než z počtu a vyváženosti referencí. Pozornost je při ní směřována spíše k latentnímu než ke zjevnému obsahu. Dochází také k jinému způsobu systematizování, než je běžné u kvantitativní obsahové analýzy. Tato metoda například odmítá představu, že jsou všechny jednotky obsahu rovnocenné. (McQuail, 2007, str. 306-312)

Hlavní výhodou této výzkumné strategie je, že umožňuje hluboký ponor do analyzovaných textů. Badatel navíc nemusí přesně a nezvratně určovat témata a kategorie, které bude v obsazích hledat. Při použití kvalitativní metody si tedy výzkumník na úvod sice vybírá rámcové tématické okruhy a určuje základní výzkumné otázky, jejich přesnou podobu ale upravuje až v průběhu samotné analýzy. *„Otázky může modifikovat nebo doplňovat v průběhu výzkumu, během sběru a analýzy dat. Z tohoto důvodu se někdy kvalitativní výzkum považuje za emergentní nebo pružný typ výzkumu. V jeho průběhu nevznikají pouze výzkumné otázky, ale také hypotézy i nová rozhodnutí, jak modifikovat zvolený výzkumný plán a pokračovat při sběru dat i jejich analýze.“* (Hendl, 2005, str. 49) Na rozdíl od kvantitativní metody se tímto postupem snižuje možnost, že budou některá zásadnější témata a kontexty vynechány.

Kvalitativní výzkumná metoda má samozřejmě i své nevýhody. Jde především o fakt, že se s její pomocí nedá analyzovat příliš velké množství textů. Navíc jde o silně subjektivní způsob analýzy, který je ve velké míře závislý na badateli. Výsledky kvalitativního výzkumu jsou tak ve srovnání se závěry kvantitativní analýzy mnohem hůře ověřitelné. *„Výsledek výzkumu je spjatý s osobou, která výzkum provádí. Poznávací proces mohou ostatní ověřit jen velmi podmíněně. Různí odborníci se mohou*

dobrat velmi rozdílných výsledků.“ (Scherer, 2004, str. 29)

6.2 Diskurzivní analýza

Z nabízejících se kvalitativních výzkumných metod jsem si pro analyzování mediálních obsahů v Pražském denníku a Národních listech vybral diskurzivní analýzu. Vedl mě k tomu fakt, že nevychází z předdefinovaných kategorií, ale přímo z textu, ve kterém tyto kategorie objevuje, tzn. postupuje „zdola nahoru“ a soustředí se na významy, kterých text (či jeho jednotlivé součásti) může nabývat v příslušných sociálních kontextech. (Miessler, 2008, str. 117-118) Tento postup tak badateli umožňuje objevovat na první pohled skrytá témata a struktury textu.

Přesná metoda diskursivní analýzy se nedá jednoznačně definovat. *„Spíše než o jedinou přesně vymezenou techniku výzkumu jde o určitý obecný přístup k sociální realitě, který má mnoho různých variant, jež často nesdílejí ani společná východiska kromě těch zcela nejobecnějších. Přesnější je tedy mluvit o diskursivně analytických přístupech, školách a metodách.*“ (Vávra, 2008, str. 204) Všechny diskurzivní školy stojí v určité opozici proti směrům, které ve svém teoretizování a zkoumání ignorují dimenzi symbolické kultury, tedy potřebu lidí ve společnosti sdílet významy, intersubjektivně definovat svět kolem sebe a s použitím těchto definic pak jednat. Jsou to právě masová média, která do značné míry spoluutváří tuto symbolickou dimenzi a formují tak i reálný svět jejich uživatelů. Nejde tedy jen o pouhou neutrální formu sdělení, informativní obsah, který by se vznášel ve vzduchoprázdnu. Při zkoumání obsahu by se mělo pohlížet i na okolnosti jeho vytváření a jeho následný vliv na příjemce. I z tohoto důvodu je metoda diskurzivní analýzy vhodným prostředkem, který má pomoci komplexněji odkrývat struktury, které se v mediálním obsahu skrývají. (Trampota, 2006, str. 73)

Již zmiňovaným problémem kvalitativních výzkumných metod je poměrně vysoká subjektivita, která při zkoumání mediálních obsahů vzniká interpretaci výzkumníka. A nejenak je tomu i u diskurzivní analýzy. Zástupkyně přístupu kritické diskurzivní analýzy Ruth Wodaková ale upozorňuje na to, že není možné provádět nezaujatý, čistě objektivní výzkum, a pokud toto zaujetí není formulováno, pak pouze nereflexivně ovlivňuje výzkumníka a znemožňuje sebekritiku i kritiku ze strany uživatelů výzkumu. Proto se pokusím své výzkumné záměry, motivace i postupy co

nejpřesněji definovat. (Vávra, 2008, str. 211)

Ve svém výzkumu se budu řídit postupem navrhovaným T. Van Dijkem, který se řadí k zástupcům kritické diskurzivní analýzy (CDA). Ten vědcům, zabývajícím se mediálními obsahy, navrhuje v rámci používání diskurzivní analýzy několik základních postupů. Výzkumník má především prozkoumat kontext diskurzu, jehož mediální obsahy jsou zkoumány. Dále má být pohlíženo na roli autora článku – jeho případnou sociální či mocenskou příslušnost a zájmy, které zastupuje. Vědec se má podle Van Dijka při analyzování také zaměřit na to, které skupiny, mocenské vztahy či konflikty jsou v textu jmenovány či dostávají prostor k vyjádření. Pozornost by měla být kladena i na pozitivní a negativní označení týkající se dichotomie my vs. oni. To se projevuje především v pozitivní sebe-representaci a negativní reprezentaci druhých. Dále je třeba hledat v textu to, co je považováno za samozřejmé, protože množství přesvědčení je v článcích vyjádřeno pouze nepřímo. Důraz by měl být kladen i na samotnou strukturu textů, tzn. na to, jaké formální struktury jsou obsaženy nebo naopak chybí. (Dijk, 2001, str. 300-317) „*CDA si všímá vztahu mediálních sdělení a sociálních sil prostředí, ve kterém vznikají. Rozkrývá mocenské pozice a vztahy podílející se na utváření mediálních sdělení a jejich reflexi v mediálních textech.*“ (Trampota a Vojtěchová, 2010, str. 169)

6.3 Výzkumné otázky pro kvalitativní analýzu

V úvodu je nutné zopakovat výzkumné otázky, jejichž zodpovězení má druhá (kvalitativní) část mého výzkumu přinést:

Jak se názorově lišily články Pražského denníku od článků publikovaných v Národních listech?

Jakým způsobem a jakými prostředky ve svých článcích působily na své čtenáře periodika Pražský denník a Národní listy?

Při popisu charakteristiky a možností využití kvalitativní výzkumné metody jsem již uváděl, že je při tomto postupu předběžné stanovení výzkumných otázek spíše rámcové a jejich znění se může během samotného analyzování ještě obměňovat.

6.4 Výběrový soubor analyzovaných dat

Vzhledem k tomu, že Pražský denník i Národní listy měly podobný formální vzhled i strukturu rubrik, a názorově vyhraněné články se u nich objevovaly takřka výhradně na titulní straně, zaměřím se při své analýze pouze na rozbor článků ze strany jedna. Do analýzy byly zařazeny také články z periodika Národní noviny, které vydávala stejná redakce jako Národní listy od května do července 1867, tedy v době, kdy Národní listy nesměly pod tímto názvem vycházet. Pro komplexnost celé analýzy by nebylo vhodné toto období pominout.

Diskurzivní pole představuje základní výzkumný soubor, ke kterému se celý výzkum vztahuje. Jedná se o všechny názorově vyhraněné články z titulních stran Pražského denníku a Národních listů (resp. Národních novin), které byly publikovány od 16.6.1866 do 31.12.1867. Diskurzivní jednotkou je pak samostatný názorově vyhraněný článek publikovaný v daných periodících ve sledovaném období.

6.5 Základní východiska uplatnění diskurzivní analýzy

Celkový počet názorově vyhraněných článků publikovaných ve zkoumaném období v Pražském denníku a Národních listech překračuje míru, kdy může výzkumník na všech textech provést pečlivou kvalitativní analýzu. Tento problém je však možné vyřešit podle návrhu Jana Miesslera, který ve svém textu *Kritická diskurzivní analýza (CDA) a velké množství masmediálních textů*¹¹ poukazuje na možnost uplatnění této výzkumné metody i na větší počet analyzovaných obsahů. Výzkumník se podle něj musí zaměřit na konkrétní témata, která podle vlastního úsudku upřednostní před tématy, jež jsou pro něj méně důležitá. Při tomto postupu sice dochází ke ztrátě určitých významů, avšak „analytik může tyto ztráty kontrolovat a zachovat tak to, co považuje za klíčové. Na úkor nepodstatných detailů, které by odváděly pozornost, tak má možnost zdůraznit klíčové aspekty analyzovaného diskurzu a jejich vazby na sociální kontext, různé pravidelnosti či naopak variace“. (Miessler 2008: 120) V podstatě to jen potvrzuje výklad R. Wodakové, T. van Dijka či J. Hendla, že kvalitativní výzkum v sobě vždy nezbytně skrývá subjektivní pohled výzkumníka. Vzhledem k cílům mé diplomové práce a jejímu rozvrstvení však tento fakt nepřestavuje žádné omezení. Výsledky kvantitativní analýzy, ve které budu zkoumat tematickou skladbu a teritoriální zaměření

¹¹ Text publikovaný ve sborníku Média a text 2. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov 2008, str. 116-122

textů, se naopak se závěry kvalitativního výzkumu, který se zaměří na komparaci názorových článků z Pražského denníku a Národních listů, doplňují a nabízejí komplexní pohled na zkoumanou problematiku.

Při pročtení článků z diskurzivního pole jsem se rozhodl, že svou analýzu zúžím na dílčí témata (aspekty diskurzu), která rozvádějí a doplňují výzkumné otázky. Na jednotlivá témata však nebudu pohlížet pouze z jednoho hlediska, jak tomu bývá u kvantitativní analýzy, ale pokusím se sledovat co nejvíce faktorů, které pro diskurzivní analýzu navrhuje Teun Van Dijk. Cílem druhé (kvalitativní) části mého výzkumu tedy bude analýza dílčích aspektů diskurzu sdíleného periodiky Pražský denník a Národní listy.

Nejprve budu sledovat, jak se u Pražského denníku a Národních listů liší způsob výkladu hlavních témat. Sledované aspekty diskurzu v tomto případě budou: Nahlížení na prusko-rakouskou válku, Pohled na vnitřní uspořádání říše a Přístup k vládnoucím strukturám.

Druhá část se bude snažit zjistit, jakými prostředky působily analyzované deníky na své čtenáře. Sledovanými aspekty diskurzu zde budou: Dichotomie My vs. Oni, Vymezování se vůči ostatním periodikům, Využití jazykových prostředků při komunikaci se čtenářem.

6.6 Sběr dat, jejich analýza a prezentace

Také v rámci kvalitativní analýzy byly zkoumané mediální obsahy získány z archivních zdrojů. Všechna analyzovaná čísla Pražského denníku, Národních listů a Národních novin jsou k dispozici v Oddělení časopisů Knihovny Národního muzea, které mi umožnilo nahlédnout do svého archivu. V elektronické podobě je možné jednotlivé výtisky dohledat na internetových stránkách Národní knihovny České republiky v digitální knihovně Kramerius. Pro kvalitativní analýzu byly vybrány mediální obsahy na základě výzkumného záměru autora, který analyzoval jednotlivé texty při rozboru dílčích aspektů sledovaného diskurzu. Výsledky budou prezentovány popisem charakteru jednotlivých zkoumaných aspektů.

6.7 Způsob výkladu hlavních témat

6.7.1 Nahlížení na prusko-rakouskou válku

O jednotlivých bitvách prusko-rakouské války informují obě periodika podobným způsobem. Často poukazují na pruskou zákeřnost, Bismarckovu vypočítavost a hrdinství vojáků rakouské armády. Ke zjevnému rozdílu ale již dochází při analyzování příčin a důsledků války a výsledné rakouské porážky. Na stránkách Pražského denníku najdeme především články, které se zamýšlejí nad dopady pro celé Rakouské císařství. Národní listy zase především upozorňují na škody způsobené českým zemím. Rakouské vládě je v nich často vyčítáno, že válka byla způsobena bezhlavou orientací Rakouska na Německý spolek. Můžeme se setkat i s otázkami, za co vlastně čeští vojáci ve válce bojovali. Jako příklad nám mohou posloužit články *Německá válka v Čechách*¹² a *Co máme z toho německého buntu?*¹³. Zatímco Pražský denník vidí příčiny války v pruské militantnosti a expanzivní agresivitě, Národní listy spatřují viníka ve zkorumpovaném systému uvnitř celého Rakouska – to je patrné například v článcích *Hlavní rána*¹⁴ (5.7.1866), *Pozdní poznání*¹⁵ (6.7.1866) a *Příčiny nynějšího úpadku Rakouska*¹⁶ (14.7.1866).

Pražský denník se své čtenáře snažil i přes válečné neúspěchy povzbudit a na svých stránkách kritizoval poraženecký přístup a vyvolávání paniky. Jako příklad můžeme uvést článek *Zlí časové*¹⁷ (1.7.1866), ve kterém se objevuje text: „*Nejiného očekávati jest od války, nežli zjevy hrůzy a násilí, na to musí připraven býti každý, komuž osud dal žíti v době takové, ale dvakráte běda národu, jehož všecka mysl v dýmu požárův se udusí, jenž sám nad sebou se zapomenuv, jenom zoufalství ovládati se dává a pro bouř přítomnou nezpomíná, že po ní se zase jasno navrátiti musí.*“ V Národních listech bychom články s podobným vyzněním hledali marně.

K několika výraznějším rozporům dochází také ve zpravování o dosavadním průběhu války. V Pražském denníku se často objevovaly optimistické názory, že není tak zle a že se nepříznivý vývoj podaří zvrátit. Jde například o texty *Válečný ruch a*

¹² Německá válka v Čechách. Národní listy, roč. 6, 24.6.1866, str.1

¹³ Co máme z toho německého buntu? Národní listy, roč. 6, 7.7.1866, str.1

¹⁴ Hlavní rána. Národní listy, roč. 6, 5.7.1866, str.1

¹⁵ Pozdní poznání. Národní listy, roč. 6, 6.7.1866, str.1

¹⁶ Příčiny nynějšího úpadku Rakouska. Národní listy, roč. 6, 14.7.1866, str.1

¹⁷ Zlí časové. Pražský denník, roč. 1., 1.7.1866, str.1

*práce míru*¹⁸ (24.6.1866) a *Nepodstatné pověsti*¹⁹ (26.6.1866). Národní listy naopak kritizují periodika, která podle nich neinformují o průběhu války hodnověrně. V článku *Válečné svízele*²⁰ (4.7.1866) se tak můžeme dočíst: „*Byly by to skutečná zpozdilost, abychom snad po způsobě vládních novin na pětko barvili, co celý svět za neblahé zjevy pokládá, i kdybychom snad podnes tvrdili, že Prušáci v Čechách neměli posud nijakých skutečných úspěchův.*“

Zajímavý je i pohled obou deníků na řešení otázky, co znamená neúspěch v prusko-rakouské válce pro plánovanou změnu v uspořádání Rakouského císařství. Národní listy tvrdě kritizují dosavadní systém a zdůrazňují nutnost rychlého přechodu od centralismu k federalismu a autonomii jednotlivých národních celků v rámci říše. Tyto názory jsou k vidění například v článcích *Politické malomocenství Vídně*²¹(26.7.1866) a *Nová doba v Rakousku*²² (4.8.1866). Poměrně často se v této otázce Národní listy vymezují vůči periodikům Tagesbote aus Böhmen a Neue Freie Presse, které kritizují za prosazování centralismu. Pražský denník se naopak pohoršuje nad řešením tohoto tématu v době, kdy ještě ani nebyl uzavřen mír. Jako nejdůležitější pak uvádí nutnost udržet celistvost a jednotu Rakouska, jakékoliv další otázky kolem rozdělení říše mají tomuto cíli ustoupit do pozadí. V článku *Plané hádky*²³ (21.7.1866) se tak píše: „*A přece v takovéto osudné době, kdy nám skutečně již střecha nad hlavami hoří, považují to mnohé noviny za včasné, aby se hádaly, zda-li Rakousko po ukončené válce na dualistickém neb federalistickém základě znovuzřízeno bude.*“ Národní listy ve svých textech prosazují práva českého národa, často se dokonce označují za zástupce či mluvčího lidu – viz článek *Opozice v lidu*²⁴ (5.8.1866). Pražský denník před zájmy českého národa vždy nadřazuje osud celého Rakouska. I na jeho stránkách však nalezneme články, které vyjadřují přesvědčení, že vláda bude pokračovat v nastoleném směru národních svobod – např. *Naděje do budoucnosti*²⁵ (10.8.1866) a *Povolnost v politice*²⁶ (30.9.1866). V druhém z nich se můžeme dočíst: „*Žádná centralisace, kteráž pohlcuje národy a národnosti...jen uznání individuálností národních v jejich*

¹⁸ Válečný ruch a práce míru. Pražský denník, roč. 1., 24.6.1866, str.1

¹⁹ Nepodstatné pověsti. Pražský denník, roč. 1., 26.6.1866, str.1

²⁰ Válečné svízele. Národní listy, roč. 6, 4.7.1866, str.1

²¹ Politické malomocenství Vídně. Národní listy, roč. 6, 26.7.1866, str.1

²² Nová doba v Rakousku. Národní listy, roč. 6, 4.8.1866, str.1

²³ Plané hádky. Pražský denník, roč. 1., 21.7.1866, str.1

²⁴ Opozice v lidu. Národní listy, roč. 6, 5.8.1866, str.1

²⁵ Naděje do budoucnosti. Pražský denník, roč. 1., 10.8.1866, str.1

²⁶ Povolnost v politice. Pražský denník, roč. 1., 30.9.1866, str.1

oprávněných hranicích dávají spolehlivý základ stát.“ Zároveň se ale v těchto článcích upozorňuje na to, že změny, které prosazuje vláda, vedou právě tímto směrem. Nejde tedy o kritické a konfrontační články, které jsou obvyklé v Národních listech.

6.7.2 Pohled na vnitřní uspořádání říše

Otázka vnitřních poměrů a nového uspořádání Rakouska představuje zásadní téma, které bylo na stránkách obou deníků aktuální po celé dva roky, ze kterých jsem analyzoval jednotlivé články. V jejím jádru přitom stál rozdílný přístup k možnosti dualitního a federativního uspořádání. Způsob výkladu této problematiky se v Pražském denníku a v Národních listech výrazně lišil. Zatímco mladočeské noviny agresivně prosazovaly federalismus jako jediné možné uspořádání Rakouského císařství, provládní list byl ve svých názorech mnohem opatrnější a neustále zdůrazňoval nutnost postupného vývoje, který vede nejprve přes dualismus.

Národní listy například otevřeně napadají císařský patent z ledna 1867 a svolání mimořádné říšské rady. Považují to za další nepochopitelnou „odbočku“ při cestě ke spravedlivému uspořádání Rakouska, které vidí ve federalismu. V článku *Smíření ústavních programů*²⁷ (6.1.1867) zdůrazňují, že se jedná o jeden z mnoha ústavních patentů, který byl za poslední léta v Rakousku vydán. Žádný z nich prý však nevydržel v platnosti delší dobu a byl brzy opět pozměněn patentem dalším. V celém tomto článku vedou Národní listy polemiku s úředním německým deníkem Prager Zeitung, který jejich přístup k problematice dalšího ústavního směřování říše považuje za zcela nepochopitelný. Národní listy mu odpovídají, že *„lehkovážnější, frivolnější výrok byl sotva kdy učiněn od některého úředního deníku.*“

Pražský denník naopak během prvních měsíců roku 1867 vydává řadu článků, ve kterých vysvětluje, proč se dále nepostupuje podle únorové ústavy, a obhajuje cestu, kterou se vídeňská vláda vydává na základě císařského patentu. Jmenovat můžeme například články *Ústava únorová*²⁸ (7.1.1867), *Proč nesvolána říšská rada dle únorovky?*²⁹ (19.1.1867) a *Jakou cestou ku předu?*³⁰ (2.2.1867). V posledním z nich se kromě popisu situace vyzdvihuje činnost vlády, která se prý snaží vyjít vstříc všem

²⁷ Smíření ústavních programů. Národní listy, roč. 7, 6.1.1867, str.1

²⁸ Ústava únorová. Pražský denník, roč. 2., 7.1.1867, str.1

²⁹ Proč nesvolána říšská rada dle únorovky? Pražský denník, roč. 2., 19.1.1867, str.1

³⁰ Jakou cestou ku předu? Pražský denník, roč. 2., 2.2.1867, str.1

zainteresovaným stranám: „*Kdo žádá úpravu únorovou ústavním způsobem, žádá něco nemožného, neboť přísně ústavní cesty v této věci více není. Opravena ale býti musí, neboť tak, jak je, není děle možné. K takové opravě nabídla vláda svou ruku a sice šetrně při tom nejsvědomitějším způsobem všelijaké ohlady a právní nároky.*“ Na stránkách Pražského denníku tak mohli čtenáři v souvislosti s touto problematikou najít takřka výhradně smířlivé články, ve kterých bylo zdůrazňováno, že je potřeba přistupovat na kompromisy a vydat se na postupnou cestu vnitřního přetváření Rakouska. Do této kategorie spadá třeba článek *Jen smířlivost*³¹ (12.2.1867).

Při analyzování jednotlivých textů spadajících pod toto téma je patrné, že zatímco Pražský denník řadí na první místo blaho celého Rakouska, které bude podle jeho výkladu následně znamenat i blaho pro jednotlivé součásti říše, Národní listy postupují při své argumentaci opačným směrem. Ve svých člancích rázně hájí a prosazují pouze zájmy českého národa. Změny, které je podle nich nutné vykonat ve vnitřním uspořádání Rakouska, povedou k lepší budoucnosti Čechů a následně i spokojenosti celého císařství. To je patrné v člancích *Mějte se na pozoru*³² (8.9.1866), *Pěkné naděje do budoucnosti*³³ (12.9.1866) a *Nový důvod pro dualismus*³⁴ (15.9.1866), ve kterých je vládní politika podrobena tvrdé kritice. Opět je zdůrazňován zejména názor, že Rakousko může dobře fungovat jen v případě, že budou naplněna práva všech národů, tzn. jestliže dojde k federativnímu uspořádání.

Je však třeba podotknout, že i v Pražském denníku je prosazována cesta k federalismu a autonomii jednotlivých národů. Prosazuje se však postupný vývoj, který vede přes dualismus, jako počátek dalšího vyrovnávání. To je patrné například v textech *Domácí naše záležitosti*³⁵ (15.12.1867), *Základní zákony ústavní*³⁶ (22.12.1867) a *Vánoční doba*³⁷ (24.12.1867). Ve všech třech člancích se vysvětlují změny, které přináší nová ústava, která je prezentována jako výrazná změna k lepšímu. Posledně jmenovaný článek pak čtenáře nabádá, aby ústavu přijali jako pevnou půdu pod nohama. Zároveň však připouští, že v českých zemích nemá velkou oblibu. Na stránkách Národních listů

³¹ Jen smířlivost. Pražský denník, roč. 2., 12.2.1867, str.1

³² Mějte se na pozoru. Národní listy, roč. 6, 8.9.1866, str.1

³³ Pěkné naděje do budoucnosti. Národní listy, roč. 6, 12.9.1866, str.1

³⁴ Nový důvod pro dualismus. Národní listy, roč., 15.9.1866, str.1

³⁵ Domácí naše záležitosti. Pražský denník, roč. 2., 15.12.1867, str.1

³⁶ Základní zákony ústavní. Pražský denník, roč. 2., 22.12.1867, str.1

³⁷ Vánoční doba. Pražský denník, roč. 2., 24.12.1867, str.1

je však ústavu z prosince 1867, která definitivně nastoluje dualismus považována za zradu na českém národě.

Z analýzy je tedy patrné, že oba deníky mají k dualismu naprosto odlišný postoj. Národní listy ho zásadně odmítají a považují za křivdu. Rozdělení Rakouska na dvě části se podle nich rovná odklonu od všech předchozích slibů, které vládní představitelé učinily. Tento názor je patrný již v článcích *Nový obrat?*³⁸ (5.2.1867) a *Polní tažení pana Beusta s panem hrabětem Taafem*³⁹ (23.2.1867). Dualismus je v nich prezentován jako „zakuklený centralismus“, který bude panovat v Předlitavsku. Zároveň je ve článcích vyzdvihována nutnost odporu a boje za národní práva. Což si můžeme doložit například citací z druhého z uvedených článků: „*Nedokonaný centralismus Schmerlingův v rouše dualismu pro země neuherské panem Beustem na novo vytknutý prováděn budiž do posledních důsledností – neb čím výše napnut bude toul páně Beustův, tím vydatnější bude rána, již šíp o práva naše historická nazpět odražený v soustavě páně Beustově spůsobí!*“

Redakce Národních listů se od svého útočného a kritického stylu neodchýlila ani v době, kdy od 1. května do 31. července 1867 nesmělo jejich periodikum za trest vycházet. List však během těchto měsíců vycházel pod změněným názvem jako Národní noviny, které měly naprosto shodnou strukturu i obsahové zaměření. Například v článku *Nová ústava*⁴⁰ (19.6.1867) tvrdě kritizuje dualistické uspořádání říše a považuje ho za popření dosavadního vývoje: „*Dualismus, to jest státoprávní, politické, soudní, finanční a vojenské rozštěpení říše rakouské na dvě části, jest přímý opak historického základu a historického programu této říše, jest přímou protivou nejen diplomu říjnového, ale i patentův únorových.*“

Dualismus byl na stránkách Národních listů spojován s velmi špatnou pozicí českých zemí v rámci Rakouska. Často se dokonce objevovalo tvrzení, že je na tom český národ nejhůře v celém Rakousku. V této souvislosti můžeme uvést třeba článek *Table d'hôte*⁴¹ (13.2.1867), ve kterém je ironizováno velké rakouské hodování, které díky dualismu probíhá na dvou prostřených stolech: „*Ve Vídni je připravená hostina*

³⁸ Nový obrat? Národní listy, roč. 7, 5.2.1867, str.1

³⁹ Polní tažení pana Beusta s panem hrabětem Taafem. Národní listy, roč.7, 23.2.1867, str.1

⁴⁰ Nová ústava. Národní noviny, 19.6.1867, str.1

⁴¹ Table d'hôte. Národní listy, roč.7, 13.2.1867, str.1

pro Němce, v Pešti pro Maďary. Polákům ve Vídni a Horvatům v Pešti předloží se polívka a my Češové ve Vídni vedle Slovanův i Rumunův v Pešti budeme obírat kosti a kdy Němec i Maďar zalije pečinku „rujným“ vínem, můžeme si pochutnat na neslané vodě, ale útraty za hostinu – zaplatíme my!“

6.7.3 Přístup k vládnoucím strukturám

Při analyzování mediálního diskurzu je potřeba sledovat, k jakým mocenským strukturám se producent mediálních obsahů přímo či nepřímo hlásí. Kterí aktéři dostávají v člancích prostor, kdo je kritizován a kdo není zmiňován vůbec. Ve svém výzkumu jsem se zaměřil především na to, jakým způsobem ve svých člancích přistupovali Pražský denník a Národní listy k vládnoucím strukturám. V našem případě šlo o císaře Františka Josefa I. a vrcholné vládní představitele, zejména státního ministra Belcrediho a později kancléře Beusta.

Přístup obou periodik k vládě byl v tomto případě naprosto vyhraněný a zřejmý. Národní listy jako zástupce opoziční protivládní žurnalistiky spatřovaly ve vídeňské vládě nepřítele, se kterým se musí bojovat. Z jednotlivých textů je patrné zklamání z dosavadního vývoje. K vládním představitelům se pak přistupuje jako tvůrcům nefunkčního systému, který je uměle udržován při životě. To můžeme sledovat třeba ve člancích *Budem i po Rakousku*⁴² (21.7.1866) a *Budoucnost Rakouska*⁴³ (7.8.1866).

Hlavní představitele vlády Belcrediho ani jeho následovníka Beusta Národní listy kritikou vůbec nešetřily a označovaly je za hlavní viníky současného stavu, podobně jako dřívějšího státního ministra Schmerlinga. V článku *Ministerstvo Beustovo*⁴⁴ (11.11.1866) je ironizováno počínání Belcrediho i Beusta, dokonce je použita nadsázka, která uvádí, že by český lid měl jejich činům přát, protože čím dřív se projeví neschopnost jejich politiky, tím dřív se Rakousko vydá opačnou cestou. Podobně je zaměřený i článek *Nové experimenty*⁴⁵ (17.12.1866), ve kterém se poukazuje na neschopnost ministerstev. V textu *Státníci a dvojí tvář*⁴⁶ (1.2.1867) se zase upozorňuje na to, že Belcredi nesplnil své slovo, se kterým nastupoval do své funkce.

⁴² Budem i po Rakousku. Národní listy, roč.6, 21.7.1866, str.1

⁴³ Budoucnost Rakouska. Národní listy, roč.6, 7.8.1866, str.1

⁴⁴ Ministerstvo Beustovo. Národní listy, roč.6, 11.11.1866, str.1

⁴⁵ Nové experimenty. Národní listy, roč.6, 17.12.1866, str.1

⁴⁶ Státníci a dvojí tvář. Národní listy, roč.7, 1.2.1867, str.1

Kritika vlády se v roce 1867 začala ještě stupňovat. Národní listy situaci dokonce přirovnávají i k Bachovu neoabsolutismu. V článku *Naše obavy a naše naděje*⁴⁷ (16.2.1867) se čtenáři mohli dočíst: „*Netajme si, že nám nastává boj tužší a nebezpečnější, než-li byl onen pod Bachem a Schmerlingem, netajme si, že ten boj by mohl déle trvati, avšak mějme důvěry v sami sebe, v zmatené poměry vnitřní a poměry zahraniční.*“ V článku *Ticho v Čechách*⁴⁸ (15.4.1867) se upozorňuje na to, že se Beustovi podařilo utiřit opozici i českou žurnalistiku. V podobném duchu vyznívají i články *Program páně Beustův*⁴⁹ (6.2.1867) a *Všelicos o kapitole rakouské odpovědnosti ministerské*⁵⁰ (14.3.1867).

K Beustovi a jeho politice byly kritické i Národní noviny, které ve svých článcích upozorňovaly na nefunkčnost systému, který je v Rakousku nastolován. V článku *Beustova parlamentární většina*⁵¹ (19.5.1867) se píše: „*My vždy chovali přesvědčení, chováme je dosud a uvidíme je zajisté strvzovati se ve skutečnosti, že Cislajtanie není a nikdy nebude těstem, z něhož lze urobiť parlamentární stát.*“

Pražský denník naopak hodnotil Belcrediho a Beusta pozitivně a jejich kroky ve svých článcích obhajoval. Vždy při této příležitosti zmínil, že jejich současné kroky jsou nezbytné a časem povedou k tomu, že budou uspokojena i přání českého národa. Do této kategorie patří články *Naše ústavní otázka*⁵² (23.9.1866) a *Ústavní otázka*⁵³ (3.10.1866). Jmenování Friedricha Beusta je prezentováno jako krok správným směrem například v článku *Nový ministr baron Beust*⁵⁴ (6.11.1866): „*Tolik jest jisto, že ministerstvo rakouské p. baronem Beustem získalo znamenitou sílu, aniž by v jednotě své čehos bylo postrádalo.*“ Pozitivně je vnímáno jeho počínání také v textu *Cesta bar. Beusta do Pešti*⁵⁵ (24.12.1867), v němž se hovoří o vyjednávání se zástupci uherské politiky o rakousko-uherském vyrovnání.

Z analýzy vybraných textů vyplývá, že v článcích Pražského denníku jsou

⁴⁷ Naše obavy a naše naděje. Národní listy, roč.7, 16.2.1867, str.1

⁴⁸ Ticho v Čechách. Národní listy, roč.7, 15.4.1867, str.1

⁴⁹ Program páně Beustův. Národní listy, roč.7, 6.2.1867, str.1

⁵⁰ Všelicos o kapitole rakouské odpovědnosti ministerské. Národní listy, roč.7, 14.3.1867, str.1

⁵¹ Beustova parlamentární většina. Národní noviny, 19.5.1867, str.1

⁵² Naše ústavní otázka. Pražský denník, roč. 1., 24.12.1866, str.1

⁵³ Ústavní otázka. Pražský denník, roč. 1., 3.10.1866, str.1

⁵⁴ Nový ministr baron Beust. Pražský denník, roč. 1., 6.11.1866, str.1

⁵⁵ Cesta bar. Beusta do Pešti. Pražský denník, roč. 2., 24.12.1867, str.1

naprosto patrné sympatie k vídeňské vládě a jejím představitelům, ke kterým bylo přístupováno značně nekriticky. Jejich kroky byly vždy uváděny v pozitivním světle. Politické změny, které vláda přinášela pak byly prezentovány jako nutný základ pro to, aby se situace v českých zemích mohla obrátit k lepšímu. V Národních listech bylo naopak na vládní představitele pohlíženo jako na nepřítele, který se snaží českému národu upírat jeho práva. Vláda nebyla považována za politického partnera, se kterým by měli čeští političtí zástupci vyjednávat, ale za oponenta, který prosazuje své vlastní zájmy, které se odlišují od těch, které zastává tento list a jeho čtenáři.

Jestliže v otázce pohledu na vládní představitele zaujímal Pražský denník a Národní listy zcela protichůdné stanovisko, osobě císaře vyjadřovaly obě periodika úctu a respekt. František Josef I. byl prezentován jako panovník s přirozenou autoritou, o které nebylo potřeba pochybovat. V obou denících byl zdůrazňován jeho vřelý vztah k českými zemím.

Například v Pražském denníku bylo v souvislosti se škodami, které na českém území zanechala prusko-rakouská válka, několikrát zdůrazněno, že si je císař František Josef I. plně vědomý útrap, které kvůli válce prožilo obyvatelstvo českých zemí, a že se pokusí zjednat co nejdříve nápravu. Například v článku *Pražská deputace u Jeho Vel. císaře*⁵⁶ (5.8.1866) se můžeme dočíst: „*Jeho Veličenství císař pán ráčil na to odpověděti, že s krvácejícím srdcem zpomíná toho utrpení, které postihlo milované království České a věrné město Prahu... Milostivá slova tato mocnářova vzbudí zajisté nejradostnější ohlas nejen v hlavním městě Praze, ale i v celém království Českém, neboť jeví se v nich v plné míře otcovská soustrast vznešeného panovníka s těžce zkoušenou vlastí naší.*“ V Národních listech je tento podobný postoj zřejmý například v článku *Před příchodem Jeho Veličenství*⁵⁷ (14.10.1866).

6.8 Působení na čtenáře

6.8.1 Dichotomie My vs. Oni

Při analyzování tohoto aspektu diskurzu jsem se rozhodl sledovat, do jaké míry se Pražský denník a Národní listy ztotožňují s určitou skupinou, národem, názorem, politickým zaměřením, atp. a jak se v rámci tohoto ztotožnění vymezují vůči všemu, co

⁵⁶ Pražská deputace u Jeho Vel. císaře. Pražský denník, roč. 1., 5.8.1866, str.1

⁵⁷ Před příchodem Jeho Veličenství. Národní listy, roč.6, 14.10.1866, str.1

nespadá do stejné kategorie. Zároveň jsem sledoval, jak často k podobnému vymezení dochází a jakým způsobem se projevuje.

U Pražského denníku můžeme rozdělení my vs. oni nejčastěji zaznamenat v otázce zahraniční politiky, kdy je v kategoriích „my“ zahrnuto celé Rakouské císařství. „Oni“ jsou pak zástupci jiných národů – Prusové, Rusové, Řekové atp. Národní listy toto rozdělení chápou v mnohem užším pojetí – „my“ pro ně znamená české obyvatele českých zemí a „oni“ jsou Němci, Maďaři, Chorvaté, tedy zástupci stejného státního útvaru. Nacionální charakter je v případě tohoto listu mnohem více zdůrazňován.

V Pražském denníku ke zdůrazňování rozdílů jednotlivých skupin (ať už politických či národnostních) příliš nedochází. Opět je patrná snaha udržovat čtenáře v pozici pasivního konzumenta mediálních obsahů a nijak ho neaktivizovat. V Národních listech jsme mohli naopak často zaznamenat konfrontační styl, ve kterém se za každou cenu hledá „nepřítel“, vůči kterému se může toto periodikum vymezovat. Argumentace je tak založená na srovnání s jinými názory a na opozici vůči vládě a jejím představitelům, jiným národům, jiným politickým směrům.

V Pražském denníku můžeme najít řadu článků, které jsou obecně zaměřené, snaží se vyložit danou problematiku, věnují se osvětě a tím pádem v nich konfrontační ráz nenajdeme. Založení politicky angažovaného a své čtenáře aktivizujícího listu Národní listy je v tomto ohledu velmi odlišné. Většina článků z titulní strany je politicky zaměřených a konfrontačních. I v Národních novinách můžeme najít řadu článků, které se zásadně vymezují vůči jiným skupinám. Útočně laděné pasáže se nacházejí i v textech, které na první pohled neřeší politickou situaci. Jako příklad můžu uvést článek *Jak sobě pomoci?*⁵⁸ (30.7.1867), který se zabývá rozvojem obchodu, průmyslu a hospodářství v českých zemích. Přesto se v jeho závěru objevuje jasný politický a konfrontační podtext: *„Již dosti dlouho platili jsme za vyučenou ve škole strasti a hmotné bídy. Poznejme již jednou, že lepší budoucnosti dopravujeme se jen vytrvalou pílí a usilovnou činností. Spolčováním se, zakládáním nových průmyslových a obchodních závodů s vzájemnou podporou i pomocí jeden druhému dovedeme, ne-li nahraditi sobě, oč nás připravila špatná politika vládní, tož aspoň poraziti organisovanou konkurencí nepřátelských k nám němcův a německých židův.“*

⁵⁸ Jak sobě pomoci? Národní noviny, 30.7.1867, str.1

6.8.2 Vztah k jiným periodikům

V každém mediálním diskurzu přirozeně dochází k protínání obsahů jednotlivých médií, které se na jeho utváření podílejí. Ta mohou produkci ostatních médií citovat, parafrázovat nebo se vůči nim přímo vymezovat. V případě tohoto diskurzivního aspektu jsem tedy porovnával, jakým způsobem pracují s mediálními obsahy ostatních periodik Pražský denník a Národní listy. Sledoval jsem, zda jiné mediální obsahy a jejich producenty využívají především jako zdroj informací, nebo jejich texty spíše slouží k ukotvení vlastní názorové argumentace, ve které s nimi polemizují.

I v tomto ohledu je mezi články publikovanými v Pražském denníku a v Národních listech velký rozdíl. Pražský denník totiž ostatní periodika využívá především jako zdroj informací, které následně parafrázuje nebo rozvádí. Nejčastěji jsou k tomu využívány pasáže z článků zahraničních listů, které jsou uváděny při informování o zahraničních událostech. Polemice s jinými periodiky se Pražský denník spíše vyhýbá. Několikrát se však i na stránkách tohoto deníku objevily kritické texty, které odsuzují postoj protivládního tisku. Většinou však šlo o rakouské opoziční noviny, které byly kritizovány za to, že nechápou cestu, kterou se vláda vydává a nedávají jí klid k naplnění změn, které budou pozitivní pro celé Rakousko. V některých případech se Pražský denník vymezoval také vůči centralistickým postojům některých německých novin. Do této kategorie patří třeba článek *Plané výčitky centralistů*⁵⁹ (29.11.1866).

K přímé konfrontaci s Národními listy a dalšími českými opozičními novinami a časopisy vůbec nedochází. Z analyzovaných textů je také patrné, že jestliže se Pražský denník vůči jiným novinám vymezoval, bylo to způsobem, ve kterém uváděl jejich informace na „pravou míru“ a interpretoval popisované dění po svém. V tomto kontextu můžeme uvést například článek *Nový program – v novinách*⁶⁰ (24.12.1866), ve kterém se upozorňuje na nepřesný článek polského časopisu *Czas*: „*Někdo si z polského časopisu Czasu udělal a použiv příjezdu haličské deputace adresní do Vídně, popsal mu až nápadně dopodrobna, co který pan ministr s deputací mluvil i nemluvil, a co o poměrech i uspořádání Rakouska myslí....Jakož bylo lze předvídati, došly všechny tyto*

⁵⁹ Plané výčitky centralistů. Pražský denník, roč. 1., 29.11.1866, str.1

⁶⁰ Nový program – v novinách. Pražský denník, roč. 1., 24.12.1866, str.1

plané pověsti svého zaslouženého ocenění, totiž úředního vyvrácení.“ Dále je citován vídeňský úřední list Wiener Abendpost. Časté využití citací vídeňských úředních deníků je pro Pražský denník příznačné.

Národní listy se naopak vůči jiným periodikům vymezovaly velmi často. Jejich články braly jako předmět polemiky a při své argumentaci mohly jasně stanovit své postoje k dané problematice. Texty ostatních novin tak stály často v jádru samotných článků, jejichž úkolem je bylo vyvrátit nebo poukázat na jejich nepřesnost. K polemice s jinými periodiky byl často využíván agresivní žurnalistický styl. Nečastěji Národní listy přicházely do konfrontace s listy Wiener Journal, Wiener Abendblatt, Neue Freie Presse, Presse, Debatte, Tagesbote, Bohemia a Prager Zeitung. Na rozdíl od Pražského denníku můžeme na stránkách Národních listů často objevit obviňování jiných periodik ze záměrného zkreslování skutečnosti a nepravdivého informování. Úřední a provládní deníky pak jednoznačně označují za

Ironizující články, které byly zaměřené proti vládním novinám, vycházely i během tří měsíců roku 1867, kdy Národní listy nahradily Národní noviny. V nich se čtenáři v článku *Nevinné předtuchy*⁶¹ (27.7.1867) mohli dočíst: *„Není v celém světě nevinnějšího tvora nad vládní noviny u nás v Rakousku. Jemnost a mírnost, ba řekli bychom jakási panenská něžnost vane každou myšlenkou a každým slovem, jež vyjde, ba řekli bychom vydechne se z úst nevinných novin takových a kdekoliv se vyskytne nějaké nedorozumění neb nějaký spor rozličných stran, neb kde jen cosi podobného tušiti se dá: tu smířčí povaha vládních novin hledí ihned vše na nejlépe vyrovnat...“* Konfrontační styl, kterým se Národní noviny vymezují vůči jiným periodikům, můžeme najít také v článku *Pravda-li či žert*⁶² (1.5.1867), ve kterém brání Národní listy před obviněním Prager Zeitung z rusofilství. V článku *Hlavní naučení z výstavy moskevské*⁶³ (5.6.1867) se zase ironicky pouští do listu Debatte. Mezi silně kritické články, ve kterých se list ohrazuje vůči textu jiného periodika, můžeme zařadit také článek *Neračte se o nás starati*⁶⁴ (24.5.1867), ve kterém je list Bohemia obviňován z falešného informování o situaci zastavení Národních listů. Opět nechybí ironický a sarkastický nádech: *„Těchto několik řádků v ministerských ruských novinách tedy způsobilo staré*

⁶¹ Nevinné předtuchy. Národní noviny, 27.7.1867, str.1

⁶² Pravda-li či žert. Národní noviny, 1.5.1867, str.1

⁶³ Hlavní naučení z výstavy moskevské. Národní noviny, 5.6.1867, str.1

⁶⁴ Neračte se o nás starati. Národní noviny, 24.5.1867, str.1

zdejší tetce Bohemii opět strašný nával výše popsaného horečného vidění a blouznění...“

6.8.3 Způsob komunikace se čtenářem

V rámci tohoto diskurzivního aspektu jsem posuzoval využití jazykových prostředků při komunikaci se čtenářem. Zaměřil jsem se především na to, jaké formální prostředky ve svých článcích Pražský denník a Národní listy využívaly a jakým způsobem jimi mohly působit na své čtenáře.

V Pražském denníku se setkáme s texty popisného charakteru, které danou problematiku vysvětlují, avšak své čtenáře se nesnaží vtáhnout hlouběji do děje, nebo motivovat k nějaké činnosti. V Národních listech je patrný mnohem živější jazyk plný metafor, přirovnání a expresivních výrazů. Čtenář je burcován a aktivizován, často nabádán k boji za svá práva. Národní listy se s ním více ztotožňují, sami sebe označují za zástupce lidu. Pražský denník má oproti tomu informativní zaměření, avšak i na jeho stránkách můžeme objevit jasně názorově vyhraněné články, které kritizují opozici a poukazují na nepochopitelnost jejího jednání.

Zajímavé je také pozorovat rozdíl ve způsobu výkladu, ve kterém Pražský denník dává většinu událostí do obecnějších souvislostí, které rozvádí, zatímco na stylu článků v Národních listech je patrné, že již počítají s tím, že je čtenář s probíranými tématy obeznámen, že si uvědomuje politické souvislosti a je názorově jasně vyhraněný. Národní listy tak počítají s politickým čtenářem⁶⁵, jehož zaměření ještě utvrzují. Pražský denník informuje o politických záležitostech s rozvahou a počítá s tím, že se chce čtenář sice seznámit s aktuálním děním, nechce se v něm ale sám nijak angažovat.

Obecně tedy můžeme říci, že Pražský denník se snažil za všech okolností zklidňovat politické napětí a vysvětlovat veškeré změny, ke kterým uvnitř Rakouska docházelo. Často obyvatelé českých zemí nabádal k trpělivosti a zdůrazňoval, že i když v současné době možná nepanují příliš dobré podmínky, je jen otázkou času, kdy se vývoj obrátí a dojde opět k rozvoji. Tento druh argumentace byl využíván nejen při rozboru politických problémů, ale také v otázce hospodářství a zemědělství či osvěty.

⁶⁵ Možné srovnání s charakteristikou politického čtenáře v SEKERA, Martin. Aspekty čtení periodického tisku v procesu politické mobilizace české společnosti. In: Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Praha: KLP, 2002. str. 121-144 ISBN 80-85917-88-2

Národní listy se naproti tomu snažily své čtenáře co nejvíce aktivizovat a radikalizovat. Většina analyzovaných článků měla útočnou podobu, často bylo využíváno nadsázky, ironie či sarkasmů, které byly využívány k vyhrocení situace.

Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo určit pozici úředního listu Pražský denník mezi ostatními českými novinami druhé poloviny šedesátých let 19. století. Vzhledem k tomu, že toto periodikum nebylo dosud žádným badatelem podrobněji analyzováno, věřím, že výsledky mé práce přinesou užitečné informace, které budou přínosné a uplatní se při dalším zkoumání českého žurnalistického prostředí této doby. Opomíjet tituly těch periodik, které podle názoru badatelů nehrály progresivní („pokrokovou“) roli ve vývoji žurnalistiky, je zavádějící a vede ke zkreslování obrazu dobové komunikační praxe.

Ve svém výzkumu jsem se zaměřil na strukturu a tematickou skladbu článků Pražského denníku. Zároveň jsem se pokusil o komparaci názorově vyhraněných článků na titulní straně Pražského denníku a Národních listů. Zde v obou případech vysledujeme hlavní koncentraci názorotvorného úsilí obou redakcí. Ze srovnání jsem chtěl odvodit, jakým způsobem se lišila práce se čtenáři u provládního (v dobové terminologii oficiozního) deníku a opozičních novin, které jsou považovány za jednoho z nejdůležitějších představitelů rodící se české moderní žurnalistiky. Abych mohl ve své práci dosáhnout co nejkomplexnějších výsledků, rozhodl jsem se ve výzkumné části využít jak obsahovou kvantitativní analýzu, tak podrobnější kvalitativní analýzu.

Obsahovou analýzou článků z titulní strany Pražského denníku v letech 1866 a 1867 jsem zjistil, že se v agendě nejvíce věnoval prusko-rakouské válce, dění na zemských sněmech a bojům o vnitřní uspořádání Rakouského císařství. Šlo tedy o očekávané tematické bloky. Překvapivější však bylo zjištění, že se na první stránce Pražského denníku objevovaly ve velké míře také články o zahraničních událostech. Při pohledu na teritoriální zaměření jednotlivých článků tak dojdeme k závěru, že se deník více zaměřoval na dění mimo Rakousko či globální pozici tohoto mnohonárodnostního státu v rámci celé Evropy. Do rozboru vnitřních poměrů se Pražský denník naopak příliš nepouštěl. Na rozdíl od Národních listů, jimž byla vnitropolitická tematika bližší. Zajímavým výsledkem analýzy je také to, že většina článků publikovaných na titulní straně těchto novin nebyla přímo názorově vyhraněná. Potvrzuje to odlišné redakční záměry obou listů.

Při srovnání toho, jakým způsobem se svými čtenáři pracovali Pražský denník a Národní listy, jsem dospěl k následujícím závěrům. Z komparace názorově vyhraněných článků v obou periodikách bylo patrné, že Pražský denník se snažil své čtenáře uklidňovat a názorově stabilizovat, k čemuž využívá pasivnější formu výkladu, ve které nedochází takřka k žádným polemikám. Naopak Národní listy využívají živého, místy až agresivního jazykového stylu, který například za pomoci nadsázky, ironie a sarkasmů své čtenáře aktivizuje a počítá s jejich politickou angažovaností. Důležité je také rozdílné vymezování dichotomie My versus Oni. Pražský denník se ztotožňoval s celým Rakouskem a své čtenáře formoval jako neoddělitelnou součást tohoto státu, Národní listy své čtenáře viděly pouze jako zástupce českého národa, kteří se vymezují vůči ostatním národnostem i v rámci jednoho státu. Pražský denník proto volil témata a způsob argumentace, která v jeho čtenářích vyvolávala pocit sounáležitosti s osudem celého Rakouska, Národní listy se naopak snažily volit konfrontační témata a agresivní novinářský styl, který se snažil politicky aktivizovat čtenáře v rámci českého národního hnutí. Tyto postoje k medializaci událostí lze vyložit jako výraz starorakouského teritoriálního vlastenectví postavený proti modernímu nacionálně českému vlastenectví.

Z výsledků mého výzkumu je patrné, že způsob práce se čtenářskou obcí se u Pražského denníku a Národních listů výrazně lišil. Oba deníky využívaly tematickou skladbu a žurnalistický styl odpovídající jejich politickému postavení v nedlouho se utvářejícím ústavně právním a teprve krátce se modernizujícím státě. Přitom je však třeba konstatovat, že Pražský denník na svých stránkách přinášel čtenářům široké spektrum informací z domova i ze zahraničí a ani koncepce jednotlivých rubrik se od ostatních listů druhé poloviny šedesátých 19.století nijak zásadně nelišila.

Summary

The main aim of my diploma thesis is to determine the position of newspaper called *Pražský denník* in context to other Czech newspapers of the second half of the sixties of the 19th century. According to the fact that this periodical has not been deeply analyzed yet, the results of my thesis should help to other journalistic studies of that period. To ignore the titles of the periodicals which have not played the progressive role during the development of journalism is misleading and it leads to misrepresenting of the cotemporary communication practice.

My research was focused on the structure and the thematic composition of the articles of *Pražský denník*. The thesis's focus is also directed to the comparison of the distinctive articles from the front pages of the newspapers *Pražský denník* and *Národní listy*. In both cases it is possible to find the attempt to influence readers in their opinions. The comparison should also show the differences in work with readers in pro-government and opposition newspapers. The opposition newspaper was considered to be the most important representative of the newly growing Czech modern journalism. To obtain the best results in the research part the quantitative and qualitative analyses were used.

The quantitative content analysis of the front pages of *Pražský denník* in 1866 to 1867 led to finding that the main focus was dedicated to Austro-Prussian War, the activity of Provincial Assembly and to the inner fights for arrangement of the Austrian Empire. These thematic blocks were expected. More surprising finding was that the front pages of *Pražský denník* informed also about the foreign news. The closer look at the territorial focus of the articles leads us to conclusion that *Pražský denník* was mainly focused on the action outside the Austrian Empire or on the global position of the multinational state within the whole Europe. On the contrary, the analysis of the domestic policy was rather ignored. The theme of the domestic policy was closer to *Národní listy*. Other interesting result of the analysis is that most of the articles, which were published on the front page of *Pražský denník*, were not directly decided. It confirms different editorial intentions of both newspapers.

The comparison of the manners of work with readers of both newspapers (*Pražský denník* and *Národní listy*) shows the results shown below. The main intention of *Pražský*

deník was to calm and stabilize the opinions of readers and for this intention it uses passive form in which do not occur any polemics. On the contrary, *Národní listy* uses lively and partly aggressive linguistic style, which uses for example exaggeration, irony and sarcasms and should help to reader's political involvement. Very important is also the defining of the dichotomy "We" versus "They". *Pražský denník* identified with the whole Austria and it formed its readers as the inseparable component of the state. *Národní listy* sees its readers only as the representative of Czech nation and who define themselves towards other nations within one state. *Pražský denník* chose its topics and the manner of argumentation to evoke the feelings of solidarity with the fate of Austria, *Národní listy* on the contrary tried to choose topics confrontational and aggressive journalistic style that sought to politically mobilize the reader in the Czech national movement. These attitudes toward media coverage of events can be interpreted as an expression of old-austrian patriotism stated against modern Czech nationalist patriotism.

The results of my research show that the way of work with readership at *Pražský denník* and *Národní listy* differ significantly. Both newspapers used thematic structure and journalistic style corresponding to their political position in the not long shaping constitutional law and only shortly modernizing state. However, it is clear that *Pražský denník* on its sites brought readers a wide range of information from home and abroad and even the conception of individual sections did not differ significantly from the other newspapers of the second half of the sixties of the 19th century.

Použitá literatura

Literatura

BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ Barbara. Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti. Praha: Grada, 2011. 448 s. ISBN 978-80-247-3028-8

BERÁNKOVÁ, Milena. Dějiny československé žurnalistiky. I. díl. Český periodický tisk do roku 1918. Praha: Novinář, 1981. 274 s. ISBN neuvedeno

BĚLINA, Pavel a kol. České země v evropských dějinách. Díl třetí 1756-1918. Praha: Paseka, 2006. 405 s. ISBN 80-7185-793-9

BĚLINA, Pavel, FUČÍK, Josef. Válka 1866. Praha: Havran – Paseka, 2005. 688 s. ISBN 80-86515-53-2

BLODIGOVÁ, Alexandra – KÖPPLOVÁ, Barbara – SEKERA, Martin: Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků. Katalog Výstavy k dějinám českého tisku na území České republiky. Praha: SÚA 2002. 99 s. ISBN neuvedeno

ČAPKA, František. Dějiny zemí Koruny české v datech. Praha: Libri, 1998. 820 s. ISBN 80-85983-67-2

DIJK, Theun van. Principles of Critical Discourse Analysis. In: Discourse Theory and Practice. London: Sage, 2001, s.300-317 ISBN 0-7619-7155-6

DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7

EFMERTOVÁ, Marcela. České země v letech 1848-1918. Praha: Libri, 1998. 463 s. ISBN 80-85983-47-8

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2

HOCH, Karel. Dějiny novinářství od roku 1860 do doby současné. In: Československá vlastivěda VII, Praha: 1933. s. 437- 492 ISBN neuvedeno

HROCH, Miroslav. Evropská národní hnutí v 19.století. Praha: Svoboda, 1986. 397 s. ISBN neuvedeno

KLOSOVÁ, Ljuba. Dějiny českého divadla III. Praha: Academia, 1977. 657 s. ISBN neuvedeno

KOŘALKA, Jiří. Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-72-03-022-1

KŘEN, Jan. Dvě století střední Evropy. Praha: Argo, 2005. 1109 s. ISBN 80-7203-612-2

KUBÍČEK, Jaromír a kol., Noviny České republiky od počátku do roku 1918. Část 1,

- Bibliografie. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2008. 415 s., ISBN 978-80-86249-46-9.
- MCQUAIL, Denis. Úvod do teorie masové komunikace. Praha: Portál, 2007. 447 s. ISBN 978-80-7367-338-3
- MESSLER, Jan. Kritická diskurzivní analýza (CDA) a velké množství masmediálních textů. In: Média a text 2. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2008. str. 116-122 ISBN 978-80-8068-888-2
- MRÁZ, Bohumír, MRÁZOVÁ, Marcela. Encyklopedie světového malířství. Praha: Academia, 1988. 630 s. ISBN neuvedeno
- RUMPLER, Helmut, URBANITSCH, Peter. Politische öffentlichkeit und zivilgesellschaft. Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Bd. VIII/2, Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. ISBN 3-7001-3568-8
- SCHERER, Helmut. Úvod do metody obsahové analýzy. In: Analýza obsahu mediálních sdělení. Praha: Karolinum, 2004. str. 29-50 ISBN 80-246-0827-8
- SECKÁ, Milena. Americký klub dam. Český dialog, 2005, 5. ročník, č. 6, str. 54-66
- SEKERA, Martin. Aspekty čtená periodického tisku v procesu politické mobilizace české společnosti. In: Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Praha: KLP, 2002. str. 121-144 ISBN 80-85917-88-2
- SEKERA, Martin. Etapy vývoje českých tištěných médií od 19. do počátku 20. století. In: Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie. 2008, roč. 53, č. 1-4, str. 11-18. ISSN 0036-5351
- SCHULZ, Winfried a kol. Analýza obsahu mediálních sdělení. Praha: Karolinum, 2004. 149 s. ISBN 80-246-0827-8
- TOBOLKA, Zdeněk. Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do dnešní doby - II. díl. Praha: Československý kompas, 1933. 395 s. ISBN neuvedeno
- TOMÁNKOVÁ, Lucie. Novinář a novinářství v kresbě Humoristických listů 1858-1870. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, 2009. 60 s.
- TRAMPOTA, Tomáš, VOJTĚCHOVSKÁ, Martina. Metody výzkumu médií. Praha: Portál, 2006. 296 s. ISBN 978-80-7376-683-4
- TRAMPOTA, Tomáš. Zpravodajství. Praha: Portál, 2006. 192 s. ISBN 80-7367-096-8
- URBAN, Otto. Česká společnost 1848-1915. Praha: Svoboda, 1982. 691 s. ISBN neuvedeno
- URBAN, Otto. Kapitalismus a česká společnost. Praha: Svoboda, 1978. s.379 ISBN neuvedeno

VÁVRA, Martin. Diskurz a diskurzivní analýza v sociologii. In: Soudobá sociologie II. Praha: Karolinum, 2008. str. 204-221 ISBN 978-80-246-1413-7

VELEK, Luboš. Způsoby politické komunikace v 19. století: Místo a role politické schůze v politické kultuře českých zemí 1961-1914. In: Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Praha: KLP, 2002. str. 204-221 ISBN 80-85917-88-2

VOCELKA, Karl: Schmerling Anton von. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (ÖBL). Band 10, Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1994, str. 234-235, ISBN 3-7001-2186-5

Periodika

Pražský denník. 1866-1867, ročník 1-2

Národní listy. 1866-1867, ročník 6-7

Národní noviny. 1867, prozatímní vycházení místo Národních listů od května do července 1867

Humoristické listy. 1866-1869, ročník 8-11

Seznam příloh

Příloha č. 1: Kódovací kniha

Přílohy

Příloha č. 1: Kódovací kniha

Kódovací knihu jsem vypracoval na základě cílů výzkumu, výzkumných otázek a po pečlivém pročtení všech článků, které byly do analýzy zařazeny.

SLEDOVANÝMI PROMĚNNÝMI JSOU:

Měsíc vydání

Měsíc, ve kterém byl daný článek vydán.

Den vydání

Den v měsíci, ve kterém byl daný článek vydán.

Hlavní téma

U každého článku jsem určoval jeho hlavní obsahovou náplň textu. Ke každému článku bylo přiřazeno jedno hlavní téma. Nakonec jsem se u této proměnné rozhodl rozlišovat následující kategorie: *Prusko-rakouská válka, Císař, Vnitřní upořádání Rakouska, Osvěta, Východní otázka, Itálie, Francouzsko-pruské napětí, Mexiko, Rusko, Francie, Prusko, Zemské sněmy, Říšská rada, Úřední, zákony, slavnosti a Ostatní témata*.

Teritoriální zaměření

V případě této proměnné jsem rozlišoval, v jakém teritoriálním kontextu je článek napsán. Každému článku byla přiřazena podle jeho zaměření určitá oblast zájmu. V případě, že se některá lokální hlediska uvnitř jednoho článku překrývala, přiklonil jsem se k tomu, které v textu zabíralo větší prostor. Pro kódování proměnné „teritoriální zaměření“ byly vybrány následující kategorie: *Rakousko v Evropě, Uvnitř Rakouska, České země, Mimo Rakousko a Obecné*.

Názorová vyhraněnost článku

Další proměnnou, kterou jsem ve svém výzkumu analyzoval, byla „názorová vyhraněnost článku“. V této části jsem posuzoval, zda je zkoumaný článek (jednotka) názorově vyhraněný, nebo ne. V rámci kódování byly tedy sledovány kategorie:

náborově vyhraněný a náborově nevyhraněný. Náborově vyhraněný článek byl přitom v tomto výzkumu definován jako „článek, který obsahuje jasné a zřetelné náborové intence, soudy, interpretaci dané události či apelativní věty“.

Název výzkumu: Pražský denník v letech 1866 a 1867

Metoda výzkumu: Kvantitativní obsahová analýza

Oddíl	příslušnost jednotky	kód	definice jednotky
1.			
	Měsíc	5	květen
	Měsíc	6	červen
	Měsíc	7	červenec

(Vzor konstruování proměnné; klíč: číselná hodnota kódu je vždy shodná s pořadím měsíce v kalendářním roce)

Oddíl	příslušnost jednotky	kód	definice jednotky
2.			
	Den v měsíci	1	1.
	Den v měsíci	2	2.
	Den v měsíci	3	3.
	Den v měsíci	4	4.

(Vzor konstruování proměnné; klíč: číselná hodnota kódu je vždy shodná s pořadím dne v měsíci)

Oddíl	příslušnost jednotky	kód	definice jednotky
3.			
	Hlavní téma	1	Prusko-rakouská válka
	Hlavní téma	2	Císař
	Hlavní téma	3	Vnitřní upořádání Rakouska
	Hlavní téma	4	Osvěta
	Hlavní téma	5	Východní otázka
	Hlavní téma	6	Itálie
	Hlavní téma	7	francouzsko-pruské napětí
	Hlavní téma	8	Mexiko
	Hlavní téma	9	Rusko
	Hlavní téma	10	Francie
	Hlavní téma	11	Prusko
	Hlavní téma	12	Zemské sněmy
	Hlavní téma	13	Říšská rada
	Hlavní téma	14	Úřední

Hlavní téma	15	Zákony
Hlavní téma	16	Slavnosti
Hlavní téma	17	Ostatní témata

Oddíl	příslušnost jednotky	kód	definice jednotky
4.	Zaměření	1	Rakousko v Evropě
	Zaměření	2	Uvnitř Rakouska
	Zaměření	3	České země
	Zaměření	4	Mimo Rakousko
	Zaměření	5	Obecné

Oddíl	příslušnost jednotky	kód	definice jednotky
5.	Vyhraněnost	1	Vyhraněný
	Vyhraněnost	2	Nevyhraněný